

**Vertaling / bewerking *La somme le roi - Des coninx
summe, de voornaamste tendensen***

Ingrid Biesheuvel
Utrecht, juni/juli 2015

Inhoud

I. Uitbreidingen

Ia. Structurering

Samenvatten van 't voorgaande

Vooruitwijzen naar 't vervolg

Combinatie van samenvatten en vooruitwijzen

Aangeven van aantal te behandelen punten en benoemen daarvan

De proloog

Verklaring van toegevoegde structureringen, effect op de vertaling

Ib. Explicatie

Verklaring van toegevoegde explicaties, effect op de vertaling

Ic. Overige uitbreiding / intensivering

Overzicht van de grotere uitbreidingen en hun globale inhoud

II. Bekortingen

III. Vocabulaire (waaronder hapaxen) / bloemrijke stijl etc.

Bijlage A: Overzicht van de grotere uitbreidingen

Bijlage B: Hapaxen

Vertaling / bewerking *La somme le roi - Des coninx summe*, de voornaamste tendensen

In zijn *Des coninx summe*, de Middelnederlandse vertaling van het Oudfranse *La somme le roi* door Frère Laurent, heeft Jan van Brederode, zoals D.C. Tinbergen in zijn editie van het begin van de 20ste eeuw al opmerkte, tal van eigen uitbreidingen ingelast, (minder dan uitbreidingen) bekortingen gepleegd, en andere ingrepen gedaan. Nauwkeurige vergelijking van het Oudfrans en het Middelnederlands bracht een aantal tendensen aan het licht die in het navolgende besproken worden. Getracht wordt daarbij de meest sprekende voorbeelden te geven. Deze notitie is gebaseerd op een eerdere notitie *Eindresultaat gezamenlijke lezing* van januari 2015.¹ In het vervolg wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan gevallen van uitbreiding in de vorm van: Ia. toegevoegde structurering (vooruit- en terugverwijzing e.d.); Ib. nadere explicatie, incl. benadering publiek; Ic. overige uitbreiding / intensivering; II. aan gevallen van bekorting ten opzichte van de Oudfranse bron; en aan III. vocabulaire en bloemrijk taalgebruik, waarbij ook het opvallend aantal hapaxen in het Middelnederlands aandacht krijgt. Daarnaast wordt getracht een verklaring te geven voor deze gevallen van bewerking en het effect ervan op de vertaling.

I. Uitbreidingen

Ia. Structurering

Bij de nauwkeurige vergelijking Oudfrans – Middelnederlands markeerden wij een klein dertigtal plaatsen in de Middelnederlandse tekst als gevallen van ‘structurering’. Onder structurering verstaan wij die plaatsen in de tekst waar de vertaler – onafhankelijk van het Oudfrans – een samenvatting geeft van wat hij daarvóór behandeld heeft (vaak beginnend met de woorden ‘Aldus / nu hebdi ghehoort ...’) of een vooruitwijzing naar wat hij in het vervolg gaat behandelen. Vaak komen samenvattingen en vooruitwijzingen bovendien in combinatie voor. Soms ook verwijst de vertaler verder terug in de tekst (‘also voorscreven is’, ‘als voerseit is’)².

Daarnaast vermeldt de vertaler op sommige plaatsen het aantal punten dat hij gaat behandelen en geeft hij die punten meteen een naam, terwijl dat in het Oudfrans niet gebeurt.

Bovendien hebben in sommige Middelnederlandse handschriften de paragrafen opschriften die in het Oudfrans ontbreken. Deze opschriften hebben wij ook gecategoriseerd onder de noemer ‘structurering’, hoewel dit natuurlijk geen actie van de vertaler hoeft te zijn maar veeleer van de kopiist of van de drukker.

Van al deze vormen van structurering een of twee voorbeelden:

Samenvatten van ’t voorgaande

Aan het einde van de behandeling van *hoverdie*, een zonde die in zeven soorten (*tacken*) verdeeld wordt, vat de vertaler onafhankelijk van zijn Oudfranse bron als volgt samen: ‘Aldus

¹ Dit ‘werkbestand’ is in zijn geheel te lezen op www.nobelstreven.nl onder de knop *The making of...*

² Resp. Tinbergen (ed.) 237, laatste woorden par. 33, en 352 in de tweede zin van par. 250.

sijn dese voerscreven ontrouwe, versmadenisse, verweentheit, ambici, ydel glorie, ypocrisie ende onrechte scaemte die seven principael tacken die uter wortelen der hoverdiën wassen, dat die outste dochter is des duvels ende dat eerste hoeft der helscher beesten, als voerscreven is.’ Deze samenvatting laat hij volgen op de behandeling van de zevende *tacke*: ‘die sevende principael tacke die uter wortel der hoverdiën wast, daer menich mensche tgoede om laet ende tqade om doet’, wat een vertaling is van Oudfrans ‘la septiesme branche principaus, et fait mout de foiz lessier le bien a fere et fere le mal’³.

Vooruitwijzen naar ’t vervolg

Het aantal vooruitwijzingen is minder talrijk dan het aantal samenvattingen. Toch heeft de vertaler ook van deze vorm van bewerking gebruik gemaakt om zijn tekst te structureren. Een goed voorbeeld, aan het begin van het traktaat dat het opschrift draagt *Hoemen leren sal te onderscheiden dat goede vanden quade*, is: ‘Nu willen wi vanden clenen goede eerst segghen, dan vanden middelbaren goede ende dan vanden groten, waren goede dat ondersceyt daer of.’⁴ Even verderop in de Middelnederlandse vertaling is een mooi voorbeeld te vinden van een structurende vooruitwijzing (cursief) die getuigt van vertalen-met-een-vooruitziende-blik: ‘Also als Onse Lieve Here den mensche ghemaket hevet van live ende van ziele, alsoe hevet Hi hem oec twee manieren van ghenoechlike goede ghegeven om hoor herte tot hem te trecken, daer al ghewaer ghenoechte in gheleghen is: *die een ghenoechte is lijflic, die ander is geestelic*’, wat de verder letterlijke en correcte vertaling vormt van ‘Ausi comme Diex fist home de cors et d’ame, ausi li a il donné .II. manieres de biens delitables por son cuer a lui atraire, en qui sont tuit li verai delit’.⁵

Combinatie van samenvatten en vooruitwijzen

Het mooiste voorbeeld van een dergelijke combinatie is te vinden aan het begin van paragraaf 172 in de editie Tinbergen (pagina 315), waar ‘het vierde traktaat’ begint, de *ars moriendi*. Dit traktaat volgt zowel in het Oudfrans als in het Middelnederlands onmiddellijk op de uitgebreide behandeling van de zeven hoofdzonden (*VII hoeftsonden, Le traité des vices*). In soepele, eigen bewoordingen praat de vertaler hier niet alleen twee paragrafen o.i.d. aan elkaar, maar zelfs twee verschillende traktaten: ‘Nu wi u gheseit hebben die .VII. hoeftsonden der helscher beesten mit al horen dochteren (*var.* tacken), nu willen wi u oec segghen hoe wi die doechden verwerven sullen. Want het en is niet ghenoech sonden te scuwen; men moet

³ Tinbergen (ed.) 245, interpunctie hier en daar gewijzigd; Brayer & Leurquin-Labie (ed.) 125. Andere samenvattingen in deze trant, alle ontbrekend in het Oudfrans: ‘Aldus sijn dese drye: dorperheit, verwoetheit ende vernoeyeringhe, drye riser van ontrouwen of ongheloven, dat die eerste tacke is die uut den bast der hoverdiën spruut, also voerscreven is’ (Tinbergen 237 t.o. B & L-L 118, eind 251); evenzo Tinbergen 256, laatste zin par. 66 t.o. B & L-L 133, na 186; Tinbergen 263, laatste zin par. 79 t.o. B & L-L 138, na 89; Tinbergen 276, de eerste volzin van par. 107 t.o. B & L-L 148, 28; Tinbergen 277, laatste zin par. 108 t.o. B & L-L 148, na 46; Tinbergen 296, laatste zin par. 139 t.o. B & L-L 159, na 28; Tinbergen 337, einde par. 217: ‘Aldus hebdi nu ghehoert dat scoenheit des lichaems valsche ende cort ende ydel is: valsche want se niet scoen en is dan van buten, cort want se onlanghe duert of blijft, ende ydel want si in enen mensche totter ewigher salicheit niet en vroemt noch en baet, mer dat die scoenheit der sielen die ghewaer scoenheit is, diemen billix minnen ende begheren sal. Dit was dat eerste vanden sessen die ic noemde, dat seer begheert wort’, een bezielde samenvatting van het voorgaande, totaal afwezig in het Oudfrans (B & L-L 186 na 28).

⁴ Tinbergen 329, de eerste volzin van par. 199; geen parallel in het Oudfrans (B & L-L 180, vóór 3).

⁵ Resp. Tinbergen 353, de eerste volzin van par. 251 en B & L-L 196, 2-3. Een vooruitwijzing naar ’t vervolg gemarkeerd door een formulering *als ghi horen sult* is te vinden aan het eind van par. 147 (Tinbergen 301).

oec die doechden hantieren ende daer en is gheen corter wech toe dan der werlt alinghe (= geheel en al) te sterven.’⁶

Op een even soepele wijze voegt de vertaler samenvatting en vooruitwijzingen bijeen tussen diverse paragrafen, na afgeronde *tacken* of onderverdelingen. Nog een enkel voorbeeld, dat tevens een (hierna te behandelen) explicatie (hier cursief) bevat, is te vinden in de behandeling van de zgn. ‘sonden der tonghen’ (met tien ‘hoofdtakken’). De behandeling van *murmuringhe* is voltooid, de behandeling van *wederspanninghe woerde* wordt ingezet: ‘Nader murmuringhe comet die wederspanninghe, *diemen in clerics rebelheit hiet.*’⁷

Aangeven van aantal te behandelen punten en direct benoemen daarvan

Daar waar de vertaler aan het begin van een te behandelen zonde of deugd, of wat dies meer zij, onafhankelijk van het Oudfrans, het *aantal* noemt van de punten die gaan volgen en die in een enkel geval meteen ook al noemt bij de namen die in zijn bron pas in de loop van de verhandeling verschijnen, geeft hij ook blijk van de behoefte zijn tekst voor zijn lezer / toehoorder (en wellicht voor zichzelf?) te structureren en – alweer - van een vooruitziende blik.

Een voorbeeld is: [wie dit doet zondigt op drie manieren] ‘omdat een mensche enen anderen niet alsoo groot en prijst in sijne herten als hi is, *dat is die een*; of om datmen niet eer ende waerdicheit en doet of en biet daermense sculdich is te byeden, *dat is die ander*; of datmen niet ghehoersaem en is diement sculdich is te wesen, *dat is die derde.*’⁸ Voor de cursief gedrukte tekst is in het Oudfrans geen parallel te vinden.⁹

Een tweede voorbeeld, waar de vertaler vooruit in zijn bron moet hebben gelezen om ook de namen te vinden die bij zijn ‘punten’ passen: ‘Nu sijn daer noch ander ses punten die den traghen mensche een quaet eynde doen nemen, dat sijn dese: onghoersaemheit, onlijdsamheit, murmuringhe, droefheit, quale, ende mestroest of wanhope.’¹⁰

De proloog

In de Middelnederlandse proloog (in zijn geheel een tekst van de vertaler, het Oudfrans heeft een dergelijke proloog niet) vinden we goed beschouwd ook een evidente structurering. Nadat

⁶ Geen enkele parallel in B & L-L p. 173 (het begin van de *Éloge de la vertu*) of aan het einde van het voorafgaande traktaat (*Le traité des vices*) op p. 172.

⁷ Tinbergen 311, begin par. 165, geen parallel in Oudfrans (B & L-L 170, vóór 192). Andere voorbeelden van combinatie samenv./vooruitwijzing zonder parallel in Oudfrans: Tinbergen 292, eind par. 134 t.o. B & L-L 157, na 214; Tinbergen 298, eind par. 143 t.o. B & L-L 161, na 50; Tinbergen 302, eerste zin par. 150 t.o. B & L-L 163, 94; Tinbergen 303, eerste zin par. 152 t.o. B & L-L 164, 108-9; Tinbergen 332, eind par. 206 t.o. B & L-L 182, eind chap. 44/begin chap. 45; Tinbergen 350, eind par. 245 t.o. B & L-L 193-4, overgang chap. 47-48; Tinbergen 352, eind par. 250 t.o. B & L-L 196, overgang chap. 48-49. Het zal duidelijk zijn dat de vertaler deze structurering door zijn gehele tekst toepast; de formulering luidt steeds ‘Nu hebt u gehoord hoe ...’ gevolgd door ‘En nu zal ik / ga ik...’, of iets dergelijks, wat een vertrouwd en ondersteunend ritme aan de vertaling geeft.

⁸ Tinbergen (ed.) 237, begin par. 34.

⁹ Zie B & L-L 118-9, 255-257.

¹⁰ Tinbergen (ed.) 256, begin par. 67; de Oudfranse benamingen (*inobedience, impacience, murmure, tristece* etc.) komen in de *Somme le roy* pas verderop tevoorschijn, wanneer e.e.a. verder uitgewerkt wordt (B & L-L 133, 195 e.v.). Overige voorbeelden van deze manier van structuur-bieden: Tinbergen 263, begin par. 80: mar sonderlinghe sijn daer seven manieren van rovers’, Oudfrans noemt geen aantal (B & L-L 138, 91); Tinbergen 278, begin par. 110: ‘sonderlinghe .XIII. manieren’, Oudfrans geen aantal (B & L-L 148, 95); Tinbergen 346, eerste zin par. 239: ‘Dat seste punt dat seer begheert wort inder werlt, wantet eerlijc scijnt te wesen, als ic gheseit hebbe, dat is edelheit’ (met ook nog een terugverwijzing), in Oudfrans alleen een opschrift ‘De verai noblece’ (B & L-L 191, 215).

de vertaler zichzelf heeft voorgesteld en zijn bron en de schrijver en bestemming daarvan heeft geïntroduceerd, vervolgt hij:

‘Het tracteert van den tyen geboden; dan vanden .XII. articulen des kersten gheloves; dan vanden seven sacramenten der heyligher kerken; dan vanden seven dootsonden, diemen die hoeft sonden heet, mitten sonden die daer uut spruten, daghelix of dootliken; dan, hoe een mensche sel leren sterven eer hi stervet, op dat hi dan mach connen sterven als hi sterven moet; hoe een mensche die sonden sel leren verdriven ende die duechden vercrighen; dan van den achte salicheden; dan dat pater noster mit sijnre glosen, hoe wi inden seven beden des pater nosters bidden om die .VII. gaven des heilighen gheestes; dan dat ondersceyt vanden seven gaven, hoe si heten ende hoe si uut roden mitten wortelen uten gaerde des herten die .VII. hoeftsonden ende planten daer weder in die .VII. principael duechden, die contrarie sijn den .VII. hoeftsonden voorscreven; dan van .VII. ander duechden, daer die drie eerste of heten godlike duechden ende dander vier cardinaelsche duechden; ende dan brenghettet alte suverliken overeen die seven principale duechden voorscreven mitten .VII. gaven des heilighen geestes, daert also veel goeder materiën ende suverliker roert dat icker niet al gherepeteren en kan, ende daer besluitet dat eynde mede.’

We hebben hier een belangrijke structurering te pakken, want hij leert ons dat Jan van Brederode wel degelijk van plan was de gehele *Somme le roy* te vertalen. Dat hem dat niet gelukt is, is een ander verhaal.

Verklaring van toegevoegde structureringen, effect op de vertaling

Uit bovenstaande voorbeelden, en alle andere genoemd in de noten, blijkt hoe de vertaler door woorden als *aldus* en zinsneden als *als voerscreven is, nu hebdi ghehoert, als ghi horen sult* en *na dese dryen* voor zijn lezer / toehoorder structuur tracht aan te brengen in een lastige tekst met zo veel verdelingen, subcategorieën en *tacken*. Door dergelijke structureringen, alle onafhankelijk van zijn brontekst, tracht hij zijn publiek weer terug te brengen naar de grote lijnen van de verhandeling en naar de duidelijke systematiek waarmee de traktaten zijn opgebouwd. Om dezelfde reden brengt de vertaler / bewerker bij overgangen van het ene naar het andere onderdeel, en zelfs bij de overgang van het ene naar het andere traktaat, verbindingen aan in de vorm van samenvatting van het voorgaande en indicatie van wat volgt (vooruitwijzing)¹¹. Dat dit alles in het Middelnederlands meer gebeurt dan in het Oudfrans, of dat dit *alleen* in het Middelnederlands gebeurt, kan heel goed wijzen op een andere doelgroep voor de vertaling.

Tevens bleek dat de Middelnederlandse vertaler werkte met een vooruitziende blik en in een aantal gevallen duidelijk wist wat zijn bron hem verderop zou bieden vóór hij aan het vertalen ging.

Ib. Explicatie

De Middelnederlandse vertaler voegt op een aantal plaatsen – voornamelijk in het traktaat over de zeven hoofdzonden – ten opzichte van het Oudfrans tekst toe die gekenmerkt kan worden als nadere uitleg, meer interpretatie, een beeldender omschrijving ter explicatie. Hij doet dat op verschillende manieren.

¹¹ Zie wat hierover ook wordt opgemerkt aan het eind van noot 7.

Het eerste type zijn gevallen van doubletten: de vertaler geeft twee woorden, verbonden door *of*, waar zijn bron er maar één heeft. Voorbeelden: ‘dorperheit of stuggicheit’ (Ofra. ‘mauvese’) en ‘despijt of versmadenisse’ (Ofra. ‘despiz’).¹² Een enkele maal geeft de vertaler de explicatie van een begrip op deze manier: ‘wederspannicheit diemen in clerics rebelheit hiet’.¹³

Door een naam toe te voegen, of een verklarende bijstelling bij een bepaalde naam, geeft de vertaler zijn lezer eveneens meer uitleg. Vergelijk Ofra. ‘le pechié du premier homme’ naast Mnl. ‘Adaems sonde ons eersten vaders’; Ofra. ‘Eve et Adam’ naast Mnl. ‘Yeven onser moeder ende Adam onsen vader’; Ofra. ‘ordre’ naast Mnl. ‘die heilighe oerden (des priesters wijnghe)’.¹⁴ Een aardig voorbeeld, dat ons behalve over de behoefte van de vertaler de materie voor zijn lezer te expliceren ook iets zegt over zijn eigen achtergrond, is nog: Ofra. ‘livre des Natures des bestes’ naast Mnl. ‘boec (...) daer die beesten natuere in bescreven is, datmen Bestiarius heet’.¹⁵

Opvallend is het tweetal uitbreidingen in het tekstgedeelte over de zonde van *onsuverheit*, die zich deelt in veel takken en soorten, gaande van kwaad tot erger. Dat de vertaler het belangrijk vond dat zijn publiek beslist wist waar het om ging, bewijst Ofra. (de vierde manier van onkuisheid bedrijven): ‘a pucele’ (met een maagd) t.o. Middelnederlands ‘dat een man eenre maghet horen maghedom neemt, of een wijf enen man den sinen’ en (de achtste manier) Ofra.: ‘d’omme a sa parente’ t.o. Mnl. ‘dat een misdoet mit sijnre nichten of mit sijnre suster of moeder of dochter, of des ghelijcs weder om een wijf mit horen oem of neve of broeder of vader of sone’.¹⁶

In een laatste categorie, meest wat uitvoeriger, uitbreidingen met een explicerend karakter lijkt de vertaler iets van een eigen mening te geven of (wellicht?) te putten uit eigen ervaring. Enkele voorbeelden: naar aanleiding van Mt 23:27 leest het Oudfrans ‘Tiex apele Nostre Seigneur “sepuchres painz et dorez”’, wat volkomen correct vertaald wordt als ‘Dese hiet onse lieve here die ghemaelde grave of die vergulde’, waaraan – onafhankelijk van de bron dus – nog wordt toegevoegd: ‘ende wel te recht, want si sijn buten scoen ende binnen vol verrotter vuylnissen’ en even verder: Ofra. ‘Cil sont bien sot’, vertaald als ‘Dit sijn te recht ghecken gheheten’, met de toevoeging ‘want si liever des duvelaers martelaers, dan si Gods confessoren worden’.¹⁷ Iets dergelijks in Mnl. ‘principaliken prediken om ghelt’ naast Ofra. ‘preeschent principaument pour deniers’ waaraan de vertaler nog toevoegt: ‘niet om die eer Gods noch om der luder salicheit’¹⁸ en in Mnl. ‘Dese duvel ghebiet sinen dienres .VI. ghebode te houden die hi node breken soude, al en kan hi gheen van den tyenen ghehouden die hem God gheboden hevet’, waar het Oudfrans alleen heeft ‘et cil deables fet a son sergent .VI. commandementz’.¹⁹ Twee laatste voorbeelden komen iets meer uit de wereldlijke sfeer: een van de vormen van *ghiericheit* bestaat uit de praktijken van *rostuusschers* (paardenhandelaren) ‘die souden node segghen theymelic ghebrec dat si aen horen paerden

¹² Resp. Tinbergen 234, par. 51/B & L-L. 116, 51 en Tinbergen 237, par. 34/B & L-L. 118, 253. Andere gevallen: ‘raserie of woedinghe’ t.o. Ofra. ‘forsenerie’ (Tinbergen 235, par. 31/B & L-L. 118, 214); ‘verlocheninghe of vernoyeringhe’ t.o. Ofra. ‘renoirie’ (Tinbergen 236, pa. 32/B & L-L. 118, 223). Er zijn er talloos veel meer.

¹³ Tinbergen 311, par. 165; niet in het Oudfrans.

¹⁴ B & L-L. 109, 29/Tinbergen 228, par. 17; B & L-L. 151, 15/Tinbergen 281, par. 116; B & L-L. 111, 55/Tinbergen 229, par. 19 (de haakjes zijn ontegenzeggelijk van de editeur en niet van de vertaler of kopiist).

¹⁵ B & L-L. 162, 69/Tinbergen 299, par. 146. Net iets explicieter is nog Mnl. ‘mit onrecht *ter doot* verwijst’ als vertaling van Ofra. ‘jugiez a tort’ (T. 228, par. 16/B. 108, 23); Mnl. ‘die doot’ naast Ofra. ‘la paine perdurable’ (T. 230, par. 20/B 111, 63); Mnl. ‘haers vaders erve, dat is aender pinen der hellen’ naast Ofra. alleen ‘son heritage’ (T. 233, par. 27/B. 115, 38).

¹⁶ B & L-L. 149, 102/Tinbergen 278, par. 110-1 en B & L-L. 149, 118/Tinbergen 279, par. 112.

¹⁷ Tinbergen 244, par. 45 / B & L-L. 124, 650 en 662.

¹⁸ Tinbergen 267, par. 90 naast B & L-L. 142, 146.

¹⁹ Tinbergen 274, par. 104 / B & L-L. 146, 430.

weten, al vraecht mens hem', een explicatie die niet te vinden is in de Oudfranse bron, daar alleen 'comme font cil maquignon de chevaus' en een allerlaatste voorbeeld van een meelevende, rationaliserende vertaler: [het gaat over vloeken:] 'dattet schijnt ofse selve ghenoecht hadden in hoer sweren, *dattet hem manliken duncket luden*'. Van de laatste verklaring voor dat vloeken valt in het Oudfrans niets te bespeuren, getuige: 'Primes quant on jure ardenment, c'est par despit et volentiers, si que il semble que on se delite'.²⁰

Verklaring van toegevoegde explicaties, effect op de vertaling

Met al deze vormen van explicatie heeft de Middelnederlandse vertaler zijn tekst zeker beeldender en levendiger gemaakt. Door het gebruiken van twee woorden voor één Oudfrans equivalent (doubletten) verklaart hij begrippen die zijn lezers wellicht niet bekend waren. In gevallen waar het echt nauw luistert dat de lezer weet waar het om gaat (zoals bij de onkuisheid) voegt hij preciezer voorbeelden toe. Opvallend is dat het merendeel van deze uitbreidingen voorkomen in het traktaat over de zeven hoofdzonden, materie die de Middelnederlandse vertaler nog tot veel groter uitbreidingen heeft verleid, zoals we onder III. zullen zien.

Ic. Overige uitbreiding / intensivering

Het aantal overige uitbreidingen, niet vallende onder beide hierboven behandelde types, is erg groot en hier niet uitputtend te behandelen. Ze variëren in lengte van een paar woorden tot complete folia in de handschriften en de druk van *Des coninx summe* en hebben over het algemeen genomen hetzelfde effect op de vertaling als de hierboven genoemde explicaties: ze maken de tekst beeldender en levendiger, en zeker ook bloemrijker. Dit soort uitbreidingen ligt stevast in de sfeer van nog meer voorbeelden weten van zonden, van misstanden, van verwerpelijk gedrag, geven ons zo een goed inkijkje in het dagelijks leven. Van de kortere uitbreidingen worden hier onder nog een paar voorbeelden opgesomd; de veel uitvoeriger uitbreidingen (bijna allemaal in het lange traktaat over de zeven hoofdzonden), die van groot belang zijn in deze tekst omdat ze zoveel méér informatie geven over de dingen die de vertaler bezighielden, zijn onverkort opgenomen in Bijlage A.²¹

In het eerste traktaat, over de Tien Geboden, het derde gebod: Oudfrans: 'Mes plus pechent cil qui emploient le diemenche et les festes en pechiez et en lecheries et en autres outrages contre Dieu' Mnl. weet meer voorbeelden van die 'lecheries' [losbandigheden]: 'mer hi sondicht nochtan veel meer die den sonnendach of ander heilighe daghe toe brengheet mit sonden, mit droncken drincken, mit leckernyën ende mit anderen ydelheden die teghen Gode sijn'.²²

In het tweede traktaat, over de Twaalf Artikelen des Geloofs, aan het einde vormt Mnl. 'Wie dese .XII. articulen voorscreven niet en ghelovet ende sin ende wit ende ouderdom hevet, die en mach niet salich sijn' een afsluitende waarschuwing, die ontbreekt in het Oudfrans.²³

Een iets uitvoeriger, en zeker verontwaardigde uitbreiding in de behandeling van *hoverdie*: [het betreft 'li grant homme orgueilleus' / 'die grote heren'] 'Hoe vryliken dorren

²⁰ Tinbergen 272, par. 99 naast B & L-L. 145, 194, en Tinbergen 304, par. 152 naast B & L-L. 165, 112.

²¹ Alles overgenomen uit de editie Tinbergen, paginanummers gehandhaafd maar voetnoten verwijderd, interpunctie wat opgepoetst.

²² Tinbergen 223, par. 6 / B & L-L. 101, 35.

²³ Tinbergen 230, par. 20 / B & L-L. 111, na 67.

sijt verteren ende qualiken over brenghen mit haers heren vianden [var. vrienden], ende luttel of niet brenghen si horen here ter hant! Voorwaer, van deser sonde sijn die grote hovaerdighe lude al vol.²⁴

En iets verderop in het zelfde traktaat, over gierigheid en woeker (het gaat alweer over de grote heren en het heeft geen parallel in het Oudfrans): ‘ende gheven hem also vele brieve ende vryheden als si eyschen dorren; die enen jode of lombærde misdede, hi misdede den Here selve! So mach hem die duvel met haren zeghel proeven datse haer ghelike sijn, want sise gheloeft hebben te verantwoerden, ghelike hem selven’.²⁵

Een korte toevoeging over *lollaerden*: ‘die ketters, diemen veel onder lollaerden vijnt, of als die apostate, dat sijn kersten luden die kersdome versaken ende worden heyden of joden’; de gedeelten ‘diemen veel...vijnt’ en ‘dat sijn ... joden’ hebben geen parallel in de brontekst.²⁶

Een laatste voorbeeld aan het begin van het vierde traktaat, de *ars moriendi*. Heel soepel vlecht de vertaler in zijn verder getrouwe vertaling tussen twee delen van de Oudfranse tekst een eigen bespiegeling in. Vgl. Oudfrans: ‘Tu doiz savoir que ceste vie n’est fors que mort. Que morz est un trespas, ce set chescuns. Dont on dit d’un homme, quant il muert, que il trespasse; et quant il est morz, qu’il est trespassez. Ceste vie tant seulement n’est fors un trespasement’ met Middelnederlands:

‘Du selte weten dat dit leven niet dan een doot en is. Want die doot en is niet dan een overliden of een versceydinghe, als een yghelic wel weet; daer om seitmen als een mensce stervet: hi versceit vast, of: hi leghet op sijn versceiden, ende als hi doot is so seitmen: hi is versceiden. Mer diet te rechte wel merct ende aensiet, so mochtmen dit mitter waerheit van ons allen seggen, want wi sijn alle op ons versceiden. Wi sijn .XXIII. uren naerre onsen doot, dan wi ghisteren waren om dese tijt; dat en mach niet lieghen, so verre sijn wi emmer versceyden ende over geleden. Daer om en is dit leven niet dan een versceydinghe ende een overlidinghe.’

Overzicht van de grotere uitbreidingen (opgenomen in bijlage A) en hun globale inhoud²⁷

- Géén grote uitbreidingen in traktaat 1. Tien Geboden en in traktaat 2. Twaalf Artikelen

- In traktaat 3. Zeven Hoofdzonden / Hovaardij: alleen kleintjes

- In Zeven Hoofdzonden / Nijd: over leedvermaak en het kleineren van andermans goede daden (par. 50 en 51)

- In Zeven Hoofdzonden / Toorn: alleen kleintjes (wel relatief veel)

- In Zeven Hoofdzonden / Traagheid: alleen kleintjes (minder dan bij Toorn)

²⁴ Tinbergen 235, par. 31 / B & L-L. 118, na 215; blijkens Tinbergen pag. 235 n. 16 voegt de druk hier nog aan toe: ‘mer die goedertierenheit Goods is groet ende machtich’.

²⁵ Tinbergen 258, par. 71 / B & L-L. 135, na 41.

²⁶ Tinbergen 236, par. 33 / B & L-L. 118, 229. Hs. Q heeft nóg meer uitbreiding: ‘dieghene die niet en gheloeven dat onse heere Ihesus Cristus menschelike natuere heeft aengenomen, maer segghen, dat hi hadde een ghevisiert lichame oft als deghene die seiden dat hi mensche was maer gheen god.’

²⁷ Een algemene indruk tijdens de vergelijkende leesronde was nog dat de vertaler aan het begin van ieder nieuw tekstonderdeel getrouw bij zijn brontekst blijft, maar al vorderend meer uitweidingen gaat inlassen, meer voorbeelden aandraagt etc. etc. Bovendien lijkt het alsof hij geen uitbreidingen inlast bij materie die het niet/minder toestaat eigen wegen in te slaan (b.v. de Tien Geboden, de Twaalf Artikelen, de Zaligsprekingen).

- In Zeven Hoofdzonden / Gierigheid: over woeker bij kooplieden (par. 72); over misbruik uit *heercracht* (par. 81 en 82); over afpersing van *arme luden* (96); over nog meer kwade praktijken (100 en deel 101)

- In Zeven Hoofdzonden / Onkuisheid: over oneerbare vrouwen (107 en deel 108)

- Gulzigheid / zonden van de mond: over afzakken naar de kroeg (118); over schrokkers (122); over matig eten en drinken (126, 127, deel 128); alles over de kroeg (131 en 132 deels + heel 133 en 134)

- Gulzigheid / zonden van de tong: over ijdele woorden (3de, 4de en 5de manier zijn veel uitgebreider dan in Ofra., 138 en 139); over mensen zoeken die je lof verkondigen (143); over feodale gehoorzaamheid – gehoorzaamheid naar God (deel 163 en 164)

- In traktaat 4. *Ars moriendi*: over de hel (174 eind, 175, deel 176); meteen daar na (176 t/m 178); over zonden laten, met de mooie, uitgesponnen beeldspraak van de hazen en de windhonden (193 t/m 196)

- In traktaat 4a. Hoemen leren sal te onderscheiden dat goede vanden quade: over Jezus' armoede (201); over dapperheid, strijd tegen duivel als veldslag (223 t/m 226); over vrije geesten (235 t/m 237)

- In traktaat 4b. Van enen gheesteliken bomgaert: geen toevoegingen van een dergelijke omvang

II. Bekortingen

De bekortingen in de Middelnederlandse vertaling van *La somme le roi* zijn veel minder talrijk dan de uitbreidingen. In de beide eerste traktaten (Tien geboden en Twaalf geloofsartikelen) zijn ze niet aangetroffen. De meeste komen voor in het traktaat over de Zeven Hoofdzonden (en daarbinnen in de verhandeling over Gierigheid) en vervolgens in de *Ars moriendi*. Er zijn in een aantal gevallen geen redenen aan te geven waarom de vertaler bepaalde Oudfranse tekst heeft weggelaten, in een aantal andere gevallen kan daarover wel een vermoeden worden uitgesproken. Een paar voorbeelden van die laatste:

In de verhandeling over Hoogmoed wordt de lezer aangesproken op het feit dat hij een aantal dingen veronachtzaamd heeft: hij heeft geen eer bewezen aan het lichaam van Onze Heer, weinig berouw getoond, slecht gebiecht etc., waarna in het Oudfrans nog volgt: [je hebt ook geen eer betoond] ‘a ton douz compaignon et a ta bone garde, ton ange, qui touz jourz est avec toi’, wat niet vertaald is in het Nederlands²⁸. De vraag dringt zich op of dit voor de Nederlandse vertaler wellicht minder bekende materie was.²⁹

Iets dergelijks – onbekendheid met bepaalde praktijken? – zou kunnen gelden in de paragraaf over woeker, waar het Oudfrans veel meer manieren opsomt: ‘ou en deniers ou en

²⁸ B & L-L. 119, 320-21 / Tinbergen 238, par. 36, na ‘diemen doen mach’.

²⁹ Tinbergen p. 516 stelt zich dezelfde vraag: ‘Was het geloof aan zulke beschermengelen onnederlandsch?’ en voegt er volkomen terecht aan toe ‘Er kan ook een leemte in ’t Fra. hs. geweest zijn, dat Jan v. Rode gebruikte.’ Dit geldt uiteraard voor alle gevallen van bekorting (en in omgekeerde gevallen voor uitbreiding).

chevaus ou en blé ou en vin ou en fruiz ou en terres' naast Mnl. alleen 'aen ghelde of aen waeren'.³⁰

Op een tweetal andere plaatsen zou de reden voor een bekorting gelegen kunnen zijn in het feit dat het een herhaling betreft. In het eerste geval iets duidelijker dan in het tweede: in paragraaf 98/99 (over een tak van Gierigheid) ontbreekt in het Middelnederlands alles wat in het Oudfrans gezegd wordt over 'vendre a terme', wellicht omdat daarover in het Frans gezegd wordt: 'de ce avons pallé desus'. Ook de frase in het Oudfrans dat 'dit boek meer is gemaakt voor leken dan voor klerken want die laatsten weten het allemaal wel', ontbreekt op de corresponderende plaats in het Middelnederlands. Deze mededeling werd eerder in de tekst ook al gedaan, en daar wél vertaald.³¹

Elders laat de Middelnederlandse vertaler een toelichting weg³², een opsomming van wat gaat volgen³³ of nog meer voorbeelden.³⁴ Ook worden soms beelden weggelaten, zoals dat van 'Dame Fortune' of het – in het Oudfrans breed uitgewerkte - beeld van de olie.³⁵

III. Vocabulaire / bloemrijke stijl etc.

Door zijn uitgebreide vocabulaire, bloemrijker vertalingen en andere middelen weet de Middelnederlandse vertaler zijn tekst levendig, beeldend en aangenaam leesbaar te maken. In deze laatste paragraaf volgen hiervan nog wat voorbeelden, vooral te vinden in kleine détails: de vertaling van 'il convient rendre ou pendre' met 'men moet wederkeren of hanghen leren'³⁶, de moeite die de vertaler zich getroost voor het vinden van Middelnederlandse equivalenten voor de vele takken van de 'zonden van de tong', daarbij niet of nauwelijks zwichtend voor de verleiding naar gallicismen te grijpen³⁷ en een – deels eigen - vondst als 'Wat duvel is dit? Wat mach ic Gode misdaen hebben? Heb ic teghen die mane ghepist of wat quaed jaer mach hi mi tyën?' voor veel eenvoudiger en minder beeldend Oudfrans 'Que me veut Diex? Que li ai ge mesfet?'³⁸ getuigen er alle van dat de vertaler zich de nodige moeite heeft getroost zijn tekst aantrekkelijk te maken. Hij kweet zich geenszins plichtmatig van zijn vertaaltaak.

Ook het inlassen van een directe rede waar dat in het Frans niet gebeurt, maakt de tekst levendiger. Dit gebeurt zowel op plaatsen waar het Oudfrans *geen* directe rede gebruikt: 'Och,

³⁰ B & L-L. 135 / T 258, par. 70. Eveneens opgemerkt door Tinbergen p. 526; aldaar over een dergelijke verkorting rond 'hoefscheit of ghiften' even verder in dezelfde paragraaf, met de conclusie 'Was deze vorm van woeker hier minder bekend, dat de vertaler er zoo kort over is?'

³¹ Eerste geval: B & L-L. 145, 192 naast T. 271 par. 99; tweede geval: B & L-L. 146, 221 naast T. 274, par. 104, na 'den leken toebehoren'.

³² Bijvoorbeeld B & L-L. 112, 411 naast T. 241 par. 41 (na 'die beste copet'), B & L-L. 149, 109 (wat houdt precies 'dubbel overspel' in?) naast T. 278 par. 111, B & L-L. 184, 7-9 (een uitleg waarom 'vertuz' en 'charitez' zo genoemd worden) naast T. 334 par. 210.

³³ B & L-L. 153, 84-6 naast T. 285, par. 122-3.

³⁴ B & L-L. 138, 94 naast T. 263 par. 80, B & L-L. 152, 59 naast T. 284 par. 120, en – bijzonder! het betreft een voorbeeld van toverij rond het huwelijk – B & L-L. 143, 171 naast T. 269 par. 94. Bij dit laatste, tijdens onze gezamenlijk eerste leesronde, noteerde Frits: 'wild idee: tovenaars geraadpleegd voor nakomelingschap?' Zie ook Tinbergen 533 noot 1: 'In 't mnl. is dit weggebleven; wel vind ik gewag gemaakt van tooverij in liefdezaken door Dirc van Munster, zie de aant. bij 107.'

³⁵ B & L-L. 180, 3 naast T. 329, begin par. 199, en B & L-L. 198, 75-83 naast T. 355, tegen het eind van par. 255.

³⁶ B & L-L. 130, 140 / T. 252, eind par. 59; opvallend hierbij is dat deze uitdrukking nogmaals voorkomt verderop in het Oudfrans, en in het tweede deel van de Middelnederlandse vertaling (aangemerkt als zijnde niet van de hand van Jan van Brederode) *niet* als rijm vertaald wordt.

³⁷ B & L-L. 158, 10: 'oiseuses, vantance, losenge, detraccion, mençonges, parjuremenz, contenz, murmure, rebellion, blaspheme' naast T. 293, eind par. 135: 'ydel woerde, beroeminghe, flacteringhe, achtersprake, logenthale, versweringhe, sceldinghe, murmureringhe, wederspanninghe woerde, blasphemeringhe'.

³⁸ T. 312, eind par. 167 naast B & L-L. 170, 204.

ic bin alte quaet, ic bin alte hoverdich, alte onwetende ende alte sondighe mensche' als in een eigen toevoeging: 'recht als die wijntappers, die hem selven scamen horen wijn te prisen openbaerlicke, mer si hueren knechte daer toe, die staen ende roepen: "Hier lopet alte goeden wijn! Hier is den besten wijn!"'³⁹

Op veel plaatsen is het Middelnederlands beeldender en bloemrijker, getuigend van een hang naar realisme en de wens de tekst dichter bij de werkelijkheid te brengen. Kleine en grotere voorbeelden: 'die grypende lewe' naast 'li lions'⁴⁰, 'scapen', 'grypende wolven' 'sceren ende villen ende crenken ende vretense diese hoeden souden' naast veel vlakker Oudfrans.⁴¹ Het Middelnederlands kan soms bijna 'vlammen', heel in het bijzonder juist op die plaatsen waar het wangedrag of misstanden betreft.⁴²

Als laatste moet hier het opvallend grote aantal hapaxen in de Middelnederlandse tekst gesignaleerd worden. Ze zijn opgespoord door alle lemma's in het *MNW* die aanhalingen uit *Des coninx summe* bevatten (via het *Citatenboek* van de cd-rom Middelnederlands) aan te klikken en vervolgens na te gaan hoeveel vindplaatsen in andere teksten er daar genoemd worden. De hapaxen komen zowel voor in de vertalingen van het Oudfrans (bij voorbeeld 'pylaernbiter' en 'lollecater' voor Ofra, 'hypocrites ou papelarz'⁴³) als in de uitbreidingen van de Middelnederlandse vertaler (een woord als 'aenkibbelen' (var. 'aencnibbelen') in een uitbreiding t.o.v. het Oudfrans over *rapine / roof*. Vooral deze laatste categorie (geen vertalingen maar woorden door de schrijver geput uit zijn eigen woordenschat) geven er een indruk van hoe veel rijker het Middelnederlands (en dan met name de spreektaal, want het betreft hapaxen in het bewaard gebleven schriftelijke materiaal) moet zijn geweest dan ons bekend is uit de overgeleverde perkamenten en papieren bronnen. Naast de bijzondere kijkjes in het dagelijks leven, die *Des coninx summe* ons biedt, geeft de tekst ons ook hiervan een schitterend beeld.⁴⁴

³⁹ Resp. T. 297, par. 142 / B & L-L. 160, 45 en T. 297, par. 143. Meer voorbeelden van gebruik directe rede onafhankelijk van het Oudfrans: T. 299, par. 69 (de woorden van Salomon) naast B & L-L. 162, 75; T. 307, par. 158 naast B & L-L. 167 (over heftig ruzie maken!), spreektaal uit het leven gegrepen, zo te zien.

⁴⁰ T. 233, par. 27 / B & L-L. 115, 40.

⁴¹ Alles T. 264, par. 83 / B & L-L. 139.

⁴² Zie hiervoor bijvoorbeeld T. 308, par. 159 te vergelijken met B & L-L. 168, en even daarna T. 309, par. 161. Het Middelnederlands is ook uitgebreider, de vertaler "gaat helemaal los"! Ik (IB) voeg hier nog even integraal toe (want belangrijk!) wat Frits hier als 'tussendoor' tijdens onze eerste leesronde noteerde: 'Te oordelen naar zijn toevoegingen schreef (en leefde?) hij vanuit een gepassioneerd om niet te zeggen kolkend gemoed [en dat tussen de zwigende kartuizers]. WPG[erritsen] onderscheidde vertaling-bewerking-omwerking. JvB introduceert misschien wel voor het Mnl een extra categorie, vooralsnog sui generis lijkt het, en die we hertaling zouden kunnen noemen. Extra opmerkelijk, of juist begrijpelijk, waar zich hier nu eens iemand op schrift manifesteerde die werkelijk van buiten kwam, bijna schrijver zijns ondanks was, tegen wil en dank haast? [zoals op heel andere wijze DircvanDelft dat ook wel was, eenmalig overgestoken naar de volkstaal?] Impliciet zou dit een lans breken voor innovatie uit de marge, door nieuwkomers?'

IB: Lijkt ook weer een voorbeeld van hoe een Mnl vertaler gaandeweg op stoom komt en vrijer wordt?

⁴³ Dit laatste woord betekent volgens het *Glossaire* in de editie Brayer 'faux dévot ypocrite'.

⁴⁴ Veel en veel meer voorbeelden te vinden in Bijlage B.

Bijlage A. Grotere uitbreidingen in *Des coninx summe*.⁴⁵

Par. 50/51

[De nijdige mens:] Hoert hi yements scade, hi lacht ende hi en can hem niet gheveynsen, ten moet uut bersten datter in is: hi seghet dat hem also leet is als of sijn coe twee calver hadde of des ghelijcs; dat is die een manier. Die ander manier is: hoe hi die lude valschelike mitter herten gheoerdelen mach, so doet hi oec mitten monde, dat hi nymmermeer duecht van yement en seghet, mer al tquades dat hi weet ende ghenoech meer dan hi weet, want hi ghenoech daer toe lyecht ende oerdelt al haar duechden yprocrisie. (Dat derde is: hoert hi yet goets van yement, dat hi dat vercleent ende vermindert waer hi can); ja en derre hi daer niet openbaer quaet of segghen, so cleet hijt mit eenre gheveynstheit ende seit: 'Ic hoor gaerne van u dat ghi den man so prijst, want dat coemt ymmer uut duechden; mer ic weet wel dat ghi wat anders van hem weet'. Seghet een man dan weder neen, so segghense: 'Ic en wil die eerste niet wesen diet u dan segghen sal, want ghi sullet wel van honderden horen, moechdi een corte tijt leven; sijn geveynstheit en mach niet langhe verholen bliven, sijnre tuusscheriën wort te veel!' of des ghelycs, daer si den luden quaet vermoeden mede maken op goede reckelike geestelike luden der duechden, die si benyden, ende die hem nye leet en deden anders dan van rechter venijnder nydicheit en moghen si nyement horen prisen dan hem selven.

Par. 72

(Die vijfde maniere van woeker ghescyet in comenscappen: dat sijn lude, die hoer ware duerre vercopen om langhe daghe die si enen gheven, dan si wel weten dat si waert is); of die enen henxt vercopen ende legghender enen sadel op van eenre sommen ghelts, opdatten behoefdighe lude copen also duere, als si hem loven dorren, die daer wat daghes aen hebben moghen; of die enighe ware vercopen enen mensche op een iaer dach, also si inder waerheit waert is, mer mit sulker voerwaerden, dat hi se weder nemen mach voor min om reedt ghelt oft hem gaet. Dese willen gode enen vlassen baert maken ende maken hem wijs, dat hi des niet en verstaet. Dese lude belenen oec ander luden goet min dant waert is ende trecken die reynten sonder of corten vander somme. Ja, som maken haer voerwerde, en lostmens niet tot enen sekeren termine, dattet dan verstaen sal bliven ende verloren sijn.

Par. 81, 82

Dat vierde sijn die gheen die mit heercracht gheweldeliken trecken ende overvallen ander heren lande ende nemen hem thoer mit ghewelt ende behoudent eweliken, landen luden ende steden of dorpen, recht oft hem haer ouders aen gheërft hadden; want si dit mit ghewelt doen sonder toeseggen, nochtans so hietent coene vrome heren of stoute heelden, mer dedense dat selve werc mit dryen paerden of mit vieren, so soudent quadiën, rovers ende straet scumers heten, die hadden al radens verdient. (Dat vijfde sijn die ghene, die niet betalen en willen datse den luden sculdich sijn van horen verdienden lone of anders), ende hebben wel die machte te betalen; mer wat si so den luden of onthouden connen, dat dunct hem al ghewonnen goet sijn; of die horen dienres of arbeyders quaet loen aen kibbelen connen; of horen sculders, die hem sculdich sijn, zwaerre payment aen ghekiven connen ende ghedringhen connen danse van recht sculdich sijn; of die mit enighen dranghen horen ghebueren hoer goet veyl maken dat hem anders niet veyl en waer, mochtense onverdruct ende onghedrongen sitten, datmen dringhende ghebuer pleecht te heten. Al dit sijn stoelrovers ende is die vijfde manyere van roveren, als voerscreven is.

Par. 96

(Dat vijfde is transeveringhe, datmen den armen luden thoer of dwinghet of dreycht, als dese officiers dicke doen, die ic voor ghenoeemt hebbe), want si menighen armen man of wijf diet mit dorsschen of

⁴⁵ De tekst tussen haakjes komt min of meer ook in het Oudfrans voor.

mit dyken of dammen of spinnen een wenich ghewonnen hebben mit horen zwaren arbeide, dreyghen aenden heer te brenghen, of si moeten hem enen steec penninc gheven. Ja, si vanghense dicke, die nye mensche en misdeden ende pinense oft moerdenaers waren, dat si van pinen moeten segghen watmen gheseit wil hebben, op dat si wat baten daer of moghen hebben. Aldus sijn die officiers seer wel bekend in Vrou Ghiericheden huse. Si dienen van vier diensten: si sijn grote tamme dieve, si sijn rovers, si sijn calengeres ende transeveres of dreyghers of dwanghers, hoemen dat nomen sal. In desen vijf punten sijn seer alle die quaetheden begrepen, die hier voert uut spruten moghen.

Par. 100-101

(Die negende tacke der ghiericheit is quade ambochte te houden, daer veel lude in sondigen in veel manieren, als dese lichte wiven die om een wenich ghewins hoer lijf in sonden gheven,) of als dese stockers of hanghediefs, (of als dese kempe of wilde ridders), die mit scarpes glaviën in hemde ende in broec ryden, of dese catten biters, of dese wijn boeven, die den harinc om den kuut braden, of ghemeen stove te houden, of quade herberghe of dobbel scole of quaescscole, of der boeven coninc te wesen ende in alle ander ambochten die manne of wiven houden moghen, die sondelic of scandelic sijn, dier ic niet al ghenomen en kan, der hondeslagher, der creeften ende net boeven ende coppellersen of metersen is mi te veel of te bedenken.

(Die tyende tacke der ghiericheit is in quaden spelen, als dobbelen, queken, woertafelen ende alle ander quade spele, diemen over al speelt), sonderlinghe die taerninc spele, want alle taerninc spel is inden rechte verboden: dobbelen, passen, potreynen, wedden ten meesten oghen, coever die wil, puusten, felen, woertafelen, bellef angancs, of spelen sich voor di, of hoement nomen mach, datmen mit taerninghen speelt, (om sonderlinghe vele groter sonden die daer of comen. Die eerste is grote ghiericheit), want die teghen den anderen speelt, die woude dat hi hem al of winnen mocht, dat hi had; ja, al en hielde hi roc noch hemde, hi souts lachen.

Par. 107-108

Waer om plucken si hoer wijn braeuwen ende vernissen hoer vel ende bijnden locken of ander stoter of gheleent haer opt hoeft, dan om den jonghen ghecs nasen te behaghen? Ende als si hoor alre beste doen, dat si liever .XX.dusent menschen behaghen willen dan enen, so moghense oec wel weten, willense, dat daer veel menschen onder sijn die haren scade daer aen doen, ende die quade begheerten daer of wassen. Daer om worden veel zielen verdoemt om die sonde der onsuverheit, daer dwase cyeringhe ende pareringhe der vrouwen een sake of is.

[...]

Mer een goet eerbaer salich wijf, die haer metten aensicht ghenoege laet, dat hoer God ghemaket hevet ende manierlic na haren stade hoer pareert ende datse nyement en begheert te behaghen teghen die eer Gods, die en derf gheen reden gheven voor ander luden, al deden oec dusent boeven hoer scade an horen aensien.

Par. 118

of die hem stelens hoeden, dat worden moutvlyeghen, byerleersens of dronckenbouts: dese gaen staren als verdroncken calver ende en doghen Gode noch der werlt. Si sijn hoer naesten een verdryet aen te sien. Aldus en coemt van gulsicheit niet veel goets mer ontellike veel quaets.

Par. 122

Dese lude en moghen niet wel sien dat yement int huus coemt daer si eten sullen, eer si sat sijn, van anxt dat si hem niet vol ghenoech proppen en sullen moghen. Dese legghen dicke hoer arme besiden hoer scotelen, als die nestelinc sperwer hoer vloghel over haer aes laten hanghen, van anxte datmen mit hem toe tasten sal. Cortelike besloten dit sijn onreyne ghierighe slabbaerden.

Par. 126 (eind), 127 en 128 (hier niet zozeer 'toevoeging' als wel 'totaal anders' t.o.v. Oudfrans)

Dese duvel is een meester van medicinen, want hi wil den luden al leren hoe si hoer lijf in ghesonden houden sullen, also hi seit, mer sijn meninghe is der sielen doot; sijn medecijn is der sielen verghifnis.
(...)

Proeft wat heiligher predicaer is, die dese woerden ende deser ghelijc seit! Nochtan weet voer waer, dat dit sermoen alse recht aenclevende is, datter dicke menich groot man in bedroghen wort. Ja die alre heylichste ende alre wijste worden daer dicke in verleyt, eer sijt selve voelen. Voer desen duvel, die dus prediken can, hevet hem een alre qualicste te hoeden, want hi sijn bedrieghende woerde of ingheven also scoen verwen can, datse redeliken luden, recht oft oec waer waer ende datmen niet en voelt dattet vanden prince der loghenen coemt, vanden duvel, die altoes liever lyeghet dan hi waer seit, ten waer dat hi yement mit waer segghen quaet mochte doen doen of die duecht doen laten.

(..)

Si en connen nyet ghebeyden dat hoor spise ghecauwet is of ontwee gheheten ware, mar si slockense al heel in. Si ghieten den dranc door haer kele als doer een oude laerse ende maken een sluse van horen mont. Als si drincken, so en comet hem die can vanden monde niet, also langhe als si adem hebben, si en latent vast in clocken. Si meten hoer toghen des somers na horen adem also langhe als die duert ende des wijnters also langhe als sijt liden moghen van killinghen hoerre tanden. Ende hoe dese ghiericheit meerre is, die se hier in hebben, hoe die sonde meerre is.

Par. 131 en 132 (deels) + par. 133 en 134 (veel uitgebreider)

Mer die duvel doet in sijnre kerken, dat die taverne is, al contrari hier of, want luden die ghesont inder tavernen gaen, comen dicke siec ende qualic om haer herte daer weder uut. Die wel sprekende daer in gaen comen dicke daer weder uut dat men niet te meer en verstaet van dien ghenen die te voren wel spraken, wat si segghen, dan of si Ebreeusch spraken; siende lude comen daer dicke weder uut, dat hem haer oghen staen als enen verdronckenen calve.

(...)

Ende wat waendi datmen daer leert? Zweren ende versweren, vloeken, scelden, achtersprake, lieghen, dryeghen, dobbelen, tuusschen, ontregelen, kiven ende vechten. Dat sijn die missen ende die ghetiden diemen daer doet ende hoert doen. - Die tavaerne is oec des duvels apoteke, want so men inder apoteken menigherhande speciën ende cruden vint, menigherhande receptum, syropen ende electuariën die den menschen ghesont sijn aenden live, so doet die duvel in sijnre apoteken der tavernen oec al contrari nemen, want daer en weetmen van weelden niet watmen eten of drincken wil; van gheheden so etense malkander onghelkaersen toe ende turf, vilthoede, vlas, glase of kannen, ja dicke dat noch onmenschelijker is, si worpen levende spinnen of vlyeghen in horen wijn ende drinckense malcanderen toe of si worpen een hant vol smaers of asschen in horen dranc ende roerent omme ende drinckent malcanderen toe. Dit sijn des duvels recepten, die hi sinen sieken, die siec van sonden sijn, ghevet in sijnre apoteken, der tavernen. Mitten cortsten ghesproken: inder tavernen scyct luttel goets ende veel quaets, wantmen blasphemeret God dicke inder tavernen, men vecht daer dicke in, men leert daer den luden thoer ontuusschen mit quaden spelen, men leert daer stelen ende moerden ende quaetheit, ja menich dootslach is dicke inder tavernen ghescyet. Aldus is die taverne des duvels scole ende des duvels kerc ende des duvels apoteke, ja die taverne is een spelunke der moerdenaren of een moertcule of een slot des duvels, daer hi mede oerloghet teghen God ende alle sijn heylighen; ende wie dattie taverne op houden, die sijn deelachtich alle des quaets dat daer in ghescyet. Want sprectmen half also veel scanden op horen vader of moeder, ja op horen minsten knecht, als men op horen hemelschen Vader doet of op Onser Liever Vrouwen ende op allen heylighen van hemelrijc, si en soudens niet liden willen, si en souden daer anderen raet op hebben - mer dit laten si al henen gaen om een wenich profijts, datse daer of hebben, datmen horen dranc of drinct.

Par. 138 en 139 (veel uitgebreider, tussen haakjes min of meer wel in Oudfrans)

(Die vierde is in onreynen boefliken woerden), dier menich mensche also vol is dattet hem alte boerteliken duncket luden, dat hi leelike dorperlike woerde voert can brenghen; ende in deser sonden sijn si alle mede sculdich, diese gaern horen of die daer om lachen ende sonderlinghe grote heren ende goede wive, want worden die toernich daer om, so soudens hem die ander scamen ende hoeden te segghen, mer want die daer mede omme lachen, so dunct den anderen al coppengawi wesen ende sijn daer so veel te stouter in. Dit heten si boertelike woerde te wesen, mer voerwaer in enich goet mans of eerbaer wijfs ore so ist een vuyl onwetende onaert woert ende si en sullen ten oerdel Gods voor gheen boertelike woerde henen gaen moghen, want dat loen al uter boerten gaen sal, dat si daer voer ontfanghen sullen.

(- Dat vijfte dat sijn spottelike speel woerde), die veel luden niet ghelaten en connen, si en moeten speel scoten scyeten (op allen goeden menschen, die hem gaerne te Gode keren souden); ende dese menschen doen vele scadelike sonden aen menighen goeden menschen, die hem hoers spots ende scympy ontsiet ende veel goeder werken laet te doen om hoers spottens wille, die hi anders doen soude. (Daer om voerwaer so en sijn dit mit rechte gheen ydel woerde voor God gherekent), mer seer scadelike woerden, (want een mensche, die mit sinen spot yement van Gode keert), die is also veel quader als een moerdenaer, als die ziele edelre is dan dat lichaem; want een moerdenaer die doot dat lichaem ende dese doden die siele. (Ende God wetes desen luden oec sulken danc, die een man of een wijf of een kijnt van goeden werken trect, als een waerlic coninc soude den ghenen, die hem sinen scat stale, of die hem sinen sone of vermoerde), latet hem anders also licht slaen, als si willen. - Nu hebdi dat eerste punt der quader tonghen ghehoert, datmen ydel woerde heet.

Par. 143

(In deser sonden horen oec alle die ghene, die begheren of heymeliken soeken advocaten, dat is ander lude, die hoer duecht voert setten, dat sijn hoer cryeres, die hoer licht broot uut cryeren, doer welker mont si so coenliken spreken), recht als die wijn tappers, die hem selven scamen horen wijn te prisen openbaerliken, mer si hueren knechtse daer toe, die staen ende roepen: 'Hier lopet alte goeden wijn! Hier is den besten wijn!' of des ghelijcs. Aldus doen dese oec, want si bidden ander lude, dat sise willen recommenderen voor dien of voer dien daer si menen dat si eer of hebben sullen, mer dat connen si alte gheveynseliken bi brenghen ende segghen: 'Twaren! ten is mi nerghent om, dan want ic licht mit hem te doen mocht cryghen, dat ic dan te bet ghehoert mocht sijn van hem ende u ende anders mijn vriende te bet helpen mocht! Als die een hant die ander wasschet so worden si beyde scoen!' of des ghelikes.

Par. 163 (2de helft) + geheel 164

Ende recht also nemet hijt oec vanden ghenen die teghen horen oversten murmureren of sijt teghen hem selven deden, want een sterflic heer die nemet also hoech datmen sinen stanthouwer misdoet, het si baeliu, voecht, drossaet, mayer of scout, als ofment den heer selve dede, ja alst om saken toe coemt die die heer bevolen hevet of gheordineert. Ende also sijn onse heren ende prelaten van Gods wegghen over ons gheset, dat wi hem onderdanich sullen wesen in die stat Gods, die alle stade die goet sijn gheset hevet ende gheordineert; ja een blat en valt vanden bome niet sonder sijn ordinancie. 'Et Deus omnia bene fecit', God heeft alle dinc wel ghemaket; daer om is een yghelic sinen oversten ghehoersamicheit sculdich in allen staden, si sijn gheestelic of waerlic. Mer gheordende lude die voor den heilighen outaer ghehoersamheit gheloeft hebben, die misdoen so veel meer als si daer teghen murmureren als die ghene meer misdoet die liefliken aenden heylighen ghesworen hevet dat hi nimmer meer doen en sal met rade of mit dade, mit woerden noch mit werken teghen enen die hi verlovet hevet, ende breect dat ende wort menedich, dan een ander slecht man die eens heren ondersate is ende doet teghen sinen rechten lants here. Aldus sijn si beyde quaet, mer dat een ist quaetste, als voerseit is.

Par. 174 eind + 175 en 176 (deels) + 177 en 178

(Och, al onse vroechde is nu verkeert in screyen, wenen ende kermen, al onse blijscap is in ontroesteliker droefnissen ende onvergancliken rouwe.) Och ghi berghe ende gi roetsen, wes toefdi,

wes verbeidi, dat gi ons arme keytive niet en bevalt, och coemt ende bestort ons alre onsalichste ewighe onsalighen! Och arm, och arm! ewicheit sonder eynde, wat gruweliker dinc bistu te dencken! Mochten wi onsalighen so veel troestes hebben, dat een steen waer, die al aertrijc bedecte ende so dicke, dat hi den hemel roerde ende datter een voghelkijn tot honderd dusent jaren ééns een sticskijn daer of beet, also groet als een lijnsaet, als des steens een eynde waer, dat dan oec onser pinen een eynde waer ende onser marteliën - mer neen wi leyder, so dese langhe tijt bi cant oneyndeliken te dencken is, so heeft hi doch een eynde, mer onse tijt en heeft nemmermeer eynde; als aldus langhe tijt ten eynde ghecomen is, so beghint onse pine alre eerst weder op een nuwe. Och rechtvaerdighe strenghe rechter, hoe luttel ende hoe wenich daechstu onse edelheit, onse macht aen, doe du totter ewigher verdoemissen ons veroerdelste. Die tijt dat wi gheboren worden die moet ewelijc vermaledijt sijn!

(Dit sijn die liedekijn ende dit is die sanc, die men inder hellen singhet.) So moet harde anstelic wesen die pijn te liden, als die toen ende die wise hoers sanghes so gruweliken ende vervaerliken te horen is. (Aldus moechdi nu claerlic merken, dat dit leven niet dan een overganc en is), ende dat dese doot niet dan die tijt ende dat nu des overgancs en is; daer om mach al ons leven wel mit rechte heten een overliden.

(..)

Daer om so mochten wi gaerne wat goets doen die wile dat ons die tijt teghenwoerdich is. Nyet langher en is si ons dan inder rechter teghenwoerdicheit des tides. Doen wi dan wat goets daer in, dat moghen wi vinden, mer laten wi se ver bi seyeten, wi sijnre quijt, de doot trecse na hem, wi en cryghender nimmermeer weder. En waert niet wel een groot ghec ende een versumende alf die groten orbaer te scicken had mit veel goeder luden, die hi wel wist dat door sijns selfs huus henen gaen soudent, ende en spreekt hise dan niet van sinen saken, dat hi der nimmermeer weder bi en soude comen, ende dat hi oec wel wist dat si gaerne van hem ghesproken waren ende daer om doer sijn huus ghinghen, of hi dan ghinghe staen sien die want aen ende en spreekt noch bu noch bau ende lietse vaste en wech gaen, die een voor, die ander na, of dat hi terwilen stonde ende dreven den tol of worpe die coten, ende en waer dit niet een recht esel? Voerwaer dus alfs ende esels sijn si alle die den edelen tijt doer hem henen laten liden sonder haers siels orbaer te doen, die ewelic leven sal, het si in pinen of in vroechden, als ic voer ghescreven heb. Daer om so machmen wel segghen: der werlt wijsheit gaet al te niet. Die grote heren, diement meest seghet ende die meeste clercken, die best soudent weten, die sijn al siende blint ende al willens ghec. Si moghen selve segghen, dat si subtile clercken sijn, mer het duncken mi esels ende rude beesten sijn! Ende waert oec niet een plomp scaep, die .XL. jaer of vijftich over één lesse leerde, dach ende nacht, ende en conder doch allike wel niet? Aldus ist mit hem, si doen een dinc dach ende nacht, ende hoe sijt langher doen, hoe sijt min bekennen, want si sterven dach ende nacht ende en connen doch niet sterven. Daer om: leert sterven, die wile ghi stervet, so condi sterven als gi stervet.

Par. 193 (eind), deel 194, 195, deel 196

Die hase sorghet gruwelic voer sijn vel, die winden hopen ghenoefts; daer om lopen die winden veel haesteliker ende blideliker, want si sien voer hem daer si na lopen; die hase en siet niet of hi der pinen ontgaen sal of niet, mer heeft altijd des achtersten anxt. Dat die winden oec veel snelre lopen, dat wijst hem selven, want si verhalen den anderen; daer om is der winden lopen veel sekerre ende veel edelre dan des hasen lopen; want wie van anxt lopet als die hase doet, die vallet sijn herte dicke in sine knye van groten anxt, dat is die vallen dicke in cleenmoedicheit of in mistroest ende en connen nerghent henen, mer die van minnen of van begheerten loept, als die winden, die en ontsien stoc noch struuc, dijstel noch doern, si lopen mit alre macht na na horuer na na! sonder verdryet.

(...)

Aldus doen oec die God minnende menschen, die hebben so edele minnende herten ende so vierighe aernsten begheert, al wisten si al wel voerwaer dat si dat ewighe leven nemmermeer besitten en soudent, si en soudent des niet te min haesten tot allen duechden van rechter minnentliker bernender minnen, die si tot Gode hebben. Die winden en soudent oec niet stille staen, al waren si allene in enen velde, daer si wat voer hem saghen dat si begheerden; noch goede edel winden

en souden oec nemmermeer scaep biten, al waren si alleen in den velde, dat si ghenen anxt en hadden datse hoer meester slaen souden; noch si en bassen oec niet als si recht doen ende twilt vanghen, daer si na lopen, als ander roden doen.

Al dese edele punten hevet oec een ghewaer God minnende mensche, want hi en soude nemmermeer des te min goets doen, dat nyement sine goede werken en saghe, diese hem prisen mocht, noch hi en soude nemmermeer quaet noch sonde doen, al wiste hi oec wel voerwaer dattet nemmermeer mensche vreyschen en soude ende dattet God van hemelrijc oec nemmermeer wreken en soude; noch hi en soude oec nemmermeer hem beroemen als hi recht dede, dat hi in godliken werken voert ghinge also valsche ypocriten doen, die so seer begheren datmense siet of hoert wanneer si yets doen, als een bantrode die ianct en bloect wanneer hi een soch van der messen jaghet, dat hi ymmer wil datment hoert.

Par. 201 (uitgebreide uitwerking van enkel regels Oudfrans)

Ic en hoerde nye ghesegghen van sijnre groter rijcheit van aertschen goede, van sinen costeliken clederen van tfluel of gulden doec of anders van borduer ghewrocht, noch anders van sinen rikeliken ghesmide van gordelen of juwelen, noch van sinen weygheliken heynxten. Mer ic heb seer dicke ghehoert, dat Hi bloots hovets ende barvoets ghinc daer Hi wesen woude; of dat Hi op een eselinne ghereden hevet, daer een jonc esel na lyp! Ic en heb oec nye ghehoert van veel ghesindes of eer of hoecheit die Hi hier hadde. Mer ic hebbe dicke ghehoert, dat Hi mit sinen lieven jongheren omme ghinc als die alre minste ende die alre oetmodichste. Ic en hebbe oec nye ghehoert van sinte Peter dat Hi hem yet leghe plach te nyghen of enighe van sinen anderen jongheren, mer ic hebbe wel ghehoert dat Hi hem allen hoer voeten wasschede ende droechdese weder. Ic en heb oec nye ghehoert dat Hi ye gheseide: 'Hoe dien di mi dus qualiken? Ghi soudt mi nauwe dienen ende verknappen'. Mer ic hebbe wel ghehoert dat Hi seide: 'Ic en bin niet ghecomen om ghedient te wesen, mer om selve te dienen'.

Par. 222 (kleintje, maar wel mooie vergelijking)

Si doen recht als een die mit eenre guldenre anghel na musselen henghelde: verlore hi sijn anghel, dat hi meer verlore dan of hi alle die musselen vinghe die hi woude vanghen, want sijn anghel dusent werf beter waer dan een sac vol der musselen of ander cleenre visschen.

Par. 223 (eind) t/m 226

Dit moghen mit rechte stoute coen venten heten ende manlike eerlike ridders, oec wie si sijn, die dus groten wisen begrip dorren begripen, want hier is wenich anxtes van verlyesen ende luttel arbeys ende costes ende seker hope van groter warachtigher eeren ende veel ghewins.

Eerst wenich anxtes van verlyese, want die wise grote capteyn die hoer hoeft heer is, onder wes bannyer dat si striden, die is so opsettich ende so cloec dat sijn vrienden nye zeghe en verloren, die onder sijn bannyer dorsten bliven, dat si hem uten velde niet en ontvluwen. Oec is daer wenich arbeys ende costs, want dese grote here voerseit die en begheert niet meer van hem, dan dat si na hoerre machten hoer harde ridderlike roeren willen ende enen onversaechden moet hebben ende vryliken op sinen anxt ende op sinen cost striden: hi wil hem een goet hoeft heer wesen. Dat hoer hope oec seker is van veel warachtigher eren, dat wijst hem selven. Want hoer ghetrouwe capteyn voerseit, die grote coninc, en hevet ghenen eralden noch sulken luden bevolen op hoer striden te merken ende hem te segghen wie dattet best ghedaen hevet, mer hi is daer selve teghenwoerdich, ende siet al dat si doen, ende sijn lieve salighe moeder, die moghende conincghinne met al horen vrouwen ende jonfrouwen, die lieve suverlike maechden ende alle die scoen lustelike hoop der maechden ende der vrouwen die sient selve aen ende wreyken ende kypen houdeliken ende trouweliken mit hem, ende die besochte ridderlike scaer der seghe ghevochtenre kerken diemen inden Latijn ecclesia triumphans heet, die sien al hoe dese nu striden, ende crijschen hem aen mit mildeliker troesteliker stemmen: 'Weert u, ghi mine stoute knechten! weert u, gi vrome ridderlike heelden! Set hem toe met onversaechden moede; die viande beghinnen al te wiken ende te vlyen. Denct wat gheselschap dat het is dat u striden aen siet! Aldus moesten wi oec doen, eer wi dat grote conincrijc becrachtighen, dat wi nu mit aldus groter eren

ende onvergancliker vroecheden in vreden bezitten!’ Aldus cryeren si hem aen alle tijt. Wat mach meerre eer wesen dan dit? Dus hebben si dan enen sekeren hoep waerre onvergancliker eren als voerseit is. Dat hoer hope oec seker is groot ghewins, dat mach een yghelic merken. Siet dese moghende coninc selve, wat si doen ende hoe si om sinen wille striden, hoe soude hijt dan laten moghen, hi en soudse conincliken lonen, na dien dat hi die beste, trouweste, rijeste coninc is die is. Ja hoor loen en is niet uitsprekelic, want dese alre meeste coninc voerseit, onse lieve here Jhesus Cristus, is selve hoor loen inder ewigher onvergancliker gloriën. Daer om en mach hoor ghewin niet meerre noch groter sijn dant is.

Par. 235 -237

Si moghen wel segghen mit sunte Pouwels: ‘die minne Gods is in onsen herten ghestort overmits den heilighen gheest, die ons ghegheven is’. Daer om moghen si wel mit recht vry van geest heten, die naden liefsten wille Gods in allen duechden leven, als die voerseit sunte Pouwels seit: ‘waer die geest Gods is daer is vryheit’ ende die gheest Gods en is in ghenen luden dan in God minnende korsten luden. Daer om en is oec niemant vry van geest dan die dese vryheit voerseit hevet, dat is die gracie Gods, al wanen dese arme bedroghen lollaerden dat si sonder minne of sonder doehdeliken werken tot deser vryheit comen moghen mit ledicheit hoers moets, so si segghen. Si heten hem selven vry van gheest, als si des quaets gheestes eyghen sijn. Want si houden somme dese opinie: wanneer si comen sijn in sulker blindheit, dat si gheen consciencie en maken van groten leliken sonden, so dunct hem dat si vry van geest sijn, want si segghen: hoer lichaem doet sijns vleyschs lust, mer hoer geest blivet omberoert daer of; daer om, segghen si, is hoer gheest vry.

Dat is een quade lelike duvellike heresie. Het is grote scade, datmen dese vule valsche boeven in enighen lande woenen laet, die dese onghelovige opiniën ende die valsce secten onder die menschen saeyen. Vergave God dat si alle al rede inder hellen gront waren die in deser valscher gheloven sterven sullen, op dat si niet meer simpelre menschen tot hem en verdoemden, dat ware groete vrome.

Dit sijn des duvels eyghen beesten,
al heten si hem selven die vrye gheesten.

Mer die rechte vryheit van geeste, dat is vryheit van graciën, als voerseit is, dat een inder graciën Gods levet in godliker minnen ende in doehdeliken werken. Dat moghen mit recht wel vry gheesten hyeten, die dus leven. Nochtan en is dese vryheit niet dan eyghendom te rekenen teghen die derde vryheit, diemen die vryheit der gloriën heet.

Bijlage B: Hapaxen

[Via *citatenboek* cd-rom; opgenomen 1) de echte hapaxen; 2) de gevallen waarbij nog één andere vindplaats is; 3) een enkel geval dat te mooi was om te laten gaan.

Er staan twee ‘clusters’ citaten op de cd-rom; onderstaande ACHTERSPRAKERE t/m YPOCRISIE is Con. Somm, daarna een tweede reeks BERDEEL t/m WROETEN, die op de cd-rom Con. Somm² heet (een paar woorden met B, daarna vanaf Q).]

Con. Somm:

ACHTERSPRAKERE (-ER), znw. m. Hetzelfde als het meer gewone *achterspreker* (z. ald). *Lasteraar, achterklapper*. || Sanghers of speelders die sproken spreken, loghenaars, achtersprakere, enz. *Con. Som. 138b*. Want de achtersprake (l. *achtersprakere*) dat pleget, dat hi der zielen bloet ontfaet, die hi metter tongen verslaet, *Franc. 4182* (Lat. C. 106: *detractor animarum sanguine pascitur* quas gladio linguae necat). Zoo ook *Devoet B. (36) 19v, 20r, 21v*.

AENCNIBBELEN, zw. ww. bedr. Enen iet —, *hem iets uit schraapzucht aansmeren*, b. v. *werk tegen gering loon, hem afschepen met*. Vgl. afknibbelen (*Ned. Wdb. en Freq. 1, 283*). || Die haren dienres ende horen arbeyders quaet loen aenknibbelen willen of si connen ende gheven hem min .. dan si verdient hebben, *Con. Som. 27b*.

AENCRISCEN, st. (*creesc*) ww. bedr. Vgl. hd. *ankreischen*, ndl. *aankrijten*, mnd. *ankreieren*. Enen iet — *hem iets toeschreeuwen, toeroepen*, doch zonder de onaangename gewaarwording te wekken, die bij ons *krijschen* onvermijdelijk is. || Si krijschen hem an mit mildeliker troesteliker stemmen: „weert u nu, mine stoute knechten, ghi vrome ridderlike heelden!” *Con. Som. 74b*. Dus krijschen si hem an alle tijt, *75a*.

AFBORGEN, zw. ww. bedr. Met den 3den nv. des persoons. Enen iet —, *iets van iemand borgen, iemand iets afleenen*. || Overmits dat veel van den burgers huere portie inhilden tegens de sculden, die de knechten hem afgeborcht hadden, *Inform. 414*. Wat si den lieden ofborgen of onthouden connen, dat denct (l. dunct) hem al ghewonnen wesen, *Con. Som. 27b*.

AFNEMENTHEIT, znw. vr. Een term van latere ascetische schrijvers. *Het afnemen, verminderen, verslappen in iets*. || Ofnementheyt in doechden, *Con. Som. 22a*. Verslappinghe of afnemenheyt in doechden, *ald. 23a*.

AFVERMOORDEN, zw. ww. bedr. Enen enen man —, *hem door moord berooven van, hem doen verliezen door moord*. Vgl. *Afmoorden*. || Die hem sijn waerlike scat stael of die hem die sijne ofvermoerde, *Con. Som. 46a*.

BAGGE, znw. vr. Hetzelfde als *baggele* en *vigge* (zie ald.) *Big*. || Si slachten der soeghen, wanneer die (*zij*) kuddekijns hevet of baggen, *Con. Som. 48b*. Copen jonge baggen, *Dial. Creat. 68b*.

BALHORICH, bnw. Uit *Bal*, slecht, en *Horich*. Bij *Kil.* „Bal-oorigh, bal-hoorigh, *defessus audiendo; saepe et graviter eadem audiens.*” *Moede van het hooren*. || Dusdanige kermen ende roepen behaget hem wel, ende hy en wort van dusdanigen horen niet balhorich, *Con. Som. 136a*.

BANTRODE (bantroede), znw. m. Van *Bant* en *Rode*, reu, rekel. *Bandrekel, kettinghond die het erf bewaakt*. || Als een bantrode die janct ende bleect, als hi een soch van der misten jaget, dat hi ommer wil dat ment hoort, *Ned. Proza 177*. Gheliken een bantroede die bast ende janct als hi een verken vander misschen jaghet, *Con. Som. 65a*.

BEDAUWINGE (bedouwinge), znw. vr. Van *bedouwen* in den zin van *bevochtigen* (zie ald.). *Bevochtiging, besprenkeling*. || Dit is properlic een bedouwinge ende een driakel teghens die wreetheit,

Con. Som. 188a. Van welcken dat herte .. vercrighet een zoete bedouwinghe, ende die duet spruten een guede wortel ende wel ghetempert, *ald. b.*

BEGEERT, znw. o.; hd. *das begird. Begeerte, verlangen.* || Nu secht mi, wats uw begheert? *Lansl. (H) 255 en 696.* Dit gebot verbiet begeert of consenteringe enigher echtschap vleischelic mit wiven buiten echtschap te hebben, *Con. Som. 5b.*

[volgende niet echt een hapax maar te mooi om niet op te nemen]

BELEWITTE (beelwitte, beluwitte). Eig. een bnw. met de beteekenis *zachtaardig, goedertieren*; ags. *bilvit, bilevit* (Grein 1, 117), dat b. v. een gewoon epitheton van God is, *de goedertieren Vader, bilevet fäder, pater clemens, mitis.* Over de afleiding zie Grimm, *D. Myth.* 1⁴, 392 en Van den Bergh, *Myth.* 13. In de Germaansche Mythologie werden de Belewitten echter verpersoonlijkt tot eene soort van geesten, behoorende tot de *elven* of *alven*, die in de Noordsche Myth. volstrekt niet voorkomen, maar zooveel te meer in de Duitsche. In het Mhd. heeten zij *bilwisz, pilwiz, bulwechs, bilwiht*; zie Lexer 1, 277; Ben. 1, 127a; Schmeller 1, 230; Grimm 2, 30; V. d. Bergh, t. a. p. 12-14 en vooral het uitvoerige en belangrijke artikel over den *pilwiz*, Grimm, *D. Myth.* 1⁴, 391-395.

1) Oorspronkelijk dus eene soort van elven, van den mensch genegen geesten, die men zich dacht van het mannelijk geslacht (blijkens het er naast bestaande vrouwelijke *bulwechsin*), werden de *belewitten* door onze voorvaderen al spoedig als vrouwelijke geesten beschouwd, als goede genii, als penates, ongeveer gelijkstaande met de *goede holden* (vgl. Grimm, *Myth.* 1⁴, 303) of *witte wiven*, waarmede zij in den *Teuth.* worden gelijkgesteld. || Om dat hi meer ghelooft dan hi sculdich is te gheloven. Als waersaghers of die daer in geloven of van den nachtemerien of van den gueden ouden (*d. i. holden*) of beelwitten, *Con. Som. 11b.*

2) Deze goede geesten verloren, evenals bij onze hd. naburen, in de voorstelling onzer voorvaderen langzamerhand hunne goedaardige natuur, zoodat *belewitte* de beteekenis aannam van *tooverheks, tooverkol, heks.* *Kil. lamia, stryx.* || Vrouwen die des nachts pleghen wanderen, die beelwite waren, *L. f. 80a.*

Aanm. — In den zin van *toovenaar* (van het manl. geslacht) vindt men het woord tweemaal in eene *Disp. Theol. van 1648*, aang. bij Grimm en V. d. Bergh: „hominibus .. dictis *beeldwit*, quos facultate aut dono videndi spectra nocturna, speciatim manium et funerum praeditos creditum est,” en „de illis, quos nostrates appellant *beeldwit* et *blinde belien*, a quibus nocturna visa videri atque ex iis arcana revelari putant.”

3) Vervolgens nam *belewitte* de beteekenis aan van ieder vrouwelijk monster; zoo wordt het door Boendale gebruikt in denzelfden zin als *zeemeermin*. || Opten derden dach .. sullen hem die vissche baren .. ende meerminnen ende beluwiten, ende sullen so briesschen ende criten, dat dat anxtelike ghescal toten hemele clincken sal, *Lsp. IV, 9, 15* (zie het Gloss. op *beluwiten*. Boendale moge door het Lat. woord *bellua* gebracht zijn tot het gebruik van het woord *belewite*, en misschien zelfs het eene van het andere afgeleid hebben, maar voor ons begrip is *belewite* hetzelfde woord als het onder 1) en 2) genoemde, schoon in eenigszins gewijzigde toepassing).

BESADEN, zw. ww. bedr. Vgl. ons *bezadigen* (17de eeuw), vanwaar *bezadigd*, tot rust gebracht; mnd. *besadigen* en hd. *besättigen. Verzadigen, vervullen met.* || Dat ander volt ende bezadet mit Gode in warachtiger vertroestinge, *Con. Som. 161a.*

BESTOKINGE, znw. vr. *Aanval, aanvechting.* || Dattet (*gebed*) ofleyt alle bestokinge der sonden, *Con. Som. 165b.*

BLAESBALCH (blasebalch), znw. m. Mhd. *blâsbalc*; hd. *blasebalg*. Vgl. Müller 1², 75 op bellows. *Blaasbalg*, thans veelal *blaasbalk* geheeten. || Die blaesbalch ghebrac int vyer, *D. B. Jerem. 6, 29.* Mit sulcken blaesbalch ende mit sulken wint wort venijnt dat vuer der onsuverheit, *Con. Som. 163b.* —

Ook in den zin van *orgelpijp*. || Totten blaesbalgen aen die orgelen, *Bek. d. Buurk.* 148. Van den orgelen te verstellen ende die blaesbalgen te vermaken, *ald.* — Blasebalch, *Natuurk.* 1767, 1769; *Wal.* 3529. — Fig. van eene vrouw, die iemands gemoed *in vlam zet*. || Blaesbalch in minen sinne, *Belg. Mus.* 1, 118, 15.

BOTVASTEN, znw. vr. Mnd. *bôtvast* (Lübben, *Suppl.* 83). *Voorgescreven, geboden vasten*. || Het is ... een quaet hoeft, dat den helen lichaem of die gebode Gods of der heiligher kerken doet breken, als si dicke doen mit menigher botvasten, die se breken, *Ned. Proza* 165. Breken die gheboden Goods ..., als si dicke doen op menighe botvasten, diese sonder noot breken, *Con. Som.* 38b.

BROC, znw. m. Mnd. *broc* (Lübben 1, 428, op *broke*); mhd. *bruch*; hd. *bruch*. Het Mhd. *bruch* beteekent, evenals het mnl. en ndl. *broc*, *een afgebroken stuk*. Vooral van een *groot stuk spijs, dat niet door het keelgat kan*. Vgl. onze uitdr. *stikken in de brokken*. || Die broc inder kelen, *Con. Som.* 187a. — Ons znw. *brok*, dat in alle Wdbb. als ml. staat opgegeven, is in de spreektaal door den invloed van *stuk* tot het onz. geslacht overgegaan.

BROUWERE (brouwer, bruwer), znw. m. Mhd. *briuwer*; mnd. *bruwer*. *Brouwer*. || Ten ambachte van den bruwers bouf, *Rek. v. Gent* 1, 27. Ende en sal die voersz. brouwer tselve bier nyet moegen afsceepen enz., *K. en O. v. Delft* 164, 7; enz. Zie ook bij **brouster**. — Opperbrouwer, *ald.* 165, 9. — Figuurlijk. || Dat woert Yesse (*beteekent*) een brouwer der minnen; waer wort ye meerre minne gevonden ende gebrouwen, *Con. Som.* 86b.

CARITATELIJC, bnw. *Liefdadig, barmhartig*. Vgl. mlat. *caritativus*. || Die mensche is seer caritatic, *Con. Som.* 120a. — Caritatelike ghewerke, *werken der christelijke liefde, goede werken*, *N. Doct.* 2650.

CNATEREN, zw. ww. intr. Mnd. *kneteren*, kraken (ook van den donder); vgl. *ald. kneteringe*, knattern, knirschen. Verwant met *knetteren*, waarover men zie *De Jager, Freq.* 2, 266 vlg. *Brommen, mompelen*. Voor de beteekenis vergelijkte men ndl. *kneuteren*. || Soo murmureren si binnens monts van quaetheden, ende si gaen knateren ende mommelen, recht als een aep sinen pater noster leest, dat is als si soo knateren metten tanden, *Con. Somm.* 54a (op de laatste plaats is de bet. eer *knensen*; bij Bild. wordt in dezelfde bet. *knetteren* gebruikt; zie *De Jager, Freq.* 2, 266).

CNIBBELEN, zw. ww. intr. Md. nnd. *knibbelen*. Verwant met *cnabbelen*. Zie Franck op *knibbelen*, en vgl. *De Jager, Freq.* 1, 282. *Kibbelen, kijven*. In dezelfde opvatting komt ook *knabbelen* voor bij Marnix, *Kil.* en *Plant.* Zie *Oudem.* 3, 434. || Nae dat *knibbelen* coomen sceldighe woorden, *Con. Som.* 104b. *Knibbelen* of *twisten* is properlic te segghen, wanneer die een seit „het is,” ende die ander seit „ten is,” *ald.* — *Kil.* *knibbelen*, rodere (*knabbelen*, in eig. zin) *et* mussitare (*mompelen, morren*) *et* rixari, altercari; *knibbelachtich, mussitabundus et rixosus, contentiosus*. — Vgl. ook **aencnibbelen**.

COORSANC (choorsanc), znw. m. Hd. *chorgesang*; ndl. *koorzang*. *Het zingen van een koor bij den kerkdienst*; ook *eene bepaalde wijze van zingen*, nl. *eenstemmig*. *Kil.* *koorsanck, cantus simplex, Gregorianus*. — Ook *een kerklied*. || Dat sijn des duvels scoliers, dien hy dit paternoster leert ende menighen quaden choorsanck, *Con. Som.* 54a.

COPPELARE, -aer, -ere, -eer, -eir, znw. m. Mhd. *kuppelære, kuppeler*; hd. *kuppler*. *Koppelaar*. *Kil.* *koppeler, koppeldraeyer, leno, stupri arbor, internuntius amorum*. || In deser sonden horen al die lose makelaers ende coppelaers, *Con. Som.* 50a. *Coppeleirs* of *coppelerssen*, die bi schonen woorden ... de maeghdekens, ghehuwede vrouwen ... oft andere te valle bringhen, *Cout. v. Gent* 673. Zie nog een voorbeeld bij **coppeleresse**.

CURIOSELIJCHEIT, znw. vr. Hetzelfde als *curioosheit*, 1); z. *ald.* || Wie hem daer te veel op set, die valt in *curioselicheit* ende in *begeerlicheit* deser werelt, *Con. Som.* 125a.

CURIOSELIKE, -liken, -lijc, -lic, bijw. *Met zorgvuldigheid, zorgvuldig; ook met pracht, met weelde.* Vgl. *curioos*. || Doe ic die tafel also cueriooselic ghedeckct sach, *Hs. 87, f. 116a*. Die vrouwen ..., die dat hoeft curioseliken toemaken, *Con. Som. 138a*.

DERTENHEIT, -hede, znw. vr. Vgl. *Teuthon. 66*: darttenheit, petulantia. — 1) *Dartelheid* (*Kil. dertelheit*), *wellustigheid, wulpschheid*. || Dat heilige wijf van eniger quader dertenheit te berispen, *Sp. d. M. 1, 39b*.

2) *Weelderigheid, vertroeteling*. || Die Gode mynnen, dien is die lichamelike dertenheit een onreynicheit, *Hs. f. 19v*. Te veel dertenheden te hebben van sachten bedden of saechten linenwaden, *Con. Som. 35a*. Dertenheyt van herten dat is des duvels bedde daer hi op rust, *21a*.

DERTENLIKE, bijw.; ook **dertelike**, dat zoowel voor *dertenlike* als voor *dertelike* staan kan. Mnd. *derteliken. Weelderig, in weelde*. || Van een jonghelinc, die seer dertenlic opgevoet was, *Devoet B. (36) 40a*. Du biste alte teerliken of derteliken opgehouden, *Con. Som. 21a*.

DIETS (dyets), bnw. Eigenlijk hetzelfde woord als het volgende *dietsc* (vgl. voor de spelling *Franc. 134*: *duuts, dietsch, brabant, vlaemsch, zeeus, walsch, hebreus*), d. i. *duidelijk, voor het volk geschikt, geschikt om door het volk verstaan te worden*. Voor oorsprong en beteekenis vgl. *men iemand iets beduiden* (mnl. *bedieden*); *diet, volk, en dietsch of duitsch, volkstaal*. Slechts, als thans, in de uitdr. *Enen iet diets maken, hem iets wijs maken, iets op de mouw spelden*. || Si maken den mensche dyets of vroet, dattet waer is, *Con. Som. 45a*. [**wat vreemd, dit komt toch veel vaker voor?**]

FRUTEN (froyten), zw. ww. tr. Hetzelfde als *friten* (z. ald.). *Roosten, stoven, fruiten* (vleesch), *braden*. || Hem die noch adem in hadde, beval hij te froyten in die panne, *D. B. II Maccab. 7, 5*. Also danne dede mense fruten in ene panne, *Sp. II², 45, 53*. Dat is des duvels pan daer hi syn spise in froyt, *Con. Somm. 26*.

GAERDEMEESTER, znw. m. || „Ijdel glorie is der hoverdien hoefwijf ende gaerdemeester,” *Con. Som. 71a*. — Het is niet zeker, in welken zin de beide woorden hier moeten worden opgevat. Het waarschijnlijkst is, dat hoefwijf en gaerdemeester eene soortgelijke beteekenis zullen hebben, en dat hoefwijf (voor hovevrijf, van hof en wijf) beteekent *tuinvrouw, tuinierster*, en gaerdemeester hetzelfde is als *gaerdenaer, hovenier, tuinman*. De beteekenis der woorden is dan: *Ijdele roem, d. i. misplaatste zelfverheffing of pedanterie kweekt hoovaardij, trotschheid aan*. Het blijft dan nog eenigszins vreemd, waarom een vr. en een ml. woord gekozen zijn naast elkander.

GEC-NOSE, znw. m. Eig. *gek-neus*. Schertsende benaming voor *een gek, zot, dwaas*. Vgl. ons *wijsneus*; hd. *naseweis*. || (Si) vernissen hoer aensichten ende binden locken of ander gheleent haer opt hoeft ..., om den jongen ghecnosen te behaghen, *Con. Som. 34b*.

GELAPPET (gelapt), bnw. Van *lappe, lap*. Van kleedingstukken. *Gelapt, versteld, verstukt*. Vgl. *doec*. || Myt oetmodigen clederen, suptijlen ende weelen, geschoert ende gelappet, *Kl. v. Diepenv. 11*. — Bij uitbreiding ook van personen. *Haveloos*. || Deze wanscapen, ontsien (*leelijk*) conterfeyte (*gebrekkig*), gelapte, verveerlike beest, *Con. Som. 8a*.

GEMEENLIJC (gemeinlijc), -lic, -lec, bnw. Mhd. hd. *gemeinlich*; ags. *gemænelic*; ohd. *gimeinlich*; ndl. *gemeenlijk*. Het bnw. is overal veel zeldzamer dan het bijw.; zie het volg. Art.

1) *Algemeen. Harl. Gloss. ghemeynlec, universalis*. || Die spreken selen omme ghemeynliken orbore der stat, *Willems, Meng. 459*. Die seste plaghe die was datmen inden lande sach een ghemeynlike sterven, *Tien Pl. 1135*. — Ook met een 3den nv. of eene bep. met in. *Eigen aan*. || Dat voelen is in allen leden ghemeynlic, *Barth. 57a*.

2) *Gewoon, veelvuldig voorkomend, alledaagsch*. Vgl. het tgw. bijw. *gemeenlijk, d. i. gewoonlijk*. || Tis eene ghemeynlike zake, dat den vrouwen dunct een wrake, als si den man begripen moghen, *MLoop IV, 2193*.

3) *Gemeenzaam, vriendelijk, voorkomend.* || Hi sal wesen bereedelic, blidelic, simpelic, haestelic, vromelic, puerlic ende gemeenlic, *Con. Som. 115b*.

GERINGHEIT, -hede; ook **geringicheit**, znw. vr. Van geringe, bnw. *Vlugheid, gezwindheid*. Het ndl. *geringheid* heeft de bet. van *kleinheid, onbeduidendheid, geringe waarde*. || In scoenheden, in gesontheneden, in edelheden, in geringheden, *Con. Som. 14b* (vgl. *ald.*: goet van naturen als gesontheit, wijsheyt, cracht, gherinheyt (*l. gheringheit of gherincheit*). In den live ..., in scoenten, in ghesontheneden, in crachten, in gheringheiteit, in coenheit, *Ned. Proza 153*.

GEWENLIJC, bnw. Van gewennen of van een bnw. *gewen. Hetzelfde als gewoonlijc; z. ald. *Gewoon*. || Dat derde is een ghewenlicke loghen, *Con. Som. 49b*.

GEWROCHT(E), znw. o. Mnd. *gewrechte*; mhd. *gewürhte*; vgl. ohd. *gawurht*; ags. *geweorht* en *gewyrht*; got. *waurstw*, en Franck op *gewrocht*. Van werken; z. ald. en vgl. **gewerke**. *Gewrocht, werkstuk, werk*. || Dat men nyet negenen gewrochte (*ml.? of lees negeen?*) rikeliker pensen mochte, *Blomm. fr. (Ep. fragm. 174) 163 (van eene tent)*. Ic en hebbe nye ghelesen ... van borduer ghewroecht (*borduurwerk*), *Con. Som. 66b*.

GROOTMOEDICHEIT, -hede, znw. vr. Mhd. *grôzmuotecheit*; hd. *grossmütigkeit*; ndl. *grootmoedigheid*.

1) In goeden zin. *Grootheid van ziel, van karakter.* *Harl. Gloss.* grootmoedicheit, magnanimitas. || Grootmoedicheit is een grote hoocheit ende edelheit van moede, *Con. Som. 130b*. Dat onder uwer grootmoedicheit ende mynre cleynheit gheen gelijck en weer, *Griseldis 27*.

2) In ongunstigen zin. *Trotschheid, hooghartigheid*. || Grootmoedicheit is een middel tusschen eere ende scande, *Proza-Sp. 74c*. Ic duchte, datter licht onder u sijn ... grootmoedicheit, twiinghe, achtersprake, runinghe, verheffinghe, *Hs. 75, f. 53c (II Cor. 12, 20: animositates; in onze vert. toorn; het woord schijnt hier niet juist gebruikt)*. (Si) quamen met hoore grootmoedicheyt ende rebelheit tot grooter cativicheyt ende armoede, *Exc. Cron. 183c*.

GULSELIKE, bijw. *Op eene gulzige, gretige wijze; gulzig*. || Alsoe thooft gulselike ontfaet den wijn, die sine kele doorgaet, *Overzee 105*. — Ook *in overdaad, met veel eten en drinken*. || Die ghene die dat geestelicke goet ontfaen .. ende verteren dat anders dan redeliken tot godes eren, dat is gulselic of oncuyschelic, *Con. Som. 29b*. Vgl. mnd. *gulsichlike*.

HASAERT, znw m. Van fr. *hasard*; it. *azzardo*, en dit van arab. *jasara*, dobbelen. Hieruit ook mnd. *hasert*, hondsworp (de laagste worp), en mhd. (door volksetymologie vervormd) *haschart, hashart*. Zie *Lexer 1, 1192* en de daar aangeh. schrijvers. *Kans, worp op goed geluk*. || Tot enen haesaert of tot eenre cansen geset, *Con. Som. 135a*. Naden hasaerden ende ghemoeten, die in tspel der avonturen vallen, *Boëth. 65a*. Vgl. *Kil. 219*.

HENGELROEDE, znw. vr. Mnd. *hengelrode* en mhd. *hengelruote* in eene andere beteekenis. *Hengel, hengelroede*. Zie vooral bij **hengel, 2)**. || Die den visch mitter kelen vanghet aen die anghel (= hangel) sijnre hengelroeden, *Con. Som. 37b (Ned. Proza 164)*.

HOFDANS, znw. m. Mhd. *hovetanz*. *Een aan het hof gewone dans, de dans die in de mode is*. Misschien ook werd er een bepaalde dans onder verstaan. *Kil.* vertaalt het behalve door *saltatio numerosa (?)*, *chorea aulica*,” ook door „*chorea circularis, orbis saltatorius*,” dus een *rondedans*. || Als een esel op die herpe spelen soude of een vercken den hofdans treden soude, *Con. Som. 46b*. Men danste den hofdans (*aan het hof van koning Nobel*) bi manieren (*dat het een aard had?* of *op verschillende wijzen*), *Rein. II, 3486*. — Vandaar mhd. *hovetanz*. *Kil.* hofdanser, *dux choreae*, *praesultor*; en mhd. *hovetanzsanc*.

HOLLEN, zw. ww. intr. Van paarden. *Hollen, op hol zijn*. De oorsprong van het woord, dat elders niet schijnt voor te komen, is nog niet opgehelderd. *Kil.* hollen, *Holl. Sicamb. Fris. j. waghloopigh zijn*;

hollende peerd, j. wagheloopegh, equus furens, indomitus, currum raptans. || Die sinnen des lichaems sijn als een hollende paert, dat altijd loopt sonder eynde, *Con. Som. 164a*.

HOVEWIJF (hoofwif), znw. vr. *Tuinierster, hovenierster*. Bij uitbr. *kweekster, voedster*. || Ydel glorie is der hoverdien hoofwif ende gaerdemeester, *Con. Somm. 71a*.

INVALLINGE, znw. vr. Hetzelfde als inval; z. ald. *Het opkomen van eene gedachte in den geest, invallende gedachte*. || Nae dese drie eerste, als invallinge, toevinghe (*het koesteren er van*) mit ghenouchten, ende consenteringhe van herten, *Con. Som. 34b*.

JEGENSAKE, znw. m. Hetzelfde als wedersake; z. ald. en vgl. mnd. *jegendêl, wedderpart* en *jegenvechter*. *Tegenstander*, vooral in rechte, *tegenpartij*. || Die van hoghe valt, quest hem meest om te verwinnen haer ieghensake, *Con. Som. 180b*

JONCFROUSCAP, znw. vr. Hetzelfde als joncvrouwelijcheit; zie het vorig art. en vgl. joncferscap. Mhd. *juncvrouschafft*; nederr. *junfferschaft, jonfferschaft*; hd. *jungfrauschaft*, daarnaast *jungferschaft*. *Maagdelijkheid, maagdelijke staat, maagdom*. || Daer Sinte Augustijn of seit in den boecke der joncvrouscap, *Con. Som. 177a*. Joncfrouscap exempel scone wi hebben in Maria, *Ndl. Geest. Lied. 295, 6*.

KIBBELEN (kebbelen), zw. ww. intr. Mhd. *kibelen, kivelen*; mnd. *kibbelen, kevelen*; hd. *kibbeln, kippeln*; ndl. *kibbelen*. Een freq. van den stam van *kijven*; z. ald. Vgl. *De Jager, Freq. 1, 265*. *Kibbelen, knibbelen, kijven*. || Kibbelen of disputeren, *Con. Som. 52a*. Of sie yet kebbelen onder malcanderen, ende verwyttick syn myt woorden, *Hs. Kloosterr. 5r*.

KILLICHEIT, znw. vr. Hetzelfde als ndl. *kilheid*, dat uit het Mnl. niet is opgeteekend, doch dat evengoed als killicheit kan bestaan hebben. In elk geval blijkt uit dit woord het bestaan van het bnw. *kil*, waarvan killicheit afgeleid is, met of zonder behulp van een tusschenvorm *killich. Vgl. Franck op *kil*. *Ijskoude, kilheid*. || Des winters drincken si soo langhe als sijt liden moghen van killicheit hoorre tanden, *Con. Som. 41b (Ned. Proza 168)*.

LAVEREN, zw. ww. intr. Mnd. *laveren*; hd. *lavieren*; ndl. *laveeren*. *Met een onvasten gang loopen, zeilen*, van een beschonkene gezegd. || Als si weder utgaen (*uit de kroeg*) sullen, so en connen si enen stoel niet staen (?) of si gaen laveren byder straten, *Con. Som. 43a*. Vgl. bij *loeveren*.

LIKENEN, zw. ww. trans. Mnd. *likenen*; ndl. *lijkenen*. Vgl. *gelikenen* en *De Jager, Freq. 2, 802*. *Gelijken op, gelijk zijn aan*. || Niement en liket die duvel bet dan die schelders, *Con. Som. 52a*.

LOLLEN, zw. ww. intr. — 1) *Prevelen*, nl. *godsdienstige liederen of gebeden*. Zie de aanhalingen uit de Wdbb. bij het vorig Art. || Die wairlike lude souden seggen: siet hi begint te lollen, of hi wort een lollaert of een pilarenbiter, *Con. Som. 16a; ook 41a*. — *Ned. Proza 167* (dattu beghinnes te lollen, *te kwezelen*).

2) *Slapen, dommelen*. De eig. opvatting zal wel zijn de transitieve *iemand in slaap zingen of neuriën*. Vgl. hd. *einlullen, in schlaf lullen* (Grimm 6, 1288), en *Kil. lollebancke Zeland.*, j. *slaepbancke*. || *Ligdy noch al in uwen nest ende lolt*, *Sacr. 2*.

LOYAERDIE (leuyaerdie), -ardie, -erdie, znw. vr. Van *loyaert*; z. ald. *Luiheid*. *Kil. luyheyd, luyerdije, pigricia, pigrities, ignavia, segnities, desidia; luyaerden, dare se pigritia, pigrescere*. || *Loddernie of loyardie*, dat een seer vuyl sonde is, wanneer een mensche in sonden leghet ... ende en teemt van rechter loyerdiën thooft niet op te lichten noch Gode niet aen te roepen, dat hi hem verlosse, *Ned. Proza 157; Con. Som. 21b*. Dat vyfte (*gebrek*) is leuyerdie, *Con. Som. 21b*. *Leuyerdie*, dat een vreselike sonde is, *21b*. Dat hem een mensche tot leuerdien of tot tederheden went, *22b*.

LOYHEIT (leuiheit), znw. vr. *Luiheid*. **Kil.** luyheyd, luyerdije, pigritia. **Teuth.** lantzemheit, tracheit, loeyheit, vuylheid, luggery, lassicheit, lawicheit, tarditas, pigricia enz. || Traecheit dat is leuiheit, **Con. Som. 20b**. Zie het volg. Art. — Ook in den zin van *dartelheid, wulpschheid*. **Teuth.** geilicheit, broescheit, loeyheit, lascivia, petulancia, **enz.**

LOYICHEIT (leuicheit), znw. vr. *Luiheid, luiigheid*. **Teuth. 158**: loeycheit, vuylheit, traicheit, pigricia, desidia, segnicies enz.; die van loeyicheit gheit of oen die rugge ontwee were, reses. || Traecheit dat is leuicheyt ende verdriet in allen goeden wercken, **Con. Som. 20b**. — Ook in den zin van *wulpschheid, dartelheid*. Zie **Teuth.**² 214 op vertaertheit.

LUTEN (luyten, loyten), zw. ww. intr. *Luitspelen, op de luit spelen*. || Daer hoort men psalterien, herpen, quinternen, luten, velen, orghelen, pipen, bonghen ende alrehande melodiën, **Con. Somm. 63b** (*ôf is hier het mv. der znw. bedoeld?*). — De onb. wijs als znw. gebruikt in den zin van *mooie praatjes om iemand in de val te lokken*. Vgl. het bekende „fistula dulce canit, volucrum dum decipit auceps”, alsmede **benen**. || Had een ander dit verstaen, die niet en kende dijn dasen, du soutsten licht verdwasen, als hi hoorde dijn scone loiten (*varr. loeyten, louyten*), mer du verlieste hier al dijn floiten, want ic versta te wel dijn loghen, **Rein. II, 7304** (*Proza-R. flocken; volgens Willems heeft het hs. hier loeyen en floeyen, doch Martin vermeldt deze lezing niet*).

MARCTINGE (martinge), znw. vr. Van marcten; z. ald. *Het koopen of verkoopen op de markt, het doen van inkoopen op de markt, het drijven van handel*. **Teuth.** marctinge, foracio, foramen; cope, geldyng, marcktyng, forum, empcio, comparacio, mercacio, mercatus. || Want hy (*God*) jaechde uten tempel die ghene die coften ende vercoften, omdat hi niet en wil datmen enighe martinghe daer in doet, **Con. Som. 170a**.

MATICH (metich), bnw. Mnd. *matich*; mhd. *mæzec, -ic*; md. *mêzig*; hd. *mässig*; ndl. *matig*. *Matig, gematigd, ingetogen, zich zelve binnen de perken houdende, zekere grenzen of maat niet te buiten gaande*. **Kil.** maetigh, modestus, mediocris, temperatus, temperans, frugalis, continens, sobrius. || Dat een wijs man sel matich wesen in overvloedicheit ende der gulsicheit niet dienen, **Hs. Cyrill. 75v**. Bistu sober ende matich, **Con. Som. 193b**. *Mitti (Maria) es alle doochdlicheit, ... sweechstu, spraechstu, altoos matich (zedig, ingetogen), reyne, stille, lydsaem, zatic*, **Ndl. Geestl. Lied. 300, 6**.

MEDEDEEL, znw. o. *Deel, deelachtigheid*. Mhd. *miteteil* m., beteekent *deelhebber*. In de uitdr. *mededeel hebben, deel hebben aan, deelen in*. || Wie dat sijn medegesellen ende medestanders an die exchijsen ..., die hij gehuyert heeft, sijn, wie dat medepaert ende mededeelen daer an hebben, **Leid. Kurb. 191, 87**. Wyen dit broot ghegeven wort, die heeft broederscap ende geselschap ende mededeel an alle die goede, die in den hemel sijn, **Con. Som. 96b**. — Bij Stallaert staat het woord opgeteekend in den zin van wederdeel of wederpart, nl. *eene der twee gedeelten van een geheel*.

MEINEETSCAP (meneedscap), znw. o. en vr. Hetzelfde als meinedichscap; z. ald. en vgl. **meinedicheit**. *Meineedigheid*. || Hoor sekerheyte te breken dat is ooc meneedscap, **Con. Som. 52a**.

MELCCOE, znw. vr. Mhd. *milchkuo* en *mëlkkoe* (*milch*, het znw.; *mëlk*, de ww. stam); hd. *milchkuh*; ndl. *melkkoe*. *Melkgevende koe, eene koe die dagelijks gemolken wordt*. Vgl. **melc, bnw. Kil.** melckkoe, bos lactaria. || Heymeliken die melckoeyen te melcken, **Con. Som. 26b**.

MESHOPE (mis-, mest-, mist-, -hoop), znw. m. Mhd. *misthûfe, -houfe*; hd. *misthaufe*. *Mesthoop*. **Kil.** mesthoop, fimetum, sterquilinium. || Die beesten houden .. sullen de mis van den beesten buyten die huysen of schuyren legghen, dat dieselve mis niet en stort in enyge wateren, ende oock dat men tusschen die mishoopen ende schuyren vry ende onbehindert mach gaen, **Wfri. Stadr. 2, 106, 166**. Dat vleesch is een mishope, die anders niet en ladet, als hi op hem selven is, dan netelen of doornen, **Con. Som. 176a**. Soo en sal nyemant mysthoope off vaelten op den meynten hebben off leggen, **Arn. Oudh. 4, 110**.

MOMMELEN (mummelen), zw. ww. intr. Mnd. *mummelen*; hd. *mummeln*; ndl. *mommelen*, *mummelen*. Zie over de beide beteekenissen *onduidelijk spreken*, *mompelen*, ook *brommen*, *gonzen*; en *kauwen als een tandelooze*, welke ook aan het hd. woord eigen zijn, *De Jager, Freq. 1, 405-407*. *Mompelen, fluisterend of onduidelijk van iets spreken*. *Gemma 128r*: mommelen, mutire. *Kil.* mommelen, mussitare, mutire. || Si gaen knateren ende mommelen, recht als een aep sinen pater noster leest, dat is als si soo knateren metten tanden, *Con. Som. 54a*. Men mummelt soo langhe van en dinck, henttet wtbrekt, *Spreuken 29*. Dat een mensche niet mit verdecken worden sijn biechte segghe, ende niet mommele metten woorden, mer hi spreec puerlic wt, alsoo dat die priester bescheidenlic bekennen mach die ene sonde voor den anderen, *Sp. d. Leken 125r*. Zie voor voorbeelden van het gebruik in de 17de eeuw, *Oudem. 4, 462*, waar ook uit den *St.-Bijbel* een voorbeeld staat opgeteekend van *mommeling* met de bet. *preveling, mompeling, gemor*.

MONTVOL (montfol), znw. m. Mhd. *mundvol*; hd. *mundvoll*. Ook in het Nederrijnsch in den vorm **montfel (monfel)**, te vergelijken met hd. *mumpfel*; zie Grimm 6, 2668, en vgl. ald. 2624: *muffel*. *Een mondvol, zooveel als de mond te gelijk bergen kan, eene bete, beet*. Vgl. fra. *bouchée*, en voor de vorming ndl. *handvol*, mnl. *hantvol(le)*, hd. *maulvoll*. *Teuth.* eyn montfel, bucca, buccula; eyn montfel broyds off wijns, glis, glidis; morseel, beete, montfel, buccella; montfel, *verw. naar bete*. *Voc Cop.* een montfolleken buccula. *Kil.* mondvol, bolus, buccea; mondvolleken, buccella (het woord werd als een eenheid gevoeld, evenals mnl. *hantvol*, mv. *hantvollen*). || In elcken beet ende montvol spijsen, *Hs. Serm. G. 45b*. Tot .. een montvol etens ende drynckens toe, *145a*. Tot een montvol etens toe, tot een woord sprekens toe, *63c*. Ale die ghenoechte ende vroochde en is niet dan enen montvol of een morceel, een hongherighe siel mede te versaden, die na gode honghert, *Con. Som. 67b*.

MOUTVLIEGE, znw. vr. Benaming eener bepaalde soort van *vlieg*. *Kil.* moutvlieghe, musca cerevisiae. — Overdrachtelijk *iemand die veel drinkt, drinkebroer, bierbuik*. Vgl. **mostdrinker** en **mostsuper**, en *biervlieg* (18de eeuw). *Kil.* strenuus cerevisiae potior. || Die hem stelens wachten, die worden moutvlieghe, bierlaersen of droncken boeven, *Con. Som. 38a (Ned. Proza 165)*.

Aanm. — *Kil.* geeft het woord nog op in de bet. „steenpuystken, tuberculum in facte ebriosorum efflorescens”.

NADENKEN, zw. onr. ww. intr. Het woord heeft in het Mnl. nog niet de bet. van ndl. *nadenken*, d. i. *zijne gedachten over iets laten gaan, denken over iets, het bepeinzen*, maar die van *over iets dat gebeurd is of dat men gedaan heeft denken met een gevoel van spijt*. — De onb. wijs als znw. gebruikt, *spijt, leedgevoel*. Vgl. de bet. *vermoeden, achterdocht*, in lateren tijd aan het woord eigen, en **achterdenken**. || Het is gode .. genamer dat een arm mensch een luttel blidelic geeft, dan dat een rijk man gave 100 merc met nadencken ende bedructheit sijns herten, *Con. Som. 157b*. — *Kil.* naedencken j. achterdencken, futura meditari *et* suspicari. *Plant.* nadencken, achterdencken, *soubconner, penser en arriere*, suspicari, cogitare, sinistre opinari; een nadencken, achterdencken, *un arriere-penser, soubcon, remors*.

NESTELINC, znw. m. Eng. *nestling*. *Een jonge vogel, een vogel die het nest nog niet heeft verlaten, nesteling, nestvogel*. *Teuth.* nestlyng, pullus. Vooral van sperwers. || Dese (*gulzigaards*) legghen dicke horen arm besiden horen scotelen als die nestelinc sparwers hoor vloghelen over haer aes laten hanghen van anxte dat men mit hem toetasten sal, *Con. Som. 39b (Ned. Proza 166)*. Enen man die mijnen here twee nestelinge sperwer bracht van Bredervoirt II gln., *Geld. Maandw. 1, 390*.

NUCHTENSTONT (nochten-, nuechten-, nuchtent-), znw. m.; ook **-stonde**, vr. *Ochtendstond, de (vroege) morgen*. *Kil.* nuchtenstond, nuchterstond, *vet. Fland.* matuta, hora matutina, tempus antemeridianum. || Al die wolken ende al die misten des nochtenstonts, *Con. Som. 95a*. In desen nuchtenstond, *Ann. Em. 14, 75 (a. 1488)*. Dat wy desen nuechtenstont ontrent den drie uren ghehalt (*gehaald*) waren ter camere van Brugghe, *112*. Totten VIII uren in de nuchtenstonde, *113*. Waerom wy zullen noch gherne desen nuchtenstont ons debvoir doen, *13, 85; ook 95; 103; 121* (desen nuchtentstont).

OLIEMOLEN (**oli-**, **-muelen**; ook **-mole**), znw. vr. Mhd. hd. *ölmüle*; ndl. *oliemolen*. *Molen waarin de olie wordt geperst uit lijn- en raapzaad*. *Teuth.* oelymoelle, oelymoellen, trapeta. *Gemma 212v*: olyemolen, trapetum. *Kil.* oliemeulen, trapes, trapetum, mola olearia. *Plant.* olimolen, *moulin à huile*. || Selden swighet hi ende snapt altoos, als die olymolen die altijd rammelt, *Con. Som. 44b*. (Si) deden hem malen in een olymolen, *Hs. Acq. 75c*. Zommeghe schamele lieden aten de coucken die van de olyemuelens commen (*lijnkoeken*), *Despars 3, 418*. Vgl. den nog heden bekenden geslachtsnaam *Oliemuller* (Winkler 315).

OLINGE, znw. vr. Mhd. *ölung*, *olunge*, daarnaast *oleiunge*; mnd. *olinge*; ook *olginge*; hd. *ölung*. Van olen; z. ald. en vgl. **oliën**. — 1) *Zalving met heilige olie*; ook en vooral *toediening van het laatste oliesel*. *Gemma 227v*: olinghe, unctio. || Die heylige oorden des priesters wiinge ende die leste olinge, *Con. Somm. 7b*. Dit zelve zalmen ooc houden ter (*in acht nemen bij de*) olinghen, *D. Orde 252*. — 2) Ook in den zin van *de heilige olie* zelve. || Dat hem van den hemel is gesent die heilige olinge in een vat, daermen (*Karel*) mede sacreerde, *Cron. v. Brab. 250*.

OMMEHANGINGE (**om-**), znw. vr. *Het omhangen van een kleed, een mantel; het dragen van (kostbare) kleederen of versierselen*. || Grote vercieringhe ... ende curiose ommehanghinghe ontrent den licham, *Con. Som. 175a*. Wilker vrouwen verscieringhe inden haer niet van buten en sel wesen of ommehanghinghe des gouts, *Hs. N. T. 82r*.

ONACHTSAMLIKE (**-saemlike**), **-lijc**, **-lic**, bijw. *Op eene onachtzame, achtelooze, zorgelooze wijze*. *Kil.* onachtsaemlick, negligenter, oscitanter. *Plant.* indiligenter, segniter e. a. || Daer sijn luttel menschen, si en doen onachtsaemlic dat si sculdich sijn te doen, *Con. Som. 22a*. Wie een dinc vertrect of verlanc doet, ten is gheen wonder dat hijt onachtsaemlic doet, *ald.*

ONDERSTANDICHEIT, znw. vr. *Behulpzaamheid*; ook *onderstand, steun, bijstand*. || So souden wi billix ... hulp ende onderstandicheit malcander bewisen, *Con. Som. 144b*.

ONGEORDINEERTHEIT, znw. vr. *Ongeregeldheid, onbehoorlijkheid, onbetamelijkheid*. || Dese ongeordineertheit toont hoor in drie manieren, *Con. Som. 24a*. — *Plant.* ongeordineertheit, onordentlickheyt, *desordre*, confusio.

ONKERSTIJN (**-kersten**), bnw. Mhd. *unkristen*; mnd. *unkristen*; hd. *unchrist*; ndl. *onchristen* (*Ndl. Wdb. 10, 1179*). *Niet christelijk, ongedoopt, heidensch*. || Om te corrigeren ende te beteren dat onkersten volc, *Cron. Beyerens 84v*. Die (*toovenaars*) doen onkersten werken om ghels (*d. i. ghelts*) willen, *Con. Som. 31a*.

ONTBLIVINGE, znw. vr. *Traagheid, het in gebreke blijven of in zedelijke kracht te kort schieten*. || Verslappinghe ende ontblivinghe, *Con. Som. 23a*.

ONTNEMEN, st. ww. trans. Mhd. *entnemen*; got. *andniman*; hd. *entnehmen*; ndl. *ontnemen* (*Ndl. Wdb. 10, 1917*). *Ontvreemden, iets dat aan een ander behoort wegnemen of zich toeigenen*. Het woord is nog zeldzaam in het Mnl., en komt ook in het Mnd. (naar het schijnt) en in den *Teuth.* en in *Voc. Cop.* niet voor. In het Opperduitsch (mhd., hd.) heeft het zich veel meer ontwikkeld dan in het Nederduitsch (mnd., ndl.). *Plant.* ontnemen, *oster, prendre*, desumere, demere, tollere, eximere, detrahere; gelt ontnemen, detrahere vel furari pecunias; ontneemt my niet, ne quid mihi adimas, auferas, subtrahas. *Kil.* ontnemen, eximere, adimere. || In desen ghebode (*het zevende*) is verboden roven, wokeren, ontnemen, ontweghen, ontmeten, ontrekenen enz., *Con. Som. 4b*. Al hevet die onversadelike ghiericheit der menschen die rijcdom mijnre vederen mi ontnomen, nochtan so en sel die wedermakende const der natueren niet ontbreken, *Hs. Cyrill. 54r*. Het waer di beter, dat men di dijn tanden ontname dan duse misbruken soutste, *37v*. — Dat het woord ook in de bet. *uitzonderen*, hd. *ausnemen*, bekend is geweest, blijkt uit het volgend Art.

ONTSPREIDEN, zw. ww. trans., wederk. en intr. Mhd. *entspreiten*; ndl. *ontspreiden* (ongemeen, *Ndl. Wdb.* 10, 1980 vlg.).

I. Trans. — *Uitspreiden*. *Teuth.* ontspreyden, desternere. — Ook overdrachtelijk *ten toon spreiden, aan den dag leggen, duidelijk vertoonen*. Zie **ontspreidinge**.

II. Wederk. — Hem ontspreiden, *zich ontplooien*, gezegd van een leger of eene schare gewapenden. || Des anderen dages so naicten sij zeer die stede van Brugge op ene cleyne mile na, ende dair ontspreijden sij hem opt velt doe ende ordineerden hem in ene batailge zeer scerpelick, *Froissart* 37.

III. Intr. — Hetzelfde als het wederk. *Zich uitbreiden*. Zoo ook mhd. || Nu moet men sien die telgen van desen boom, daer hi mede ontspreyt, *Con. Som.* 149a.

ONTTUGEN (on-), zw. ww. trans. *Door het afleggen van een getuigenis iemand zijn recht doen verliezen*. || Soo wie ... erve anspreect in die gadinghe, of diet hout ter seventuuch ende enich erve ontughet worde, die verbuerde enz., *Wfri. Stadr.* 2, 37, 81. Dat sy nare tot hore onscout daerof sijn te comen dan hem een daghelix rechter ende buere van horen meenboedel ende ernissen is te ontughen binnen Utrecht, *R. v. Utr.* 2, 13. Valsche ghetughe ... ontughen hem luyden thoor, *Con. Somm.* 28b.

OPBERSTEN, st. ww. intr. Mhd. *ufbrësten*; ndl. *opbarsten* (*Ndl. Wdb.* 11, 334). *Opbarsten, openbarsten*. — Ook in den vorm *opborsten*, met de bet. *uitbarsten, losbarsten*; van vuur gezegd, *uitbreken, zich een uitweg banen*. || Naden rooc coomt die vlamme opborsten, *Con. Som.* 52b. Dan comt die vlamme opborsten ende vlanckeren crac, crac, *ald.*

ORDEELRE (oordeelre, ordeler; ook *ordelare, -aer), znw. Mhd. *urteilære, urteiler*; hd. *urteiler*; ndl. (zeldzaam) *oordeelaar, oordeeler, oordeelder* (*Ndl. Wdb.* 11, 94). *Hij die een „oordeel”* (zie ald., 1) *uitspreekt; ook hij die een vonnis velt, rechter*. *Teuth.* rychter, ordeler, judex, judicator. **Plant.** oordeler, oordel gever, judex. **Kil.** oordeeler, judex, disceptator. || Het was een oordeelre in ene stat die Gode niet ne ontsach, *Hs. v.* 1348, 266c (*Luc.* 18, 2: *judex quidam erat in quandam civitate*). Een recht (*onpartijdig*) oordelaer sijns eygens herten, *Con. Somm.* 124a.

OUTSCH (ouds), bnw. Vgl. mhd. *altisc, eltisch*, oud. *Muf.* Vgl. ostfri. „*olske boter*”; **Molema** 296: „de melk is ollsk”, en vooral Boekenoogen 717 *ousig* (*oudsig*), *muf, vuns*. || Dese fonteyne en smaect niet ouds noch vander aerden noch vanden sout des zees deser werelt, *Con. Som.* 188b.

OVERLICHTEN, zw. ww. trans. Mhd. *überlichten*. *Lichten over, verlichten*. || Die kaerse die een heel sale vol volcs overlicht, *Con. Som.* 91b. Aldus overlicht hi een luttelkijn die naden scouwen der creaturen cort in den scouwen den scepper vint, *Hs. Moll* 5, 149b. — Hd. *überleuchten* heeft eene andere beteekenis.

OVERLIDINGE, znw. vr. — 1) *Het voorbijgaan, voorbijgang*. **Voc. Cop.** overlidinghe, *transitus*. || Gi selet haestelec eten want het es die nacht der overlidinghen ons Heren, **Ruusb.** 2, 153 (lat. *est enim „phase”, i. e. transitus, Domini*), **Ruusb.** 2, 153. Die overlidinghe ons Heren Jhesu Christi ende onse haesteghe eten dat es een hongherech begheren altoos crighen in enicheit, 162. — 2) *Overgang, doorgang, een tijdelijk verblijf*. || Daerom en is dit leven anders niet dan een verscheyden ende een overlidinge, *Con. Som.* 57b (vgl. *ald.* dat dit leven niet dan een overganc en is).

PIJLWORTEL, snw. vr. Hd. *pfeilwurzel*. *Pijlwortel, loodrecht naar beneden groeiende wortel*. || Ooc so sciet dese wortel hoor pijlwortel in der aerde, *Con. Som.* 86b.

PILARENBITER (pilaerne-, pileer-, -bitere), znw. m. *Schijnheilige, schijnvrome, kerkuil*, eig. „iemand die in de zuilen eener kerk als het ware bijt” (overdreven uitdr. voor „die er zoo dicht mogelijk tegen aan staat, er niet is vandaan te slaan”). Vgl. Stoett onder n°. 1565: „iemand die altijd in de kerk zit en voortdurend vroom opziet tegen een pilaar, waaraan bijv. een schilderij van den eenen of anderen heilige hangt”, en de aanh. uit De Brune in de noot. Vgl. ndl. „*balielkluiver*”, en fra. „*mangeur de crucifix*”, d.i. un faux dévot” (Littré). In de groote kerk te Haarlem bevindt zich een beeldje dat een

„pilaarbijter” voorstelt. **Kil.** pijlernbijter, hypocrita in aede sacra: superstitiosus, qui assidue, anili superstitione imbutus, in aede sacra desidet, *quasi* columnas mordens s. erodens; pijlernbyterye, hypocrisis in aede scara. **Plant.** pileerbijter, *bigot*, superstitiosus, hypocrita. || Die wairlike lude souden seggen: siet hi begint te lollen, of hi wort een lollaert of een pilarenbiter of des gelijcs, **Con. Som. 16a** (bij Tinbergen *bl.* 245: hi waer een pylaernbiter of een lollecater, *varr.* pileerbitere).

PLEITER, znw. m. Van pleiten; z. ald. Intr. *Hij die een ander een proces aandoet of hem in rechte vervolgt.* **Kil.** pleyter, *Holl.* j. plaederer, litigator, actor. **Plant.** pleyter oft plaeyerer, *plaideur*, litigator, actor. || Valsche pleyters, die valsche pleyt maken jegen simpel luden, **Con. Som. 28a**. — In een lateren tijd neemt *pleiter* de bet. aan van *pleitbezorger*, *advocaat*, *pleiter* (mnl. voresprake).

PLEITINGE, zw. ww. trans. *Het op het touw zetten van een proces, het vervolgen van iemand in rechte.* **Plant.** pleytinghe, playeringe, *un plaidoyé ou plaidoyer*, actio, causa, contentio. || Die ... valsche vonden vinden connen in eniger pleytinghe, **Con. Som. 28a**. — Ook *het aanvoeren van rechtsgronden voor zijne zaak, het pleiten.* **Teuth.** kijvyng, pleyting, litigium.

POPELINGE, znw. vr. Van popelen; z. ald. *Geprevel, gemurmel*; ook *geprevel van gebeden.* **Kil.** popelinghe, murmur, humiles susurri. || Dat bidden en leit niet in dat scone spreken, noch in popelinge der woirden, **Con. Som. 89b**. Gheene oude gheyte sonder baert, nochte nonne sonder popelinge, **Spreuken 70** (Goedthals 39).

PRENTINGE (printinge), znw. vr. *Afbeelding, beeld*; eig. „hetgeen door indrukken of opdrukken verkregen wordt”; bij uitbreiding ook van *een beeld dat, door een spiegel opgenomen, weerkaatst wordt*. || Als een spiegel ontfanct rechtevoort die printinghe ende die formen die hem te voren comen, **Con. Som. 126b**.

PROPPEN, zw. ww. trans. Mnd. ndd. ndl. *proppen* (nnd. ook *propen*); eng. *to prop. Proppen, stoppen, volstoppen*. || Dese luden en mogen niet wel sien datter yemant int huys comt daer si eten sullen eer si sat sijn, van anxt dat si hem niet vol ghenouch proppen en sullen moghen, **Con. Som. 39b**.

PRUUSTEN (pruysten), zw. ww. intr. Mnd. *prûsten*; mhd. *prûsten*, ook *brûsten*; ndl. *proesten*, in dial *pruisten*. (zie Schuerm. op pruisen; Draaijer 35; Gallee 31). Voor de verschillende opvattingen in het Ndl. vgl. de uitdrukkingen „hoesten en *proesten*” en „*proesten* van het lachen”. — 1) *Niezen, fniezen*. Zoo nog heden *proesten* (Boekenooogen, Molema) en *pruisten* (Schuerm., Weiland) in ndl. tongvallen; fri. *pruste*. **Teuth.** hoisten, pruysten, nyesen, tussire; nyesen, pruysten, sternutare. **Kil.** pruysten, *Sax. Sicamb.* sternutare. **Gemma 194v**: pruysten, sternutare, est naribus sonum facere. || Also groot was dese plage of als daer yemant nyesde, dat hem dicwijle dye siele mit dat si pruusten, wtvoer, **Pass. S. 29b**. Daer om als yemant dye luden hoorden pruusten, soo liepen si daer toe ende riepen: god help di! ende van dier tijt soo plechtmen dat noch te doen, want als wi yemant hooren pruusten, so segghen wi noch: god help dy! (thans *God zegen je*), *ald.* Doe hi (*Herodes*) dat mes in sijn hant hadde, soo pruuste hi sere, **Pass. W. 142c** (lat. *cum tussi violenta discinderetur*).

2) **Hetzelfde als bruusschen; z. ald.** *Uitspatten, ergens uit spuiten*. || **Sulc wijn als int vat is moet ymmer uten bongate pruusten, Con. Som. bl. 50** (uitg. Tinbergen; *varr.* pruyschen, uutpruysten).

PSALTERIE (psalter), znw. vr. en o. Mhd. *psalterje, salterje*. Naam van een muziekwerktuig, lat. *psalterium*, fra. *psaltérion*, eene soort van *cithar*. Vgl. bij Duc. op *psalterium*: „*psalterium dicitur canora cythara decem chordarum coaptata, quae cum plectro percutitur*” en Papias, aangehaald bij Schultz, *Höf. Leben* 1, 553 (alwaar ook eene afbeelding); „*psalterium est simile cytharae barbaricae in modum deltae litterae*” enz. (over het onderscheid tusschen „*psalterion*” en „*cithara*”). De gewone vorm was *salterie* (ook *souterie*, *santorie*); z. ald. **Teuth.** eyn psalter off eynreley spele van musiken, *psalterium*. || Daer hoortmen *psalteriën*, herpen, quinternen, luten, velen, orghelen, pipen, bonghen ende alrehande melodiën, **Con. Som. 63b**.

PUURLIJC (**puer-**, **-lic**, bnw. *Zuiver van zeden, rein.* || Hi sal wesen ... blidelic, simplic, haestelic, vromelic, puerlic ende gemeenlic, *Con. Som. 115b*).

QUAECSCOLE (***queec-**, **-scool**), znw. vr. *Gelegenheid waar of huis waarin het „quaecspel” kan worden gespeeld.* Vgl. bij **quaecbert**. Voor de bet. van scole vergelijke men dobbelscole. || Bordeel te houden of quaecscool of openbaer stoven te houden, of dief hangers of cattedibiters enz., *Con. Som. 32b* (*ald. ook* dobbelen, queken, worptafelen ende alle ander quade spelen). Die renten die de stede jairlix pleecht te hebben van der dobbelscool ende van der quaecscool. *Leid. Keurb. 118, 1*.

RABBELEN, zw. ww. intr. Eng. *to rabble*; fri. *rabbelje* (*Fri. Wdb. 3, 1*); ndl. verouderd *rabbelen* (Weiland op *rabbelen*; De Jager, *Freq. 1, 477* vlg.); ndd. *rappeln*. *Verward en onnadenkend spreken, rammelen, raffelen, snateren* *Gemma 169r*: schelden, claghen, rabbelen, rabulare, verbosare. *Kil.* *rabbelen, garrire, nugari, blaterare; praecipitare s. confundere verba.* || Wie God bidt sonder ynnicheit, spreekt tot God tsamen rabbelende, *Con. Som. 167b*. — In zndl. tongvallen is *rabbelen* behalve in deze bet. ook bekend in den zin van *rammelen*, ergens leven mee maken (b. v. „aan de deur rabbelen”): zie *De Bo en Schuerm*.

RACKELIJC, **-lic**, bnw. Hetzelfde als reckelijc en gereckelijc, waarnaast een bnw. gerackelijc niet is gevonden (doch vgl. *gerakelike, bijw.*). *Zijnde zooals het behoort, fatsoenlijk, braaf, rechtschapen.* Het woord in dezen vorm zal wel, evenals racheit, vooral of uitsluitend behoord hebben tot de oostelijke tongvallen. || Goede rackelike geestelike mensen, *Con. Som. 18a*. Dat men hem voor rackelic ende voor geestelic hout, *15b*. Ic neem die beste ende die rackelicste mensen, *15a*. Dat sijn die rackelicke berve cooplude, *67b*. Het is een goet rackerlic (*l. rackelic*) man, dien ick seer lief hebbe, *49a*. Enen goeden wive, die rackelic was van horen live ende van rouwen daer na starff om die schande die si verwerff, *MLoop IV, 1919*. Waert so rackelic ende so guet als edele liefde ende reyne moet, *III, 1203*.

REKENDACH (**reecken-**), znw. m. Mnd. *rekendach*. *Een dag waarop iemand, bepaaldelijk een ambtenaar met geldelijk beheer belast, rekening en verantwoording moet doen; waarop hij „rekeninghe moet doen”.* || Dat men den amptluyden onser heeren eenen reekendach sal leggen voor onsen heeren, ... ende hem recht ende bescheyt te doen na hare reekeninge, *Nijh. 2, 106 (a. 1358)*. — Ook in de bet. *oordeelsdag, het laatste oordeel*. Zoo ook mnd. || Want het (*het boek*) leert ons hoe wij onse rekeninghe maken sullen teghens den grooten rekendach, *Con. Somm. 1a* (bl. 229; *varr.* den groten dach; die rekeninghe die wi immer ten jonxten dage doen moeten).

SCHELDER (**scelder**), znw. m. Mhd. *scheltære, -er*; mnd. *schelder*; hd. *schelter*; ndl. *schelder* (zeldzaam). — 1) *Hij die tegen iemand uitvaart, met iemand kijft of twist, ook iemand bestraft of berispt.* *Teuth.* hampler, kybler, twister; schelder, hedeler, rixator, objurgator; berisper, schelder, straffer, reprehensor. *Kil.* *schelder, objurgator, vituperator, calumniator, convitiator.* *Plant.* *schelder, blasmour, detracteur, qui dict injure, vituperator, calumniator, objurgator, criminator, vitilitigator, improperator, convitiator.* || Niement en likent die duvel bet dan die schelders, *Con. Som. 52a*. — Ook in de bepaalde beteekenis (*duivel*)*banner, (duivel)bezweerder.* *Teuth.* *beswerre of schelder tegen den duvel, exorcista.* — Samenst. *scheldersboete, geldboete opgelegd aan iemand die een ander met scheldwoorden heeft beleedigd.* || Een scheldersboete is oock twe sc., *Gild. v. Utr. 2, 235* (14de eeuw?).

SCHIJSSEL, znw. o. *Schijnsel*. Vgl. *schime* en *schimsel*. || Recht als dat schijmsel der sonnen openbaert al dat stof dat in den huse is, *Con. Som. 95a*.

SCHIMPINGE (**scimp-**, **scemp-**), znw. vr. Mhd. *schimpfung*. Van schimpen; z. ald. *Bespotting, beschimping*. || Scemping ende bespottinge, *HS. Ps. 86v*. Dese menschen ontsien hem meer der menschen scimping dan des strenghen oordel Gods, *Con. Som. 16b* (vgl. *Con. Som.* ² bl. 245).

SMANISSE (**sme-**, **smee-**, **-nesse**), znw. vr. Hetzelfde als smadenisse (z. ald.), waarvan het evenwel geene samentrekking is. Vgl. *smaen, smaheit* e. a. *Smadelijke, hoonende of krenkende taal, laster,*

hoon. || Versmadenisse Gods, *Con. Som.*² 237, 34 (var. smanisse). Die blasphemi of smeenisse daer of spreken, die en sijn niet te ontsuldigen, *Con. Som.*¹ 3a.

SWAVELACHTICH. (zwavel-, swevel-, -echtich), bnw. *Zwavelachtig*, *zwavelig*. Vgl. *swavelich*. *Teuth.* swevelechtig, sulphureus; stanck van swevelechtigen water, metis (Dief.). *Plant.* swevelachtich, *soulfreux*. || Hoe si (*in de hel*) mitten verbornden aensichten uten stinckenden duusteren zwevelighen vlammen ende uten ziedenden ketelen crysen ende segghen: wapen, wapen, dat wi ye gheboren worden, *Con. Somm.*² 316, 174 (varr. swavelinghe, solferigen, zwavelachtigen). — Vgl. *sulferachtich*.

UTEDRUPEN (**uut-**), st. ww. intr. Mhd. *ûztriefen*; hd. *austriefen*; ndl. *uitdruipen*. *Uit iets druipen*. || Een sac ... vol onreynre misschen, die tot allen gaten vanden sac utdrupet, *Con. Som.*¹ 71b.

VERLANCSAEMHEIT, znw. vr. *Uitstelzucht*. Vgl. *verlangen*, I, 3). || Na der verlancaemheyt so comt rokeloosheyt, want wie een dinc vertrect of verlanc doet, ten is gheen wonder, dat hijt onachtsaemlic doet, *Con. Som.*¹ 22a (² 255, 64 var.; t. vertretheit). — Ook in den vorm verlancaemheit. || Nu sijn daer noch VI punten daer die traghe mensche ghenen goeden voortganc om ghehebben en can ...; dat eerste is vertreckenisse of lantsomheit, *ald.* 254, 63 (var. verlancaemheit).

VERLECKEREN, zw. ww. trans. Van lekker; z. ald. Mnd. *vorleckeren*; ndl. slechts in *verlekkerd* (op iets). *Door zinnelijke lusten verlokken*. Zoo ook mnd. *Kil.* verleckeren, inescare (ook verleckeren zijn gheld, insumere pecuniam cupediis). *Plant.* verleckeren, *affriander*, *affrioler*, cupediis illicere, inescare, illecebris delinire, allicefacere, prolectare cupediis, perlicere; verleckerert, cupediis vel voluptatum illecebris illectus, inescatus, allectus; aent gout verleckerert, auro captus; verleckeringe, *affriandement*, *affriolement*, allectatio. || Want die duvel heeft den sondaer aldus verleckerert, *Con. Som.*¹ 140a. — Deelw. bnw. *Voc. Cop.* verleckerert, *crapulatus*. — Als znw., *lekkerbek*, *gulzigaard*. || Recht als die verleckerde die goede spijs duet, die hi somtijt inschiet sonder kauwen, *Con. Som.*² 371, 289.

VERSTIJFT, deelw. bnw. Van verstiven; z. ald. — 1) *Stijf*, *verstijfd*. *Teuth.* van gaens wegen verstijft, vietus. *Kil.* verstijft, rigidus, induratus, adstrictus, contentus; verstijfttheyd, rigor. *Plant.* verstijft van koude, *transi de froid*, astrictus frigore, rigidus gelu. || Dat sijn hant verstijft geworden was van pinen, *Haagsche Bijbel* 1, 206d.
2) *Verhard*, *halsstarrig*. || Maer si als verharde ende verstijfte verbaesde menschen en wouden nergens na hooren, *Exc. Cron.* 202b. Als harde ende verstijfte karels bleven al stille staen, 208a. Wes niet van so eyghen sin ende soo verstijft in dijnre vermetenheit, *Con. Som.*¹ 189b.

VESTICH, bnw. Hetzelfde als vast, waarvan het afgeleid is. *Veilig*, *zeker*, *vast*. Het woord komt in de verwante talen niet voor. || Die gave der wijsheit (es die) volmaectste ende vestichste mit God, *Con. Som.*¹ 104b (anders in *Con. Som.*² 368, 281: dese vestighet des menschen herte in god). — Ook *vast*, *zeker*, *zoo zijnde dat men op iets rekenen kan*. || Dat hi den abdt ... daer in also veel doen sal, dat (*d. i.* dattet) hem teweliken daghen vestich ende gestedich bliven mach, *Brab. Y. dl.* 2, bl. 559 (a. 1357).

YPOCRISIE (-cresie), znw. vr. Van lat.-gr. *hypocrisis*, fr. *hypocrisie*. *Huichelarij*. || Dese ypocrisie deelen hoir in drien ...; die ander is een ghecke of een sotte ypocrisie, *Con. Som.* 15b. Quade ypocrezie, scelden, vechten, zweeren, lieghen, *Praet* 1930.

Con. Somm²

BERDEEL, znw. o. Klankwijziging voor *bordeel*; Ofr. *bordel* (Burguy, *Gloss.* 47). || Ambochten daer veel lude in sondighen ..., als in berdeel te houden, of dobbelscoel of queecscoel of openbaer stoven te houden, *Con. Somme 64b*. — Zie *bordeel*.

BEREIDELIJC (bereedelijc), bnw. Vgl. mhd. bijw. *bereitecliche. Bereidvaardig, gewillig, voorkomend*. || Hi sal wesen bereedelic, blidelic, simpelic, haestelic, vromelic, puerlic, ende gemeenlic, *Con. Somme 115b*.

***RAVIEN**, znw. || (Hi) hudet hem voor die ravien ende tempeest der quader tonghen onder die scaduwe der rootsen, *Con. Som.*² bl. 393. Het woord komt het meest overeen met ofra. *ravine*, onstuimigheid, geweld (Duc.), doch de schrijfwijze is vreemd. Aan het mv. *raviën* van een znw. *ravie* (= lat. *rabies*, fra. *rage?*) zal wel niet moeten worden gedacht.

REBELLIE, znw. vr. Van ofra. *rebellion* met latinisering. Hetzelfde als *rebellicheit*; z. ald., ook de andere daar genoemde woorden. || Het welke gheene rebellie en behoort gherekent tzyne, want appellacie es deffence, *quae est de jure naturali*, *Ann. Em. 14, 127 (a. 1488)*. Wederspannicheit, dat men in latijn heet *rebelheit*, *Con. Som.*² bl. 240 (dat die clercke heeten rebellie). Zie nog een voorbeeld bij *rebelleren*. *Kil.* rebellie, rebellio, contumacia, perduellio, defectio. Vgl. fri. *reboelje*, opstand, drukte, verwarring; gron. *rebulie*; oostfri. *rebulje*, die tot fra. *rebellion* worden teruggebracht, en zie *rebelschap*.

REDEGESELLE (reed-), znw. m. Mhd. *redegesselle*, ook *redegenôz*. Van *reden*, spreken, of van *reden*, in orde maken. Het tegenovergestelde van *heelgeselle* (? z. ald.). *Een vriend die voor iemand spreekt bij een ander, voor hem onderhandelingen voert, of iets in orde maakt, de eene of andere betrekking aanknoopt*, vooral in liefdezaken. || Die losse makelaers, die barenteerres, ... ende die heelghesellen of die reedgesellen ende die coppelletteres (*var.* *coppellerssen*), *Con. Som.*² bl. 303.

REEROVER (re-, reeu-, reu-), znw. m. Mhd. *rêrouber*; mnd. *rêrover*. *Hij die een „reeroof” begaat, beroover of roover van een lijk*. || Die roven den doden luden thoor, dat sijn roover, dat quader is dan simple roof, *Con. Som.*² bl. 263 (*varr.* *reeroovers, reurovers*). — Ook in den vorm *reedrover*, die op misverstand moet berusten. || Ende (si) hebben sijn dienres ... dootgeslagen, die doden haer haernasch, cleder ende gelt genomen ende gescint, daer si ooc reedroof an deden; soo en waren die ondadige moytmakers, reedrovers ends meynedige lude niet weerdich noch machtich enige eede of verbant van yement te nemen, *Mieris 4, 86a (a. 1407)*.

REPETEREN, zw. ww. trans. Hd. *repetieren*; ndl. *repeteeren*; eng. *to repeat*. Van ofra. fra. *repeteer*. *Herhalen, nazeggen, herzeggen*. *Voc. Cop.* *repeteren, repeterere*; ook *repetie (l. repetitie), repetitio*. || Daert (*het boek*) also veel goeder materiën ende suverliker roert, dat icker (*d. i. dier materiën*) niet al (*alles*) gherepeteren en kan, *Con. Som.*² bl. 220 (*varr.* *conrepetieren, hersegghen, repeteren*). Dat men na den versse voir uyt den responsorio repetiert, *strophæ, Teuth.*² 316a.

RETEN (reeten, reyten), zw. ww. trans. Denominatief van *rete* (in dit geval kan de *e* dezelfde zijn als die van dit znw. (uit *i*), of deverbatief van den stam van *riten*; vgl. hd. *reissen*).

1) *Scheuren, aan stukken rukken of scheuren, verscheuren*; vgl. hd. *zerreissen*. || Dit sijnse die ... harden heten onder die scapen, mer tsijn grypende wolven worden, ende sceren ende villen (*var.* *scoren, reten, villen*) ende crenken ende vretense, diese hoeden ende verwaren souden, *Con. Som.*² bl. 264.

2) Gezegd van vlas, hetzelfde als *repen, repelen*; z. ald. *Hekelen, kammen, braken*. Vgl. *rete, 2de Art. Kil.* *reeten* het vlas, stringere linum. — Ook in de bet. (*vlas*) *rotten, in water te weeken of rotten leggen*. Het water, waarin dit geschiedt heet *reet* (Van Dale, Schuermans; vgl. bl. 529: „het vlas *reeten*” bet. „in de *reet* te rotten leggen”). *Kil.* *reeten* het vlas, praeparare linum sive cannabim in aquis; ook *reten* het vlas; zoo ook *Antw. Idiot.* 1020 (niet zeker is, dat dit hetzelfde

woord is als *reten* in de bet. „hekelen, kammen”, maar met *reeden*, dat **Kil. ter** verklaring bijbrengt, heeft het niets te maken; bestaat er wellicht tusschen *reten* en *roten* (vgl. *reuten*, *N. Ndl. Taalm.* 4, 259) eenzelfde verband, als bij verschillende dergelijke woordparen verondersteld wordt door J. W. Muller in *Feestbundel De Vries*, bl. 81 vlgg.?). || Wie in die wateringe agter die poorte eenigerhande onreynigheyt deede of vlas in rete of in die poort (nl. *in de stadsgrachten*) rete, verbeurde 3 st., *O. Vaderl. R.* 4, 395.

Aanm. — Voor *reten*, „van waterplanten zuiveren” (**Kil.**), gezegd van water, zie bij **reiten**.

RIEMGELT, znw. o. *Krijgsbelasting; eene belasting op te brengen aan den landsheer voor de uitrusting van zeeschepen*; oorspronkelijk tot afkoop van levering van roeiers (vgl. **rieme**, **2de Art.**), doch later, toen *rieme* (evenals *kogge*) de beteekenis gekregen had van een onderdeel van een baljuwschap, tot het leveren van een bepaald aantal „riemen” verplicht, kon *riemgelt* ook de beteekenis aannemen van *een naar riemen geheven hoofdgeld* (vgl. bij **rieme**, **2de Art.**, de aanh. uit **Mieris** 3, **565a**: „in dijckaedsen ende in allen zaken, dat men bi riemen doet”). || P. gesent uter Hage aenden bailiu van Rijnlant, ende voirt in Aemsterlant ende in Waterlant aenden bailiu aldair mit brieven, roerende dat sy tryemgelt sonder virtrec senden, wanter die hare van B. na wachtede, ende die soudenairs van Staveren wechtrecken wouden, *Oorl. v. Albr.* 392. Tyrannige heren, ... die haren armen wichter en thaer of breken mit onrechten scatteringhen, mit merghengelde of ryemghelde of ghelavighelde of hoe sijt nomen; si hetent bede mer tsijn ghebode, want men moets hem niet weygheren, *Con. Som.* ² bl. 263.

RIEMSTEKEN, znw. o. Mhd. *riemenstēchen*, *riemstēchen*; ook *riemenstēcher*. Benaming van een spel, waarmede men de menschen geld afzette op jaarmarkten en kermissen. Vgl. de aanh. uit Frisch in Grimm's *Wtb.* 8, 928 op *riemenstecher*: „betrügerische landläufer auf den jahrmärkten, so (*die*) einen riemen mit gemachten krümmen zusammenrollen, man mag darin stecken wie man will, so können sie machen dass der stich neben dem riemen hingeht”. || Die mit dobbelen wint, die en ist niet sculdich weder te gheven den ghenen die hijt of ghewonnen hevet ..., ten waer dat sake, dat ... hijt hem met morellen of ghewonnen (hadde) mit valscheit, of mit sulken spel dat men (*schijnbaar* nl.) niet verliesen en mach, als morellen of ryemsteken of sulke tuusscherie, *Con. Som.* ² bl. 274. Eene variant heeft hier *riemsniden*, hetwelk, als de lezing juist is, wel op een dergelijk spel zal wijzen, waarbij men een *schijnbaar* nimmer falende snede op een riem moet aanbrengen.

ROER, znw. o. De in het Mnl. nog zeldzame samengetrokken vorm van *roeder*; z. ald. en vgl. *ontroeren* naast *ontroederen* (*Bel. v. Leiden* 443). Zie **ontroederen** en vgl. **Kil.** *roer* j. *roeder*, *clavus*, *gubernaculum navis*; *roerloos schip*, *navis clavo s. gubernaculo carens*. **Plant.** dat *roer* oft *roeder* int *schip*. || Alsoo gheringhe als die *scipman* dat *roer* *drayet*, so went rechtevoort dat *scip*, *Con. Som.* ² bl. 392.

ROOSTEN (roisten), zw. ww. trans. Mnd. *rôsten*; ook *rôsteren*; mhd. *ræsten*; ohd. *rôsten*; hd. *rôsten*; ndl. *roosten*, ook *roosteren*. *Op een rooster braden, roosten, roosteren*. **Voc. Cop.** *roosten*, *frigere*; te *gader roosten*, *confrigere*. **Kil.** *roosten*, *torrere*, *torrefacere*, *assare*, *adurere*, *frigere*, gall. *rostir* (dat uit het Germ. werd overgenomen; uit het Romaansch eng. *to roast*; vgl. bij **roost**, **3**). **Plant.** *roosten*, *rostir sur le gril*, *torrere in craticula*, *frigere*. || Als hi desen dranc hebbe ghedronken, so neemt gheroots (*l. gheroost*) broot ende leghet vor sine nuese, *Hs. Serr.* 14, bl. 22. Roost mi dese (*genesmiddelen*) in botre, *M. en Vr. Heim* 1353. Op een vier mense (*eene martelares*) rusten (*l. roosten*) dede, daer si op ruste, ende also danne dedemense fruten in ene panne in smout, *Sp. II* ⁶, 45, 52 (lat. *jussit imperator imponi eam super craticulam et assari; at illa requiescebat super eam*). Dit broot hieten wi onse, ... want om onsen wille ist gebacken ende geroost: gebacken in dat heylighe lichaem Mariën, geroost in die panne des cruces. *Con. Som.* ² bl. 372 (*hier in figuurlijk verband*). Vgl. **roosteren**.

[Deze toch wel weer bijzonder, want als enige in ‘literair’ materiaal, wat toch ook weer duidt op spreektaal in CS? Daarom dus maar erbij gedaan:]

ROSTUUSCHER(E) (-tuscher, -tuyscher), znw. m. Mhd. *rostûscher*, -*tiuscher*; mnd. *rostuscher*; hd. *rosztâuscher*; ndl. verouderd *rostuischer*. *Paardekooper*. *Voc. Cop.* een rostuysscher, mango (mercator, et proprie equorum). *Teuth.* rostuysscher, perdvercoper, mango. *Kil.* rostuysscher, mango equorum, hippoplanus (dezelfde lat. woorden dienen ter vertaling van roskam; men zal dit laatste dus ook in de bet. „paardekooper” moeten opvatten; zie de aanhalingen ald. uit het Mnd. en Hd.). Vgl. *Plant.* „een peerdtuysscher, *un maquinon de chevaulx*, proxeneta (*makelaar*). || Die vijfde sonde is datmen die waerheit heelt vanden dingen die si vercopen, als dese rostuusschers doen, die souden node segghen theymelic ghebrec dat si aen horen paerden weten, al vraecht mens hem, *Con. Som.*² 272 (var. paerdevercopers). Bi heren J. van W. ende bi J. van P., 2 rostuschers, die alle die paerden hadden helpen copen, *Rek. d. Gr.* 3, 117 (a. 1443). Van B. die rostuyker (*l. rostuysker*) vor een teldende zwart peerd, dat hi onser stad afcofte 25 oelde sch., maken 80 lb, *Rek. d. Cam.* 6, 94 (a. 1382). — Erm rostusers soiken altoos quay gulen (zie *guul*), *Tijdschr.* 21, 109 (16de eeuw). Een rostusere, *ald.* 73. Zoo ook in de 17de en 18de eeuw (Halma 550).

SACRILEGIE (-gi), znw. vr. Van ofra. fra. *sacrilege*, met latiniseering van den uitgang (lat. *sacrilegium*). Eng. *sacrilege*. *Heiligschennis*, ook *roof of diefstal gepleegd aan heilige plaatsen of geestelijken*. || Diefte eist den vrient yet stelen, mer die kerke, eist in weynich of velen, verbosen (*afzetten, oplichten*), moet sacrilegie wesen, *Sp. d. Sonden* 12695. Clerken, die moghen sijn gevoet up vader ende up moeder goet, ontfaen si dat den armen toehoort, sacrilegie doen si rechtevoort, 4709. Die vijfde tacke der ghiericheit is sacrilegi, datmen ghewide dinghen breket of stoot of ontameliken handelt, of heylichdom oneerlic aantast of die personen der heiligher kerken, of die op heylighe ghewide steden ontamelike dinc doet, *Con. Som.*² bl. 266 (vgl. *ald.* 267: van deser sonden en gaen ooc niet quijt alle die ghene diet gheestelic goet opboren, dat christi patrimonium is, ende verterent anders dan in sijnre eren, ende alle die ghene diet van vrecheden oplegghen dat hem overlopet, dat mit rechte den armen toehoort). Jeghen dit ghebod misdoen ooc die ghene die harre gheestelike moeder, dats die heyleghe kerke, onwerde doen, die kerken vriheit quetsen oft minderen oft in die kerke doen sonde wetenlike, oft roof oft diefte, dat is sacrilegie, of idel woorde of vriage oft verranisse oft ac htersprake daer in spreken oft comenscape daer in doen, *Cancelierboec aangeh. bij Tinber gen, Con. Som.*² bl. 531.

SAERTELIKE (saertselike, saerlike), -lijc, -lic, bijw. Mhd. *zart-*, *zertlîche*; hd. *zärtlich*. Vgl. bij het vorig Art. *Teederlijk, weekelijk*. || Sachtelic voorsorghet ende saertelic, *Hs. f.* 72v. Du biste alte saertselic ende dertenlic opgehouden, *Con. Som.*² bl. 253 (varr. saertelic, saeric)”.

SAERTHEIT (zaert-, saer-, sart-, saerts-), znw. vr. Mhd. hd. *zartheit*. Zie bij *saert. Teederheid, weekelijkheid. Teuth.* tzartheit, tederheit, cleylnlicheit, teneritudo. || (Hi) sal mit stercken gemoede des geestes alle veecheit (*d. i. weecheit*) ende zaertheit des vleysches tevrijven (*d. i. tewrijven*) mit penitentialicken borden (*lasten*), *Hs. Serm. G.* 330b. Saertsheit of dertenheit van herten, dat is des duvels coets, *Con. Som.*² bl. 253 (varr. saerheyt, sartheit, morwichede, verweentheit).

SCHAERSELIKE (scaers-, scars-, -lijc, -liken), bijw. Eng. *scarcely*. *Op eene karige of bekrompen wijze*. Vgl. *nauwelike*. Het eng. woord heeft ook de bet. „met moeite, ternauwernood”; vgl. *scaers, bijw.* || Dese (vrecheit) toont haer in drye manieren: in nerstelic goet te werven, in nauwe of vaste goet te houden ende in scaerselic goet te verteren, *Con. Som.*² bl. 257 (var. spaerlic; scaerselic of snoliken). Hoor (*der gierigen*) budel die seit: levet scaerseliken ende spaert u ghelt, *ald.* 285 (var. spaerlic). Dat hi (*de vrek*) scaerselic leve mit alle sinen ghesinne ... om tsine te meer over te sparen, 275 (varr. scaerlic *l.* scaerselic; spaerliken, snodeliken).

SCHAMPEN (scampen), zw. ww. trans. en intr. Van schamp; z. ald. en vgl. *besc(h)ampen, 1e.* Art. en *schimpen*.

I. Trans. — *Bespotten, hoonen, krenken*, ook *bedriegen, misleiden*. *Kil.* schampen, schimpen, perstringere, convitiari; insultare, irridere, contumeliose in aliquem aliquid dicere vel facere.

Plant. yem anden schampen, oft schamp seggen, *brocarder, donner des lardons, cavillari, scommata dare*. Zie ook *Waasch Idiot*. 569; Houben, *Maastr.* 119. || Die vroede wille niemen bedriegen noch niemene maghen scampen int lieghen, *Sp. I*, 34, 85 (lat. *prudētis est proprium examinare consilia nec et non cito facili credulitate ad falsa perlabi*).

II. Intr. — *Schimpēn, smadelijk spreken tot of zich uitlaten over iemand, spotten met iemand Teuth.* schampen, spotten, *verw. naar* affen, doch ald. niet vermeld. || Dat is der bedroghenre (*ingebeelde*) lude sede, datse hem niet en laten ghenoeghen hem selven boven den anderen te duncken, mer ooc mede scympen ende smelic spreken opten anderen die hem dunct dat die gracie niet en hebben die si wanen hebben, *Con. Som.*² bl. 240 (*varr.* scampen, scompen). Zoo ook in de 17de eeuw (*Oudem.* 6, 112 vlg.).

SCHIMPWORT (**scimp-**, **-wort**), znw. o. Mhd. *schimpfwort*; mnd. *schimpwort*; hd. *schimpfwort*. *Schimpscheut*. **Kil.** schimpwoort, comma. || Spottelike speelwoorde (*varr.* scimpwoorde, scimpende woorde), die veel luden niet ghelaten en connen, si en moeten speelscoten scyeten op allen goeden menschen, die hem gaerne te gode keren soudē, *Con. Som.*² bl. 295.

SCHOBBERSE (**scobb-**, **-aerse**, **-arse**), znw. vr. *Zij die zich jeukt of schurkt*; ook als scheldwoord voor *eene gemeene of ontuchtige vrouw*. || Vanden quaden hueren oft van scobbarsen, *Con. Som.*² bl. 236 (*hier als eene soort van spoken of booze geesten*).

SCHOMP (**scomp**), znw. m. Hetzelfde als schamp en schimp; z. ald. en vgl. Franck op schimp. || Dese menschen doen vele scadelike sonden aen menighen goeden menschen, die hem hoors spots ende scympy (*var.* scomps) ontsiet, *Con. Som.*² 295, 139. Vgl. **schompen**.

SCHOMPEN (**scompen**), zw. ww. trans. en intr. Hd. dial. *schompen* (*De Jager, Freq.* 1, 477).

I. Intr. — *Schimpēn, smadelijke of hatelijke opmerkingen maken*. || Datse hem niet en laten ghenoeghen hem selven boven den anderen te duncken, mer ooc mede scympen ende smelic spreken opten anderen, die hem dunct dat die gracie niet en hebben die si wanen hebben, *Con. Som.*² 240, 38 (*varr.* scampen, scompen, daarmede te scompen).

II. Trans. *Beschimpen, bespotten, hoonen*. Vgl. **schempen** (**schimpen**) en **besc(h)ompen**. || Si bedachten ... dat si hem (*Christus*) bespottende ofte scompende alse enen coninc anebeden soudē, *Sp. o. B.* 76v. Vgl. **schomper** en **schomperinne**, en ndl. *schompermuilen*.

Aanm. — *Lanfr. 26r*: „up dattet niet en luket die zwetgaten, want Galieen seit, de scompende zwetgaten in een gewonde lit is wel quaet”, zal gelezen moeten worden *stompende* d. i. „verstompende, geen werking meer doende”. Vgl. **stompen**.

SEEMONSTER (**zee-**), znw. o. *Zeemonster, een vreemd, ook fabelachtig zeedier*. Vgl. **seewonder**. || Die eerste serena dat is een meerwonder, die men in duitsche meerminnen hiet, die hebben hoofd ende arme ende lichaem als een wijf ende stert als een visch ende naghel of claeuwen als een aern, *Con. Som.*² 299, 146 (*zar.* een seemonster).

SEMENT, znw. o. Mnd. *sement* (vandaar *sementen*). Hetzelfde als ciment; z. ald. *Cement*. **Kil.** 837: cement, lithocolla. || Doe dat gulden beelde warm wart, doe smaut dat cement ende dat water uten beelde lesschede uten beelde dat vuer, *B. v.* 1357, 7a (*K.* 4). Recht also guet sement, dair men off maict die heydensche muyren die men niet en mach breken noch mit bijlen noch mit anderen instrumenten, *Con. Som.*² 498, 300. Geg. om enen groten lootlepel, daer men sement in maect, *Rek. d. Buurk.* 73 (*a.* 1438).

SEPELEN (**zepelen**), zw. ww. intr. *Druipen, van de oogen*. Dat het woord afgeleid is van het vorige en dus eigenlijk beteekent „*sepel* zijn”, is niet onmogelijk, doch als *sepeloge* als eene eenheid moet worden beschouwd, is het bestaan van een bnw. *sepel* niet zeker. In elk geval is het verwant met *sipen*,

ndl. *zippelen*; zie *sipen* en vgl. *sepelinge*. **Kil.** *sepelen*, *Holl. j. leken*, *druppen*. || Soe (*Lea*) was lelic met zepelenden oghen, *Rijmb.* 2512. **Recht** als dat zieke oghe of dat zepelende oge niet wel sien en mach die clærheit, *Con. Som.*² 441, 470. — Vgl. *Waasch Idiot.* 757 *sepelen*, „stofregenen” en „druipnat zijn”.

SIDEGANC (**zide-**, **siden-**, **sijt-**), znw. m. Hd. *seitengang*; ndl. *zijgang*. *Zijweg*, *zijpad*. **Kil.** *sijdganck*, *diverticulum*. — Ook overdrachtelijk. *a) Zijweg*, *slinksche weg*. || Rechte warheit en heeft ghenen sijtganck, mer die vuyle loeghen ... die suct (*l. suect*) wtganc ende inganc mit liste ende mit boosheit, *Blome d. doochd.* 35. — *b) Uitweg*, *middel om te ontsnappen*. || Wat sullen dan die ... ghecke menschen segghen, als si claerliken sellen bekennen dat si tot ghenen sidenganc uut en moghen, als si hem mit loghenen niet ontsuldighen en sullen moghen, *Con. Som.*² bl. 334, 209.

SIMPELIJC (**simpellijc**), bnw. *Eenvoudig*, *onvoorwaardelijk*, *zonder voorbehoud*. Vgl. *simpel*, **B, 1**). || Ghehoorsamheit ... sal wesen bereedelic, blidelic, simpelic, haestelic, vromelic, puerlic ende ghemeenlic, *Con. Som.*² 392, 344 (vgl. *ald.* die ootmoedige is onderdanich simpelic (*bijw.*) als dat scaep is, dat die herde leyt waer hi wil ende en seit nimmermeer: waer om gaen ic meer hier dan daer? ende simpelheit (*eenvoudigheid van gemoed, het niet-stellen van eischen of het niet-maken van pretensies*) is een vanden gueden dochteren der ootmoedicheit).

SLABBAERT (**slabbert**, **slabberd**), znw. m. Van slabben; z. ald. — 1) *Likkebroer*, *slemper*, *gulzigaard*. **Voc. Cop.** een slabbaert, *ardelio* (*leccator*); *slapbaert*, *lurco* (*devorator*); *slabbaert*, *ambro* (bij *Duc.* „vresser, vrays, lecker”). **Plant.** *slabbaert*, *un baveur* (*kwijlbaard*). **Kil.** *slabbaerd*, *liguritor*, *linctor*. || Dese lude („vrate of swelghers”) ... legghen dicke hoor arme besiden hoor scotelen ... van anxte dat men mit hem toetasten sal; cortelike besloten, dit sijn onreyne ghierighe slabbaerden, *Con. Som.*² 285, 122 (*varr.* *slapbaerde*, *slappende*, *slabbaerts*). 2) *Een onbeschaamde, hij die onbeschofte woorden spreekt*. Vgl. bij **slabben** de opvatting „prevelen”, waaraan ook het begrip „woorden uiten” ten grondslag ligt. Vooral of uitsluitend oostmnl. **Teuth.** *blaffart*, *slabbart*, *improba loquens*. — Vandaar *slabbaerdich*, *-berdich*. **Teuth.** *eyn grof slabberdich mynsch*, *insulsus*.

SLAPHEIT (**slaep-**), **-hede**, znw. vr. Mnd. *slapheit*; mhd. *slafheit*; hd. *schlaffheit*; ndl. *slapheid*. *Lauwheid*, *zwakheid*, *slapheid*. **Kil.** *slapheyd*, *slappicheyd*, *laxitas* (*slapte*), *et ignavia et marcor*, *languor* (*kwijning*). **Plant.** *slapheyd*, *slappicheyt*, *lascheté*, *laxitas*, *ignavia*, *imbecillitas*, *inertia*, *animi abjectio*, *segnitia*. || Dat eerste (*gebrek van den tragen mensch*) is laeuheit of slapheit, dat een mensche onsen lieven here laeulike of slaplike (*varr.* *slapelic*, *slaply?*) mint, die hi is sculdich sterckelic, bernende ende vierichliken te minnen, *Con. Som.*² 253, 60 (*varr.* *slaepheit*). Rechtvaerdicheit sonder ontfermherticheit is wreetheit, ende ontfermherticheit sonder rechtvaerdicheit is slapheit, ende hierom gesellen hem deze twee duechden mit *malcander*, 434, 453; *Hs. v.* 1348, 242b; (*zie de plaats bij gemacht*).

SLICKICH, bnw. Hetz. als *slikich*; z. ald. *Modderig*, *beslijkt*, *beslikt*; ook *vuil*, *morsig*, van handen. || Die hant die vuyl is ende slickich en mach die ander niet reynighen noch schoon maken, *Con. Som.*² 463, 529 (*zie eene overeenkomstige plaats bij slikich* en vgl. *Kerk. Cl.* 96: „dat niemen en mach met vuulre hant eens anders anschijn scone dwaen”).

SLIMICH (**slijmich**), bnw. Mnd. *slimich*; mhd. *slîmec*, *-ic*; hd. *schleimig*; ndl. *slijmig*. — 1) *Modderig*, *slikig*. **Teuth.** *dreckich*, *slykich*, *slymich*, *slybberich*, *modderich*, *lutosus*, *cenosus*, *limosus*. **Kil.** *slijmigh*, *limosus*. — Ook in de bet. *vuil*, *smerig*. || Hoe een mensche ouder wort, hoe dat hi leliker wort, ende also gheringhe als die siele daer uut vaert, ... so wordet (*het lichaam*) een vuyle stinckende kreghe ende een slimich aes der wormen, *Con. Som.*² 336, 215. (*Dit water*) is ghemeenlijck limich offte dicke eerdich water ende slimich, *Breidenb.* 128v.

2) *Kleverig, glibberig. Teuth.* glat, slibberich, slymich, lubricus, viscosus, limosus. *Kil.* „lubricus et viscosus”. Misschien heeft het woord deze beteekenis op de volgende plaats. || Dye jonghen (*van de tijgerin*) sijn seer slimich ter wilen dat si soo cleyen sijn, *Barth. 796b* (lat. *ontbr.*).

SLUTEBORSE (**sluut-**, **-boers**, **-borsse**), znw. m. *Hij die de geldbeurs sluit of dicht houdt, hij die geen gaven der barmhartigheid uitreikt, gierigaard.* || Vrecheit is contrarie Gods miltheit ...; wat men predict ende wat gheschiet ..., de vrecke sluitborse en ghevoeles niet, hi hevet sine binnenste ghesloten vore ontfermen ende sine borse buten vore den armen, *Ruusb. 5, 269.* — Ook een verdichte naam, gegeven aan een boozen geest, die de menschen terughoudt van het doen van werken der barmhartigheid. Vertaling van ofra. *clobourse.* Zie vooral Tinbergen in *Con. Som.*² bl. 55 vlg. (alwaar ook in lat. teksten „claudens bursam” en „claudens marsupium” voorkomt). || Van desen volcke (*der hebzuchtigen*) is een duvel een meester die hiet Sluteboers, die van een heremijt gesien wert, dat sijn ambocht was der gieriger boersen te sluten, dat si geen aelmissen geven en souden, *Con. Som.*² 423, 426.

SMANISSE (**sme-**, **smee-**, **-nesse**), znw. vr. Hetzelfde als smadenisse (z. ald.), waarvan het evenwel geene samentrekking is. Vgl. *smaen*, *smaheit* e. a. *Smadelijke, hoonende of krenkende taal, laster, hoon.* || Versmadenisse Gods, *Con. Som.*² 237, 34 (*var. smanisse*). Die blasphemi of smeenisse daer of spreken, die en sijn niet te ontschuldigen, *Con. Som.*¹ 3a.

SNAPPEN, zw. ww. tr. Mnd. *snappen*; ook *snapperen*; mhd. *snappen*; hd. *schnappen*; ndl. *snappen*; eng. *to snap*; ook in de no. talen. Zie Franck op *snappen* en vgl. *snacken* en *snaperinge*. Het woord dat in het Mnl. ongetwijfeld ook andere, nog heden bekende, beteekenissen heeft gehad (*Kil.* *snappen*, *captare*, *raptare*, *intercipere*, *raptim prehendere*, *corripere*, *celeriter rapere* (vgl. *De Jager 2, 582 vlg.*, o. a. de uitdr. *ter snaps*; bij *Kil.* *snap*, *raptus*, *interceptio*); *Plant.* *snappen*, *prendre de roideur*, *happer*, *raptim prehendere*, *rapere*; ick heb dat ghesnapt, hoc cepi vel rapui, corripui) is uit het Mnl. slechts opgeteekend in de bet. *babbelen*, *zwetsen*, *snappen. Teuth.* (zie de aanh. bij *snacken*). *Hor. Belg. 7, 14 (Gemma):* *snappen*, *cakelen*, *garrire. Kil.* *snappen*, *garrire*, *blaterare*, *praerapide multumque loqui (rammelen, raffelen)*; *snap*, *garrulitas*, *loquacitas*; *snapper*, *garrulus*, *blatero*, *loquax* enz. *Plant.* *snappen*, *babiller*, *caqueter*; *snapper*, *snapper*; *snap*, *snappinge*, *babel*, *caquet*; die veel *snaps* heeft, *impedio loquax*. || In onnutten woorden, dier menich mensche also vol is, dat hi selden swighet hi en snapt altoos als een olimolen, die altoos rammelt, *Con. Som.*² 294, 137.

SNATEREN, zw. ww. intr. Mnd. ndd. *snateren*; mhd. *snateren*; hd. *schnattern*; ndl. *snateren*. Zie denzelfden en verwante vormen uit hd., ndd. en ndl. tongvallen (*snaderen*, *schnaderen*, *schnädern*, *snedderen*, *snèteren*, *snetteren*) bij *De Jager, Freq. 2, 583*; *De Bo 1053*; *Antw. Idiot.* 1136). *Met de tanden knarsen*, ook *den mond roeren*, *babbelen*, *snappen*, *kletsen*, ook met het bijdenkbeeld vanontevredenheid, *een grooten mond opzetten. Teuth.* *pladren*, *callen*, ... *clappen*, ... *snateren*, *snappen*, *fabulari*, *garrulare*, *garrire*, *gannire. Kil.* *snateren*, *gingrire*, *glacitare*, *garrire*, *blaterare*; *snaterer*, *crotalus*, *loquax*, *argutulus*, *argutator*; *snaterachtigh*, *garrulus*, *inepte loquax. Plant.* *snateren*, *jargonner*, *gazouiller*, *desgoiser*, *caqueter*, *garrire*, *blaterare*; de vogelen *snateren*, *garriunt aves*, *cantillant*; ook *snaterer*. || Ist niet al na horen wille, so murmureren si binnen monts van quaetheden, so gaen si knoteren ende mommelen recht als die aep hoor pater noster leest ... (dat hict so wanneer si metten tanden *snateren*), *Con. Som.*² 309, 161. Dat gy dus gaet *snaterende* ende *callende* op mijn giften, *Pelgrim 14b.*

SOLEMPNISEREN, **-eeren**, zw. ww. tr. Van ofra. *solemniser*; fra. *solenniser. Plechtig of met alle vormen en gebruiken wijden of bevestigen.* || Als die loft ghesolempniseert is bi hande der prelaten of mit belliinge der religiën of bi enige oorde, die een ontfanghen heeft als dyaken, subdyaken of priester, dan is die echtscap niet (*te niet*), mer men moetse sceiden die aldus vergadert sijn, *Con. Som.*² 456, 508.

SOPHISME, znw. o. Van lat.-gr. *sophisma*; fra. *sophisme*; ndl. *sophisme*. *Spitsvondigheid, valsche bewijsgrond*. *Voc. Cop.* een sophisme, sophisma (erehande bedechte redene jeghen de waerheit. || Die sevende manier van sweren is als men valscheit sweert of quade ghetughe draghet of enich onrecht sweert wetende ..., bedectelike mit sophismen also wel als slecht rondeliken uut, *Con. Som.*² 306, 156 (var. mit sophismen of mit valsche glosen).

SOUTSTEEN (**zout-**, **salt-** (oostmnl.)), znw. m. Mhd. *salzstein*; hd. *salzstein*; ndl. *zoutsteen* („stuk zouterts, zoutkristal”). Het woord wordt in het Mnl. vooral gebruikt van de *zoutpilaar* uit het O. T., waarin de vrouw van Loth veranderd werd. || Daer om wort sy verwandelt in een soutsteen, *Con. Som.*² 466, 536. Dat sy niet verwandelt en wurden in die nature eens steyns, alsoo als Loths wijf in enen saltsteyn, *Proza-Serv.* 48. Hoe dat Loth wijff verwandelden in enen soutsteen, om dat si omsach, dat oor got verbaden (*verboden*) hadde, *Proza-Sp. d. Sonden* 84b. Zoo ook *Stemmen* 96; *Breidenb.* 46r; v.

SPEELSCHOT, znw. o. *Spottend gezegde met betrekking tot iemand, schimpscheut*. || Spottelike speelwoorde, die veel luden niet ghelaten en connen, si en moeten speelscoten scyeten op allen goeden menschen, die hem gaerne te gode keren souden, *Con. Som.*² 295, 139 (zie de varr. bij **spee**).

SPEERGELT, znw. o. *Eene heffing voor de bekostiging der voor een leger noodige speren*, of in het alg. *voor de betaling van soldij*. Vgl. Blok, *Gesch.* 2, 104 noot en 512. Vgl. **rutergelt**. || Dese tyrannighe heren, die haren armen wichter en thaer ofbreken mit onrechten scatinghen, mit merghenghelde of ryemghelde of ghelavighelde (var. speerghelde), *Con. Som.*² 263, 80.

SPIESCHOT (**spee-**), znw. o. Mnd. *speschoitgens* (verklw. mv.). Hetz. als *speeschot (waaruit wellicht „speelschot” is ontstaan, evenals „speelwort” uit speewort) en speewort (zie bij **spee**). *Schimpscheut, hatelijke opmerking*. || Spottelike speelwoorde, die veel luden niet ghelaten en connen, si en moeten speelscoten (varr. spiescoten, spiescudden, spiescuet) scyeten op allen goeden menschen, die hem gaerne te gode keren souden, *Con. Som.*² 295, 139.

SPONTGAT, znw. o. *Opening in een vat, waarin een „spont” sluit*. || Sulc wijn als int vat is, moet immer uten bongate pruusten, *Con. Som.*² 246, 50 (var. totten spondgaten; bongegate, bundgaet, bungaet). *Kil.* spuntgat, spuntlock, *Sax. Sicamb.* orificium.

SPROKESPREKER (**sprooc-**, **sproken-**), znw. m. Ndl. (als hist. term) *sprookspreker*. Van de uitdr. „ene sproke spreken” zie een voorbeeld bij **sproke**. *Hij die eigene of anderer dichterlijke verhalen of gedichten voordraagt, ook op ket tooneel*. *Teuth.* sproockenspreker, persona. Vgl. ook *ZVL. Bijdr.* 3, 310 en de noot *ald.* (alwaar zij (hetgeen voor een lateren tijd misschien juist is) met de „rhetorijkers” worden gelijkgesteld; voor een vroegeren zijn zij eerder te vergelijken met de „menestrelle”). || Ydelheit gaern te horen, als dese (*de tegenwoordige*) sanghers of speelres, die sprokensprekers, loghenaers, achtersprakkers ende menich ander ydelheit, *Con. Som.*² 416, 406. (*Leugens die men vindt*) in veel dichters ende sprokensprekers, *Blome d. doochd.* 36.

STAEROGEN (**stair-**), zw. ww. tr. *Starogen, met starende of strakke oogen kijken, strak kijken zonder iets te zien*; hd. *starraugen* (Grimm's *Wtb.*). *Kil.* stereooghen, starooghen, contueri fixo obtutu; obtutu haerere, aspectare; intentis et fixis oculis intueri e. a.; stereooghende, inconnivens. || Dese (*dronkaards*) gaen staren als verdroncken calver, *Con. Som.*² 282, 118 (var. stairogen).

STEECPENNINC, znw. m. Mnd. *stekepennink*. Van steken, „stoppen, duwen, nl. in de hand”.

1) *Geld waarmede men iemands gunst koopt, hem omkoopt*, b. v. *om niet verklapt te worden*. Vgl. hd. *bestechen*, „omkopen”. *Kil.* stekpenninck, nummus illex (*verleidend, verlokkend*), donum illex. Zoo nog bij Halma. || Want si menighen armen man of wijf ... dreyghen aenden

heer te brenghen (*bij den heer aan te brengen; var. vermaken, zwart maken*), of si moeten hem enen steecpenninc gheven, *Con. Som.*² 270, 96.

2) *Aalmoes, in de hand (van een arme) gestopt geld.* || Moniken ende begheven luden, ... diesielmissenghelt ende steecpenninghen mitten ghesellen overbrenghen, *Vrouw. e. M. XI, 73.*

STOELROVER, znw. m. Mnd. *stôlrover*. Van stoel, in de bet. 12). *Roover van (kapitaal of) geld, afzetter.* || Wat si so den luden ofonthouden connen, dat dunct hem al ghewonnen goet sijn; of die horen dienres of arbeyders quaet loon aenkibbelen connen, of horen sculders, die hem sculdich sijn, zwaerre payment aen ... ghedringhen connen danse van recht sculdich sijn ... al dit sijn stoelrovers, *Con. Som.*² 264, 82.

STRAWEL (stravel, strauel), znw. Het geslacht blijkt niet. *Struik.* Misschien is te vergelijken ndl. *struwel*, m., *struweel*, o., „struikgewas” (*strau(w)el = strouwel, struwel?*). || Als hi door steen ende door strauelen niet sonder arbeyt gecomen is, so begint hi voort onder door te greven, *Con. Som.*² 491, 285 (*hier in figuurlijk verband*).

STROMPELEN, zw. ww. intr. Mnd. *strumpelen*; ndl. *stompelen*. Zie over oorsprong en verwanten bij Franck en vgl. *De Jager, Freq. 1, 722*; ook hd. *strampeln*. — 1) *Stompelen, struikelen, onvast op zijne beenen staan, onzeker zijn in zijn gang.* *Kil.* *stompelen, Holl. j. struyckelen, cespitare*; ook *stobbelen, strubbelen, Fland. j. struyckelen, cespitare.* In *Teuth.* in dezelfde bet. *strommelen*; „waglen, strommelen, bloedeliken wat doen, vacillare”. || Die daer recht op hare bene in (*in de kroeg*) gaen, die comen daer dicke weder uut al vallende ende al strukelende, ende laveren die straten over als een scip dat laveert, *Con. Som.*² 291, 132 (*varr. waghelende, stronckelende, strompelende*). — In de bet. *struikelen* in zedelijken zin vindt men het woord in eene plaats, uit het *Vlaerd. Redenrb.*; aangehaald bij Van Hasselt op *Kil.*: „de grootsheyt doet den mensch in sweerelts eere stromplen”. — Ook met eene zaak als ondw. || Dat hem die ghehoorsaemheit niet en strompelt (*wankele*; d. i. *dat hij niet w. in zijne g.*) noch en valle overmits enighe onlijdsaemheit, *Hs. f. 93v.*

2) *Struikelen in zijne woorden, zich verspreken.* || Een vonnis of hij strompelde in zijne woorden, wes zijn verhalen waer mit recht; men wijst tweewerf te verhalen ende derdewerf te volvaren, *Dingt. v. Amst. 16.*

STUGGICHEIT, znw. vr. Wat den vorm betreft, hetzelfde als ndl. *stugheid*, doch wat de bet. aangaat, *lompheid, ongemaniërtheid, gebrek aan gemoedsbeschaving.* || Gheen sonde en is sonder dorperheit of stuggicheit; dese stuggicheit hier (*bij de zonde der trotschheid*) dat is ondancbaerheit ende verghetinge gods, dat men hem niet en danct alle sijns goets, als men hem sculdich is te doen, *Con. Som.*² 234, 29 (*var. stugicheit, stugghisheit (l. stuggicheit?)*).

SWELGER (zweiger), -ere, znw. m. Mhd. *swêlher*; ohd. *swêlgâri*; ndl. *zweiger. Slemper, brasser, zweiger.* Zie Grimm's *Wtb.* 9, 2481. *Voc. Cop.* een ghierich swelghere, *catulio. Teuth.* *drenker, suyyper, swelgher, potor, potator. Plant.* *swelger, un avalleur, glutitor, ingurgigator. Kil.* heeft niet dit woord, maar wel swelgherije, *heluatio*. || Die ander tac der gulsicheit is in te veel te eten of te drincken, diemen properlic vraets of swelgers hieten mach, diet al verslinden, *Con. Som.*² 284, 122 (*var. vrate of swelghers*).

SWERER (zwerer(e), zweerre, zweerder), znw. m. Mhd. *swerer*; mnd. *swerer*; hd. *schwörer*; ndl. (*be*)*zweerder. Hij die zweert, een eed doet*; ook *hij die daarvan eene gewoonte maakt*; ook *vloeker. Voc. Cop.* *swerere, jurator. Plant.* *swerer, un jureur, jurator; swerersse, jureuse, juratrix.* || Na desen loghenaers volghen die zweerres; het is grote sonde te lieghen, ... mer noch vele meerre sonde ist te zweren, of dat hem een versweert, *Con. Som.*² 303, 152. Na desen zweerre coomt die scelder, 306, 157. — *Voc. Cop.* *beswerere, exorcista. Vgl. eetsweerre.*

TAMDIEF, znw. m. Uit tam dief, „een makke dief”, zooals de vertaler der *Con. Som.* degenen noemt, die zich zonder ook maar het minste geweld te gebruiken, verrijken ten koste van anderen. Zie bij **tam, c)**. || Dese (dieve) sijn van twee manieren: die een sijn grote tamdieve, dat ander cleen tamdiefkijns; die grote tamdieve dat sijn dese baliuwen ende reyntmeesters, drossaten, meyers, scouten ende boden, *Con. Som.*² 261, 76 (*ald. nog andere*). Die ander, cleyne tamdievekijns, dat sijn dese ontrouwe dienstknechten, die uutdraghen al heymeliken of stelen wijn of broot, spise of dranc haren heerscap die si dienen ..., of die haerre ghebuer hoenre stelen vander balken, *ald.* 262, 78 (*ald. nog andere*).

TAVERNEVOLGER (**tavaerne-**, **tavaren-**), znw. m. *Getrouw bezoeker van „tavernen”, kroeglooper*. Vgl. de uitdr. „tavernen volgen” (*Rose* 4408). || Eerst wort een mensche een tavaernvolgher, dan beghint hi te dobbelen ..., dan wort hi een kelreleuwe ende een poytier, *Con. Som.*² 282, 118.

TEGENWORDELIJIC, bnw. — 1) *Tegenwoordig, aanwezig*. || Wairheyt ist dat god die vader tegenwoordelic is inder aerden ende inder zee ende inder hellen, so als hi is inden hemel, *Con. Som.*² 488, 279.

2) *Tegenwoordig, hedendaagsch. Teuth.* tegenwordelick, presencialis.

TISSER, znw. m. *Twiststoker*. || Die tissors mit horen quaden tonghen maken dicke goede vriende te vianden, *Con. Som.*² 308, 159 *var.* — Ook in ontisser. Zie bij **onttissen**.

TOEËTEN, st. ww. trans. Gevormd naar het voorbeeld van toedrinken; z. ald. Enen iet t., *op iemands gezondheid iets eten*. || Daer (*in de herberg*) en weetmen van weelden niet, watmen eten of drincken wil; van ghecheden so etense malkander onghelkaersen toe ende turf, vilthoede, vlas, glase of kannen, *Con. Som.*² 291, 133 (*var.* van groter sotheit so eten se deen den anderen toe stucken van roeten kersen ende torve, vilten hoede, vlas, ghelase of kannen). — Hetzelfde zal wel niet bedoeld zijn met *Voc. Cop.* „toe eten, adedere”, waarvan de beteekeis niet duidelijk is. Misschien is zij *aaneten, voortmaken of voortgaan met eten*.

TOEBROUWEN, zw. ww. trans. Mnd. *tobruwen. Stoken, op eene onedele wijze veroorzaken of stichten*, nl. twist; als znw., *gestook*. || Si (*kwaadsprekers*) uppen dicke dinghen, daer grote twist ende discoort of comet, ja dicke grote oorloghe, ende al van horen quaden toebrouwen, *Con. Som.*² 308, 159 (*var.* brouweriën; *het woord schijnt eene versmelting van brouwen en toestoken of toesteken, z. ald.*).

TOEGELATEN, st. ww. intr. Hetz. als toegebaren; z. ald. en vgl. **gelaten** en **gebaren**. || Dat doet hem so wee, dat hi vroliken nyement toegelaten en can, noch dat hi gheen bliscap hebben en mach, *Con. Som.*² 246, 59 (*varr.* niemant vrolyc gelaet toonen; niemende vroudelic ghelaet bewisen). Sulcke mochten ons bi daghe moeten (*tegenkomen*), si souden ons vriendelic toeghelaten; moeten si ons bi nachte, sijn ende (*l. sijn, d. i. si en*) dede(n) ons nymmer goet, *Proza-Rein.*² 26.

TOEKETSEN, zw. ww. trans. Eig. hetzelfde woord als toecaetsen, doch gebruikt in de bet. van toejagen; vgl. ketsen, dat ook met jaghen verbonden voorkomt; fra. *chasser. Bewerken*, vooral met list of in het geheim. || Discoort te sayen of twist of oorloghe toe te tissen, *Con. Som.*² 270, 96 (*var.* toe te ketsene).

TOESCHINDEN (**to-**, **-*schunden**, **-schunnen**, **-schennen**, **-schenden**), zw. ww. tr. *Aanstoken*. Vgl. **schinden**, 2de Art. Mnd. *toschunden, -schunder, -schundinge*; mhd. *zuoschünden*. || Twist te brouwen of toe te scumen (*l. scunnen*) tusschen ander luden, *Con. Som.*² 307, 157 (*varr.* to schenden, toestoken, toescumen). Die seste sonde is verre die quaetste, diemen tissinghe of toestekinghe hyet, 308, 159 (*varr.* toeschenden, toestokinghe, toestotinghe, toescunen, *l. toescunnen*).

TOESTEKINGE, znw. vr. Hetz. als toestokinge; z. ald. *Het stoken van twist of oneenigheid*. || Die seste sonde is ... diemen tissinghe of toestekinghe hyet, want dese luden mit horen quaden tonghen maken dicke goede vrienden te vianden, *Con. Som.*² 308, 159 (varr. toestokinghe, toestotinghe).

TOETISSEN, zw. ww. trans. Hetz. als toestoken; z. ald. en vgl. **tissen**. || Discoort of twist te sayen of oorloge toe te tissen, *Con. Som.*² 270, 96 (varr. tissen, toeketsen, toestoken).

TOL, znw. m. Mhd. *zol*, m.; *zolle*, vr.; hd. *zoll* („duim, als lengtemaat”); ndl. *tol*. Naam van het speelgoed; de gewone (zndl.) benaming is dop; z. ald., 3 (ald. ook top). *Teuth.*¹ *tol*, dop, *verw. naar dop*. *Kil.* *tol*, *Sicamb. Holl.* j. top, turbo, turben, trochus; tolleken, trochulus. **Plant.** eenen tol oft top, *un sabot ou une toupie*, turbo, trochus; tolleken, toppeken, *petit sabot*, trochulus. || Dat hi ter wilen (*in plaats van het bespreken van ernstige aangelegenheden*) stonde ende dreve den tol of worpe die coten, ... en waer dit niet een recht esel? *Con. Som.*² 318, 177 (var. dreve den dop).

TORNIERINGE, znw. vr. Mhd. *turnierunge*. *Het deelnemen aan een steekspel, het vechten in een tornooi, een tornooi*. || Dat hi (*de vrome*) niet en ontsiet periculen of pine noch die doot noch tormenten, mer begeertse als die nyewe ridder tornyeringe, *Con. Som.*² 409, 386.

TRANSENERER (transin-, -eerre, -ierre), znw. m. *Knevelaar, uitzuiger, afzetter*. || Den transinierre sal dan (*in het jongste gericht*) werden geseet: mit sulker maten als gij hebt gemeten, mit sulker maten suldi loon ontfaen, *Proza-Sp. d. S.* 40c. Si sijn grote tamme dieve, si sijn rovers, si sijn calengeres ende transeneres of dreyghers of dwanghers, hoemen dat nomen sal, *Con. Som.*² 271, 97 (var. transenerers).

TRIERING (trierinc, ook trierling, -linc), znw. m. Het woord, welks oorsprong niet bekend is, moet de bet. hebben van *falsaris*, *boef*, of ook *valsche speler*. Bij geen der woorden, waarmede „boeve” (waarnaar in *Teuth.* bij tryerlyng wordt verwezen) wordt vertaald, staat bij Dief. een gelijkkluidende of er op gelijkende glosse vermeld. Ook het Mnd. kent *trêrink*, „valsche speler, bedrieger, *trufator*”, en daarnaast *trêrer(r)ie*, „bedriegerij, boeverij” en *trêresch*, „listig, doortrapt, gewikst”. Vgl. ook Falk en Torp, *Norw.-De. Wtb.* 1294 *treirsk, treisk*, „arglistig”. Waarschijnlijk komt het woord van een ww. **trêren*, **trieren* met de bet. „oplichten, afzetten, ook valsch spelen”. || In deser sonden (*leugen*) horen alle die lose makelaers, die barenteres (*afzeters*) of die trierings ende die heelgesellen of die reedgesellen e. a., *Con. Som.*² 303, 151 (varr. barteerres, baratres, triering, trennige(?)). Als van de dobbelaers (ende) trieryncx ... so willen wij ... als dat die selve dobbelaers ende trierijnx by onsen schout aengetast ende gevanghen ... ende ... seer strengeliken gecorrigeert worden, *Handv. v. Alkm.* 94b (a. 1459).

TRUWANTER (trouw-, truanter), znw. m. *Landlooper, bedelaar*. || Weest ghi sijn jongher die een bedellaer ende een truwanter biste, als hi ende sijn jongheren sijn, *Hs. Leid.* 61 f, 115a: ook b. Dus sellen wi aen die truwanters leren biechten, *Con. Som.*² 411, 401. Te hants antwoorden si hem wredelic ende hitense trouwanters ende boeven, 436, 457. Merct op dese arme truwanters, hoe sy tonen haer siecten ende gebreken om die lude tot hem te trecken in medeliden, 446, 482. (Doe) wort gecondicht ons ... heren mandement vanden truanten ende speckhaelders, om die aen te tasten ende met ene oor aen eenen boom te spykeren off pael, ende daerenteynde ballinge hoor te leggen uuten lande, *O. R. v. Dordr.* 1, 333 (a. 1484).

TUCHTICH, bnw. Mnd. *tuchtich*; mhd. *zühtic*; hd. *züchtig*. *Zedig, ingetogen, deugdzaam, welopgevoed*. Vgl. **tocht**. *Teuth.* maitsam, seedich, tuchtich, bescheyden, modestus; hoofsch, seedich, tuchtich, schemel, facetus, honestus, morosus. **Kil.** tuchtich, modestus, honestus, urbanus, verecundus, castus, pudens. **Plant.** tuchtich, *modeste. honeste et bien apprins, moriginé*; tuchtich werden; tuchtich zijn, tuchtichlick. || Edel heren ende vrouwen ..., die scoon ende suverlic, frisch ende sterc waren ende subtijl consters ende wel gheleert ende sedich ende duechdich (varr. tuchtich) waren, *Con. Som.*² 333, 207. (Gabriel) quam met blinkenden oghen, met lichtenden aensicht, met schinenden clederen, met

hueschen tuchtighen ghelaet, ... ende knielende (*l. of d. i. knieledede*) neder voor der maghet (*Maria*), *Eng. hss. 1, 119*. Zoo ook *Haagsch Liederhs. 156, 104*.

TUCHTICHEIT, znw. vr. Mnd. *tuchticheit*; hd. *züchtigkeit*. *Zedigheid, ingetogenheid, welopgevoedheid, beschaafdheid*. **Plant.** tucht, tuchticheyt, *modesteté, honesteté, vertu, reverence*, disciplina, modestia, honestas, civilitas, pudicitia, verecundia, reverentia. || Gheleert (*aangeleerd*) goet, als clergie ende alle consten ende duecht ende sedicheit (*var. tuchticheit, sedicheit*) ende alle goet datmen mit goeder ghewoonten of mit leringhen vercryghet, *Con. Som.*² 333, 207. Dat aen dien berichtere die II (*eigenschappen*) zolen zijn: mildichlike (*zacht*) radende ontfermicheit ende te rechte grote tuchticheit, *D. Orde 238*.

TWISTWORT (-woort), znw. m. In het mv. *Woordentwist, kibbelarij*. || Twisten of kibbelen properlic te segghen dat is wanneer die een seit „het is”, de ander „ten is”, ende des ghelijcs in allen twistwoorden, *Con. Som.*² 307, 158 (*varr. twistigen w., twistende w.*).

UTEARBEIDEN (uut-), zw. ww. wederk. Mhd. *ûzarbeiten*, „elaborare”. *Zich afmatten of uitputten, zich aftobben*. || Dat hem een mensche in sijnre eerster vuericheit also gheclie uutarbeyt met vasten, mit waken ende mit anderen werken, dat hi in een tederheit valt, dat hem daer na gheen goede werken en smaken, *Con. Som.*² 255, 65.

UTECRIËREN (uut-, -creyeren, -eeren), zw. ww. trans. Mnd. *ûtkreieren*; mhd. *ûzkreieren*. *Omroepen, uitroepen, afkondigen, openlijk bekend maken*. Vgl. **craeyeren**. || In deser sonden (*roemzucht*) horen ... alle dieghene, die begheren of heymelicken soeken advocaten, dat is ander lude die hoor duecht voortsetten, dat sijn hoor cryeres (*varr. crayers, cryeirers, creyeres, roepers*), die hoor licht broot uutcryëren, door welker mont si so coenliken spreken, *Con. Som.*² 297, 143 (*var. uitroepen; vgl. de aant. bl. 546*).

UTESETTER (uut-, uyt-), znw. m. Mnd. *ûtsetter*. — 1) *De stedelijke beambte belast met het ten toon stellen van koren, dat in het groot wordt verkocht(?)*. Vgl. **utesetten, 3**). || Item so sel men coorn copen, vercopen ende wtsetten in allen manieren als die cedelen die den wtsetters daer of gegeven sijn, *Keurb. v. Haarl. 47*. So wie enich coren boven beter ... inhouden, toonde dan ment beneden vonde, verboorde enz.; ende daertoe te houden die kueren die die wtsetters daer of hebben, 35.

2) *Hij die geld of naturaliën op rente of woeker uitzet*. || Die sijn beesten wtset (*t. uutghevet*) te halven mit sulker voorwaerden dattet yseren beesten (zie *Mnl. Wdb. op iserijn, 2, c*) sullen wesen; dats te verstane aldus: sterven sine beesten, so sal dieghene die dese beesten om die helft hout, so vele van sinen beesten desen man daervore weder geven, *Con. Som.*² 260, 74 *var. (and. var. waert dat die beesten storven, so sal die ontfanger die scade hebben alleen ende die utsetter (hij die zijne beesten „uutset”) en sal gheen scade daer of hebben*). Vgl. **utesetten, 6**).

Aanm. — Bij **Plant.** staat wtsetter (bij wtsteller) nog opgeteekend in den zin van *iemand die steeds uitstel zoekt* („dilatator, perendinator, intercalator, procrastinator”).

UTESPREKELIJC (uut-), bnw. *Uit te spreken, uit te drukken, onder woorden te brengen*. **Kil.** wtsprekelick, effabilis, dictu effabilis, enarrabilis. **Plant.** wtsprekelick, *proferable, enarrable ou qu'on peult prononcer*, enarrabilis, explicabilis. || Sulke verlichtenesse ende zoeticheit ne ware met ghenen tonghen versegghelic noch uitsprekelic, *Boëth. 156d*. Hoor loon en is niet uitsprekelic, want ... onse lieve heer Jhesus Cristus is selve hoor loon inder ewigher onverganclicher gloriën, *Con. Som.*² 341, 226.

VASTSTANDICHEIT (vastandicheit), znw. vr. *Standvastigheid, volharding*, in zedelijken zin. || Hi moet ooc vaste stantachticheit hebben, dat te voleynden dat hi beghonnen hevet, *Con. Som.*² 339, 221 (*var. vastandicheit, ghestanticheit*).

VERBEIDINGE, znw. vr. Mnd. *vorbeidinge*. — 1) *Het dralen met iets, het uitstellen van iets, uitstelzucht. Teuth.* verbeydinge, wachtinge, tuevynghe, merrynghe, trackynghe, mora; verbeydyng, commoracio. || Nu sijn daer noch VI punten daer die traghe mensche ghenen goeden voortganc om ghehebben en can ...; dat eerste is vertreckenisse of lancsomheit, *Con. Som.*² 254, 63 (var. verbeidinghe of verdrussinghe). Vgl. *verbeiden*, I, A, 4).

VERDROEFLIJC, bnw. Het woord is niet gevonden in de bet. van bedroeflijk, nl. „treurig, bedroefd” (zie *Mnl. Handwdb.*), maar in die van *verdriet veroorzakend, bedroevend*, of ook *verderfelijk*. || Wanneer een mensche also boos of also duvels is dat hi hem niet en ontsiet een grote vervaerlike sonde te doen of ander luden verderflike (*varr.* bederflike, verdroeflike) scade te doen om een cleyn ghewin, *Con. Som.*² bl. 269, 94.

VERGROENEN, zw. ww. intr. en trans. Mnd. *vorgronen*, trans.; mhd. *vergrüenen*, intr; zndl. *vergroenen*, tr. en intr. (*Waasch Idiot.* 694).

I. Intr. — *Groen worden*. || Dan sel desen boom vergroenen ende dragen vrucht ende bladen, *Mandev.*¹ 17a. — In figuurlijk verband. || Een gracie diet thert bedouwet ende murwet ende maket zuet ende guedertieren ende doetet te mael weder vergroenen ende dragen genuech vruchten der gueder werken, *Con. Som.*² 498, 300. Zoo nog heden in zndl. tongvallen (*De Bo, Schuermans*).

II. Trans. — *Groen maken*. || Dese boom vercyert ende vergroent alle die ander bome ende crude voorseit mit sijnre groter soonheit, dattet een aertsche paradijs wordt, *Con. Som.*² 358, 259 (var. vergroent ende verhardt).

VERHITTENTHEIT (verhettentheit), znw. vr. *Gloed van den hartstocht*. Het woord schijnt een onorganische vorm te zijn van verhetheit, *verhitheid* (*Kil.*). || Voorsienighe wijsheit bewaertet (*het huis*, zinnebeeld van „de ziel”) ende voorsiet alle periculen: machticheit (bewaertet) ... teghens die quade verhettentheit, *Con. Som.*² 381, 315.

VERKIESINGE, znw. vr. Mnd. *verkêsinge*; ndl. *verkiezing*. *Het kiezen of verkiezen*, ook tot een ambt. *Plant.* verkiesinghe, *choisissement, elite*, electio, optatio. || Die verkiesinghe des wives si myne (*ik wil mijne echtgenoot zelf kiezen*), *Griseldis H.* 4r. — Ook *aanneming tot kind*. *Voc. Cop.* verkiesinghe van kinde, tenen kinde, adoptatio; verkiesinghe tot enen anderen kinde (*kind van een ander*), adoptio. || Overmits desen geest sijn wi alle zonen gods bij verkiesinghe ende kinder der heiligher kerken, *Con. Som.*² 396, 352 (fra. ald. bl. 592 *par adopcion*; vgl. *Rom.* 8, 15: *accepistis spiritum adoptionis filiorum*).

VERLECH (verlegh), znw. o. Van verleggen; z. ald. Mnd. *vorlach, vorlacht*. — 1) *Verschot, voorschot. Kil.* verlegh, erogatio (ald. ook verlegghen, erogare, exponere, expendere pecunias; dus *uitgave*) et repraesentatio (*contante betaling*). *Kil.* verlegghen, suppeditare, praerogare, representare. *Plant.* verlegh van gelde, *desboursment d'argent*, expositio pecuniarum, effusio pecuniarum, nummorum e loculis eductio, repraesentatio pecuniarum; het verlegh wedergeven, *rembourser*, exposita pecuniarum reddere, refundere, expensos nummos restituere (ald. ook geld verleggen, geld verschieten, *desbourser ou avancer argent*). || So en zullen wij ... hem ... van den vooscr. ampte niet ontsetten ..., wij ... en hebben hem yerst die drie dusent alde schilde mitten jaerghelde (*rente*), verlech, cost ende verluys, dat hem dan ghebrekich were, alinlich betailt ende dair af ghenouch gedaen, *Nijh.* 3, 146 *vlg.* (a. 1388). So wat na ynhalt der rekenynghen boven den cost ende verlegh averloopt dat sal mijne ... here of sine overste rentmeyster half hebben ende boeren, 276 (a. 1391). Hi heeft ons hijr tegen gherekent alle uytgheven, dat hi ... van onser wegen ende in onsen dienst, coste ende orbaer wtghegheven ende verleyt heeft, tsi van gevangen, van verlos van peerden ende van allen wtgheven ende verlech,

48 (a. 1377). Datmen myt ... onssen neve van den gehalde ende sijn verlech dair op gerekent heeft, 4, 27 (a. 1425).

2) *Uitvlucht, verontschuldiging*. Van verleggen in de bet. „ter zijde leggen, van zich afschuiven” (z. ald., 3). || Nochtan sijn si starc ghenoech sonde te doen, mer doghet te doen of goede werken daer vijnden si immer enich onscout op, *Con. Som.*² 312, 166 (var. enich verleg of onscout toe).

VERLECKEREN, zw. ww. trans. Van lekker; z. ald. Mnd. *vorleckeren*; ndl. slechts in *verlekkerd* (op iets). *Door zinnelijke lusten verlokken*. Zoo ook mnd. *Kil.* verleckeren, inescare (ook verleckeren zijn gheld, insumere pecuniam cupediis). *Plant.* verleckeren, *affriander, affrioler*, cupediis illicere, inescare, illecebris delinire, allicefacere, prolectare cupediis, perlicere; verleckerert, cupediis vel voluptatum illecebris illectus, inescatus, allectus; aent gout verleckerert, auro captus; verleckeringe, *affriandement, affriolement*, allectatio. || Want die duvel heeft den sondaer aldus verleckerert, *Con. Som.*¹ 140a. — Deelw. bnw. *Voc. Cop.* verleckerert, crapulatus. — Als znw., *lekkerbek, gulzigaard*. || Recht als die verleckerde die goede spijse duet, die hi somtijt inschiet sonder kauwen, *Con. Som.*² 371, 289.

VERLEGENHEIT, znw. vr. Het woord is niet gevonden in de bet. van ndl. *verlegenheid*, d. i. „de toestand van verlegen te zijn” in den zin verlegen, I, 3), maar in die van *krachteloosheid, matheid, gebrek aan veerkracht*. || Dat eerste (punt daer die traghe mensche ghenen goeden voortganc om ghehebben en can) is vertreckenisse of lancesomheit ..., dat vierde is weechheit of crancheit. ..., dat seste verlegenheit of ontbliven, *Con. Som.*² 254, 63 (varr. ledicheit, ongheduericheit).

VERMASSELEN, znw. ww. trans. Van massel, „masker” (*Stallaert 2, 192*). *Vermommen, een masker of mom doen voor* (het gezicht). || Ic heb gaen mommen in vrouwen cleeren ende mijn aensicht vermasset of met vreemden aensichte ende habijt gegaen, dat verboden is sonderlinge den clerken, *Con. Som.*² bl. 158. — Misschien is het woord één met het bij *Kil.* genoemde vermascheren, vermasschelen, commaculare, maculis deformare (d. i. „onkenbaar maken”; zie ook ald. maschelen; doch op dezelfde bl. ook „masche, mascke, larva, persona”). Zie ook *mascere* (4, 1202).

VERMSEL, -ele, znw. o. *Vormsel*. Van vermen; z. ald. en vgl. *vormsel*. || De VII sacramente: doopsele, vermsele, penitencie, tons heren lichame gaen, huwelec, ordene, olysele, *Hs. IIde Part. 226d*. Die seven sacramenten ... als die dope, die vorminghe, dat sacrament des outaers enz., *Con. Som.*² 229, 19 (varr. vormsel, vermssel, vormwiinghe).

VERONEDELEN, zw. ww. trans. en intr. Mnd. *vorunedelen*; hd. *verunedeln*. Van onedel; z. ald.

I. Trans. — *Onedel of minder waard maken, in waarde doen verminderen, bederven, bevelken*. *Kil.* veronedelen, nobilitate privata. || O hoe groot ende vele dingen mach die reyne mynne Jhesu, die mit geenre menghinghe of valscheit eyghens gherieves of eyghenre mynne ende ghemakes veronedelt en is, *Kal. 7, 167*. Dochter mijn, wat hebstu gedaen! du hebste dijn geslachte veronedelt, want niemant van dinen geslachte in den kerker was geleit, *Hs. v. 1439, 243b*.

II. Intr. — *Ontaarden*. *Kil.* veronedelen, degenerare. || Dattu die sonden ende alle quaetheyt haetste als hi (*God*) doet, soo dattu nyet en veronedelste van hem, overmids onedel onreynicheyt der sonden (die?) alleen den mensche die na den beelde gods gescapen is veronedelt, *Con. Som.*² 483, 272 (*aan de woorden schijnt iets te haperen*).

VERSENGEN, zw. ww. trans. Mnd. *vorsengen*; mhd. hd. *versengen*; ndl. *verzengen*. Van sengen; z. ald. *Verzengen, verschroeiën*. *Plant.* versengen, *havir au feu, brusler aucunement*, torrere, torrefacere, suburere, cremare, amburere; het verckenshaer versengen, *brusler ou eschauder* (vgl. *schouden*) *la soye des pourceaux*, exurere setam porcorum, versenget oft versengt; van den brandt versengt; ambustus incendio; versenginge, *havisement, torrefactio, crematio*. *Kil.* versenghen, urere, adurere,

ustulare; versenght, adustus, ustulatus. — Ook in de bet. *roosten*, gezegd van spijzen. *Teuth.* gebraiden, versenght, verdroight, tostus (mogelijk ook is hier de boven genoemde beteekenis). — Overdrachtelijk van den gloed van den hartstocht. || Voort sal hem een bewaren in desen staet van den smette die van den vyer comt; dat vyer verbrant ende versenget dicwijl den witten rock der maechdom (*reinheid*), dats in te horen die woorden die trecken mogen tot sonden, *Con. Som.*² 458, 515.

VERSLAPPINGE, znw. vr. Hd. *verschlaffung*; ndl. *verslapping*. *Het slap maken of worden.* *Plant.* verslappinge, *relache, relachement*, relaxatio, laxamentum, detensio. — Vooral, van verslappen, Intr., *vermindering van den lust en de kracht ten goede, achteruitgang in nauwgezetheid*. || Na deser weechheit coomt verslappinghe of ofnemelheit in duechden ..., dat maect den mensche van daghe te daghe slapper ende couder in allen goeden werken, *Con. Som.*² 256, 65. Na deser verslappinghen coomt ... dat een ten lesten met allen laet varen ende verleecht of on(t)blijft van allen goeden werken, *ald.* 66. Verslappinghe ende ontblivinge, *ald.*

VERSLINDELIKE, -lijc, -lic, bnw. Mhd. *verslindelich*. *Gulzig, gretig*. || Dit is tbroot ende die spijs die du ontfaetste inden sacramente des altaers, die du eten zalste haestelic ende verslijndelic, ... gelikerwijs dat die lecker mensche doet die by wijlen een lekker morsielkijn inslijndet sonder cauwen, *Con. Som.*² 493, 289 (*ald.* ook al slijndende sonder cauwen).

VERTORNINGE (vertoorninge), znw. vr. Vgl. mnd. *vortornisse*. — 1) Van vertornen, Trans. *Het toornig maken van iemand, reden tot toorn of boosheid.* *Teuth.* vertoornyng, offensio, provocatio; gewere tot vertoornyngen, arma offensoria; scholt, vertoornyng, oeveldaet, offensa. || Nae sinen waelbehagen te leven ende sijn vertoorninge ende dat sijn onere es te verhueden, *Sp. d. Moniken (hs.) 5b*. Wi en gheven nyemant enighe vertoorninge, opdat onser apostelen dienst niet ghelachtert en werde, *Hs. 75 f. 46b* (II *Cor. 6, 3 nemini dantes ulla[m] offensionem*). 2) Van vertornen, Wederk. — *Toorn, gramschap, boosheid*. || Hi crijcht een vertoorninge sijns selfs (*hij wordt toornig op zich zelf*) ende bedruet hem ende begint te suchten ende kermen, *Con. Som.*² 370, 285.

VERTRECKENISSE, znw. vr. Van vertrecken, I, A, 5). — 1) *Uitstelzucht*. Vgl. *vertrecheit*. || VI punten daer die traghe mensche ghenen goeden voortganc om ghehebben en can; ... dat eerste is vertreckenisse ...; ten eersten so sondicht die traghe mensche in vertreckenisse, als hem onse lieve here enighen goeden inval verleent yet goeds te doen ende hi dat vertrect ende volghet des duvels raet die hem seit: du biste noch jonc, du coomste noch wel alden dach daer toe te doen, *Con. Som.*² 254, 63 (*ald.* 255 ook: „die vertreckende lude, die altoos anxte hebben datse horen orbaer te vroech doen sullen”).

2) *Uitstel, het plaats hebben van iets eerst na een bepaalden tijd of termijn*. || Ooc so doen tegen dit ghebot (*nl.* „gij zult niet stelen”) die hoor goet duerre vercopen omme vertreckenisse der tijt (*l.* betalinghe) dan si hem moghen ghelden inder teghenwordigher tijt, *Tijdschr.* 22, 55 (*varr.* om vertreckenisse der betalinghe; *ald. noot* ook die verlangenisse der betalinghe).

VERWILDEN, zw. ww. intr. Mnd. *vorwilden*; mhd. *verwilden*; fri. *forwildsje*. Van wilt; z. *ald.* en vgl. het volgende woord. *Verwildereren, niet terecht komen*, van hetgeen gezaaid wordt; bij uitbreiding van menschen, *te niet gaan, verloren gaan*. || Vermaledijt is hi die dese (*toovenaars, waarzeggers e. a.*) ontfanct, sijn saet sel verwilden in der aerden ende uten midden sijnre broederen sel hi ghenomen worden, *Con. Som.*² bl. 135.

VERWORMT, deelw. bnw. van verwormen. (*Kil.* verwormen, vermiculari; verminare, vermes contrahere, vermibus corrumpi. *Plant.* verwormen oft verwurmen, *se vermoullir, devenir vereux*, vermiculari, aclem trahere). *Wormstekig*; ook *vermolmd*. *Kil.* verwormt, cariosus; verwormtheyt, caries. *Plant.* verwormt, *vereux, vermoulu*, vermiculatus, verminosus; een verwormde note, *une noix vereuse*, nux vitiosa vel verminosa; verwormtheyt, *vermoullissure*, caries, vermiculatio. || Recht als die

vrucht niet guet en is, al(s) is si schoon van buten, als si verrot of verwormt is van binnen, *Con. Som.*² 458, 515.

VILTHOET, znw. m. Mnd. *vilthôt*; mhd. *vilzhuot*; hd. *filzhut*; ndl. *vilthoed*. || Een swart vilthoet, *Eng. hss.* 1, 237. Vilthoede, *Con. Som.*² 291, 133 (var. vilten hoede). 1 Royale, die hi mijn here gheleent hadde, vilthoede mede te copen, *Rek. d. Gr.* 1, 154; ook 116. — Als naam van een huis of herberg, *Rek. d. Buurk.* 178: „van een vrouwen, ende sterf in den vilthoet 2 ar. gul.”.

VLACKEREN, zw. ww. intr. Mhd. *vlackern*; hd. *flackern*; ndl. *flakkeren*. *Schitteren, flikkeren*. || Daer na coomt dat lasteren; dat coomt recht als een vlamme opbersten ende blacken crac-crac-crac, *Con. Som.*² 307, 158 (varr. vlackeren, blakende, vlanckeren). Vgl. *De Jager, Freq.* op flakkeren.

VOETWATER, znw. o. *Voetwater, water voor het wasschen der voeten*. || Het gheviel dat hi walghinge hadde van enen sieken, die hi sine voeten ghewasschen hadde; rechtevoort ... dranc hij sijn keel vol van dien voetwatere, ende doe hi gedronken hadde, so gevoelde hijt soo seer soet ende bequame ende welrukende boven alle salve, ende dat was een teiken, dat hem sijn sonden vergeven waren, *Con. Som.*² 432, 446. — Sprw. zegswijze enen een voetwater warmen, *iemand een kool stoven, hem er in laten loopen*; eig. „maken dat iemand zijne voeten brandt aan te heet voetwater”. || Si (*Bruun en Isengrijn*) waren ghebonden ende sere ghewont; had Tybert die cater tot dier tijt daer geweest, hi soude hem ooc wel een voetwater gewermt hebben, also dat hi daer niet sonder scade of scande van gescheiden soude hebben, *Proza-Rein.*² 59 (*Rein. II*, 2916: „hi had hem ooc ghewarmt een water”).

VOLPENSEN (vul-, -peinsen), zw. ww. trans. *Ten volle bedenken, met zijne gedachten omvatten*. || Gheen hert en mach volpeynsen, wat die vrede is die god bereyt heeft ende gheeft sinen vrienden, *Con. Som.*² 480, 571. Dier vroochden (*een woord uit?*) en can niemant volpeinsen noch volprisen, *Gulden Troon* 57d.

VOLPROPPEN, zw. ww. wederk. *Zich volproppen met eten*. || Dese luden en mogen niet wel sien datter yemant int huys comt daer si eten sullen, eer si sat sijn, van anxt dat si hem niet vol ghenoech proppen en sullen moghen, *Con. Som.*² 284, 122 (varr. poten, croppen).

VOLSCHADELJIC, bnw. *In alle opzichten nadeelig of schadelijk, verderfelijk*. || Si hetent ydel worde, mar si mochtent bet volscadelike worde heten, want se dat harte al vol ydelheden vollen ende van allen duechden ledighen ende ydelen, *Con. Som.*² 293, 136.

VONNISSEWISER (vonnis-), znw. m. *Hij die een vonnis velt, een oordeel uitspreekt*. || Daerom moghen si („die alle dinc ten quaetsten trecken”) wel mit recht gheheten wesen ontrouwe vonniswisers of valsche oordelghevers, *Con. Som.*² 301, 149.

VOREGANCLIJC (voor-), bnw. Hetzelfde als verganclijc, waarvan het waarschijnlijk een andere vorm is; zie **vor-** (**voor-**). Misschien ook kan men het woord brengen tot *voregaen* in de bet. „weggaan”, dat weliswaar alleen gevonden is met een persoon als ondw., doch dat ook met eene zaak als subject bekend kan zijn geweest. || Ooc en machmen properlic gheen goet warachtich goet heten datmen verlyesen mach of dat verganclie is, *Con. Som.*² 333, 208 (var. voorganclie).

VOREMOMBAER (voor-, vor-, voir, -mumbaer, -mombar, -momber), znw. m. Versmelting van *voremont* en *mombaer*; z. ald. *Voogd over een minderjarige*. || H., als een voornumber van Lijzen kindere, *Etst. v. Dr.* 138. Die voornumbaers van A.'s kinderen, 199; ook 18. Si sijn wel ghec, die reden willen ghegheven hebben van onsen lieven heer, waer om hi sijn werken doet ..., recht of hi sijn voocht of voornombaer waer, *Con. Som.*² 310, 163 (varr. momber, voocht, datse gods mommer of voocht waren). Ennich onser borger(r)en, die storve ende kinder achterliete, die kinderen en zullen

geen voirmomberr kiessen off hebben anders dan den naesten manshoofft van des vaders syden, thenn waer enz., *Stadr. v. Steenw.* 43, 13 (*Opschr.* van een momber te kieser; *ald.* ook vermomberen).

VORMINGE. Zie *verminge* en vgl. nog || Sommighe bliven vechtende ende dese gheeftmen stoutheit, om dat si starcker bliven sullen, dat is overmits die vorminghe, *Pass. W.* 66c (lat. *per confirmationem*). Die dope, die vorminghe, *Con. Som.*² 229, 19 (*var.* vormsel).

VORTWOEKEREN (*voort-*), zw. ww. intr. Van een kapitaal, *uitstaan tegen interest op interest*. || Si (*geldschieters*) maken som haer voorwerden, betaelt mense niet tot enen sekeren termine, dat dan die woeker mede hoofthelt wesen sal ende voortwoekeren, *Con. Som.*² 258, 70 (*var.* voorttaen mede woekeren). — Het ndl. *voortwoekeren* heeft alleen de overdrachtelijke beteekenis „zich al meer en meer uitbreiden, gezegd van een kwaad, eene kwaal en dgl.

VREDESAMICHEIT (*vreed-*, *vreet-*, *vree-*), znw. vr. Mnd. *vredesam(m)icheit*; mhd. *vridesamicheit*. Hetzelfde als *vredesamheit*; z. ald., ook de aanh. uit *Plant.* || Salomon beduut vreesamicheit, *Hs. Moll* 5, 3c. — Ook in de bet. *vredigheid, rustigheid, kalme rust*, van het gemoed. || Hi soude wesen in vreesamheit sijns herten ende in geesteliker bliscappen, *Con. Som.*² 383, 321. Gheen so grote zueticheit als vrede des herten ende gheen blijscap te geliken en is bi vreesamicheit der conscienciën, 406, 379.

VRIGEESTE, znw. vr. Possessieve samenstelling. *Een vrijen geest hebbende, iemand die niet onderworpen is aan den dienst der zonde of van het vleesch*. || Die rechte vryheit van geeste dat is vryheit van graciën, als voorseit is, dat een inder graciën Gods levet in godliker minnen ende in doochdeliken werken, dat moghen mit recht wel vrygheesten hyeten, die dus leven, *Con. Som.*² 346, 237. — Het woord heeft dus eene geheel andere beteekenis dan het ndl. *vrijgeest*, d. i. „vrijdenker”. Zie bij *vriheit*, 9).

VRIMENSCHEN, znw. m. Uit vri mensche. *Hij die waarlijk vrij kan genoemd worden* (nl. geestelijk vrij). || Die rechte vryheit van geeste dat is ... dat een inder graciën gods levet in godliker minnen ende in doochdeliken werken: dat moghen mit recht wel vrygheesten hyeten, die dus leven, *Con. Som.*² 346, 237 (*varr.* vrimenschen).

WAGELN, zw. ww. intr. Mnd. *wagelen, waggelen*; eng. *to waggle*; noorw. en zw. dial. *vagla*; mhd. *wackeln*; ndl. *waggelen*. *Freq.* van wagen; z. ald. 3de Art. en vgl. verder de *Wdbb.*, ook *De Jager, Freq.* 1, 853. *Waggelen, heen en weer gaan, zich heen en weer bewegen, trillen, schudden. Teuth.* waglen, wagen, stamelen, titillare; wagelen, swancken, ballare; waglen, strommelen, bloodeliken wat doen, vacillare; swancken, wagen, waglen, wiglen, vacillare, titubare, tremere; twijvelen, waglen, beven, tzittren, titubare. *Kil.* waeghelen, j. waggelen; waggelen, waeghelen (als trans.), vacillare, agitare, huc illuc volvere, motitare, continuo motu huc illuc ferre; waggelen (*kneden*), depsere, subigere manibus; waggelbeynen, cespitare, vacillare gressu. *Plant.* waghelen oft swicken, *bransler, esbransler, crosler*, quaterre, quassare, concutere, commovere, agitare, titubare, vibrare, talpedare; waggelinge, swickinge, *esbranslement*, quassatio, agitatio, vibratio, talpedatio, titubatio; waggelachtich, *esbranslant, vacillant*, quatiens, quassans, vacillans, concutiens. || Die daer recht op hare bene ingaen (*in de kroeg*), die comen daer dicke weder uut al vallende ende strukelende, *Con. Som.*² 291, 132 (*varr.* al waghelende, stronckelende, strompelende). — Ick springhe van vruedchen eenen spronck, dat mijn bey mijn billen waghelen, *Sacr.*² 560. — Zie voorbeelden uit een lateren tijd bij *De Jager, Freq.* 1, 853 en *verwagelen* en verder bij *waggelen*.

WASSELJIC, bnw. Op de eenige plaats waar het woord voorkomt, schijnt het de bet. te hebben van *geschikt voor bewerking, smijdig*, maar het is niet duidelijk, hoe het deze bet. kan ontwikkelen. Het kan ook staan voor *wasschelijc*, en dit is wellicht bedoeld: de beteekenis is dan „*kunnende gewasschen of gezuiverd worden*; het Fra. heeft *treitables* (bl. 600; d. i. „voor hanteering geschikt, een stootje kunnende verdragen”). || Bi deser doget is die mensche starck als yser, dat alle metael zoet maect,

duerbaer als gout, ende hoe dat gout meer int vyer is, hoet puerre ende waerder is ende wasseliker, *Con. Som.*² 409, 387. In het Fransch volgt nog: „comme la salemandre, qui vit en feu”. Hieruit zou men weer opmaken, dat toch *wassen* bedoeld is; dan kan de beteekenis zijn *gedegen*, d. i. „vast, zuiver, onvermengd”.

WEDERDENKEN (-**dinken**), zw. onr. ww. intr. *Denken over iets anders of op eene andere wijze dan te voren*. Vgl. bij **weder** (kol. 1887) de uitdr. „peinsen weder ende voort”. *Teuth.* wederdenken, remeditari. || Die wise man heeft van zeden dat hi den tijt die es leden overdinct, soo hi best weet, in wat poente dat hine lect, ende om den vorcomenden tijt wederdinct hi, *Doct. III*, 1297. Hi denct hi wederdenct, hi vecht hi wedervecht, ende hi heeft berou, want hi siet wel dat hi hevet veel cafs ende luttel coorns, *Con. Som.*² 390, 339.

WEDERWICHTE, znw. vr. *Tegenwicht*. || Die wederwichte vanden vleysche is soo zwaer, dat sij den gheest nedertrect, weder hij wil of niet, *Con. Som.*² 470, 546.

WEDUWESTAET (**weduwiën-**, **weduwen-**), znw. m. *Weduwstaat*. Vgl. hd. *wittwenstand*. || Die in echtscap leven ... brenghen dertichvout vrucht, in weduwyën staet tsestichvout, mer die maechden hebben hondertvout vrucht, *Con. Som.*² 461, 522. Zie nog een voorbeeld (*Bottelg. Sum. rur. c. 302*) bij het vorige woord.

WEECHSCHALE, znw. vr. Hetzelfde als wageschale en wegenschale; z. ald. *Weegschaal*. || Soo salt (*het kind*) die const der weechscalen hebben, *Scep v. W. 9a*. Die ghewarighe minne of caritaet dat is dat ghewicht in Sinte Mychiels waechscalen, *Con. Som.*² 352, 250 (*var.* weechscale).

WELSMAKENHEIT, znw. vr. *Wijsheid*; lat. *sapientia*. || Dit is die fonteyne der wijsheit ende der welsmakenheit, ende dier of drinct, die kent ende smaect die grote sueticheit, die in god is, *Con. Somme*, 553.

WENENLIKE, bijw. *Met geweën, op treurige, droevige wijze*. || Daer verdienen si die helle in mit sorghen ende mit arbeyde ende mit onnutter ydelheit, dat weenlic (*var.* wenentlic) te beclaghen is, *Con. Somme*, 121. Zie **weenlike**.

WERTHEIT, znw. vr. *Waarde*. — *Harl. Gloss.* waertheit, valor; *Voc. Cop.* wertheit, prestantia || Als deze drie (*manieren om God lief te hebben*) wel gescict zijn tot god in die drien, die sinte Augustijn seit, soo sijn die drie greynen der leliën wel vergult vander minnen, die gheeft schoonheit, guetheit ende waertheit allen doochden, *Con. Somme*, 521.

2) *Gezondheid, kracht*, in *Voc. Cop.*: wertheit, validitas; weertheit, valitudo.

WESTVALINC (-**phalinc**, -**velinc**), znw. m. Mnd. *Westvêlink*. *Westphaling*, *Westphaler*. || Die derde manier is datmen dicke sweret van ghewoonten, als dese westvalinghe of die vlaminghe of dese fransoyse, die selden woort spreken, si en zweren enen eet of twee daertoe, *Con. Somme*, 153 (*var.* westvelinge).

WIJNBOEVE (-**boef**), znw. m. *Herbergiersknecht, knecht die helpt bij het tappen en schenken*. || Quade ambochte te houden ... also dese wijnboeven, die den harinc om den kuut braden, *Con. Somme*, 100 (= *Ned. Proza*, 163). Doe men miñre vrouwen van Cleve schencten, die wijnboven savonts langh wachtende, an bier 5 meuwen, *Rek. v. Nijm. 2*, 67. —

2) *Knecht van een wijnhandelaar*. || Item pijnres ende wijnboven en soelen gheen stekemesse dragen bi hondert schillingen, *Overijs. R. I*, 219. Lambert Roesing ... een wijnboeve, *Overijs. Almanak*, 1846, bl. 168 (a. 1478). Als geslachtsnaam meermalen in *Rek. d. Cam.*; zie de registers. Zie **wijnnecht**.

1) *Iemand die in de herbergen kunsten vertoont, goochelt*. *Teuth.* eyn wijnboeve

WIJNSCHOTE, znw. m. en vr. Mhd. *wînschoz*, n. *Wijngaardrank*, *wijnstok*. || God seit selve tot sinen discipelen: Ic bin die wijnstoc (*var.* wijnschote), ende ghi sijt die tacken, *Con. Somme*, 262. Zie *wijngaertschote*.

WIJTSEL(E) (wietsel, wiesel), znw. o. (*Geestelijke*) *wijding*. || Mattheus, die man van vrou Marie ... abdesse te Rumeghem ... daer hy of scheeden moeste ... om haer wietsele wille, *Despars I*, 342. Ordene ende priesterlick wietsele. Ghemeret dat hy zyn tweede wietsele hadde, d.i. het diakonaat (de twee laatste plaatsen ontleend aan *Despars* vermeld bij *De Bo*, 1399. i. v. *wijdsel*, *wijding*). Een wijf misdoet mit enen man, die ghewijt is, ende hoe sijn wijtsel hogher is, hoe die sonde meerre is, na waerdicheit des staets, *Con. Somme*, 113; *Sp. o. B.* 42b.

WISEMAN (wijse-), znw. *Verstandig*, *wijs man*, *philosoof*. Zie *wijsbol* en *wijsman*. || Dit sijn die vyer toornen in den vyer hoken des wijsemans huys, die dat huys zeker ende vast maken, *Con. Somme*, bl. 381. Deser jeghenwoordighen text machmen exponeren allegorice, verstaende by desen tweeken vlerken wijsheit ende schauwelicheit, want ghelijc pennen ende vlerken den vogel veirdich maken, also es ooc de wijseman metten lichte zijner consideracien schiere verheven ter contemplacien ende schauwelicheit der upperster dijnghe. Na des wisemans raet wil ic der natueren bi maten dienen welc, al behoeft si veel, die moeder der ghesontheit is met cleynen dingen tevreden, *Hs. Cyrillus*, 76v.